

**Univerzita Karlova**

**Přírodovědecká fakulta**

Studijní program: Geografie se zaměřením na vzdělávání

Studijní obor: Geografie se zaměřením na vzdělávání – Matematika se zaměřením na vzdělávání



**Jana Kofroňová**

Stereotypizace Afriky a její podmiňující faktory u žáků pražských gymnázií

Stereotyping of Africa by pupils of Prague grammar schools

Bakalářská práce

Vedoucí práce: RNDr. Jiří Hasman, Ph.D.

Praha, 2024

Prohlašuji, že jsem závěrečnou bakalářskou práci zpracovala samostatně a že jsem uvedla všechny použité informační zdroje a literaturu. Tato práce ani její podstatná část nebyla předložena k získání jiného, nebo stejného akademického titulu.

V Praze, 30. dubna 2024

.....

Jana Kofroňová

## Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala svému školiteli RNDr. Jiřímu Hasmanovi, Ph.D., za cenné rady a trpělivost při vedení mé bakalářské práce. Mé díky patří rovněž respondentům z řad žáků i učitelů, kteří mi na svých školách umožnili provést výzkumné šetření. Na závěr bych chtěla poděkovat svému příteli, rodině a přátelům za jejich neutuchající podporu.

## Abstrakt

Stereotypizace Afriky v poslední době nerezonuje jen ve vědeckých kruzích, ale pomalu se dostává i do širšího povědomí veřejnosti. S růstem počtu obyvatel Afriky se bude postupně zvětšovat i význam kontinentu na poli globální scény. Je na čase si uvědomit, nakolik jsou naše představy ovlivněny zakořeněnými stereotypy, a poznat, jaká Afrika ve skutečnosti je. Tato práce se zaměřuje na stereotypizaci Afriky u žáků pražských gymnázií. V teoretické části diskutuje problematiku stereotypů a faktory, které míru stereotypního myšlení podmiňují. Specifická pozornost je věnována tématu stereotypizace Afriky s důrazem na rozdíly zažitých představ a reality. Práce si klade dvě hlavní výzkumné otázky: identifikovat nejčastější stereotypy o Africe a určit význam jejich podmiňujících faktorů. K tomu byla využita vlastní data z dotazníkového šetření mezi žáky, která byla doplněna o rozhovory s jejich učiteli. Pomocí kategorizace pojmů užívaných žáky v souvislosti s Afrikou byly identifikovány tři hlavní skupiny stereotypů: divoká příroda, chudá Afrika a primitivní a zaostalá Afrika. K popisu Afričanů žáci používali slova jako negramotný, chudý či negroidní. Na míře stereotypizace Afriky se podílely všechny zkoumané faktory: rodina, učitelé, přátelé, média i vlastní zkušenost, z nichž na základě získaných výsledků nelze jednoznačně určit ty nejsilnější.

**Klíčová slova:** Afrika; stereotypizace Afriky; stereotypy; vnímání Afriky; žáci gymnázií

## Abstract

The stereotyping of Africa has recently resonated not only in scientific circles, but is slowly making its way into the wider public consciousness. As Africa's population grows, the continent's importance on the global stage will gradually increase. It is time to realise how much our perceptions are influenced by entrenched stereotypes and to recognise what Africa is really like. This bachelor thesis focuses on the stereotyping of Africa by pupils in Prague grammar schools. In the theoretical part, it discusses the issue of stereotyping and factors that affect it. A specific attention is paid to the topic of stereotyping Africa, emphasizing the differences between experienced ideas about Africa and reality. The thesis has two research questions: to identify the most common stereotypes of Africa and to test the importance of their underlying factors. Through a combination of a survey within pupils and interviews with their teachers, the necessary data was collected. Using a categorisation of terms used by pupils in relation to Africa, three main groups of stereotypes were identified: wildlife, poor Africa, and primitive and underdeveloped Africa. To describe Africans, pupils used words such as illiterate, poor, or negroid. The research showed that all the factors studied contribute to the degree of stereotyping of Africa: family, teachers, friends, media, and personal experience, with no clear determination of the strongest ones.

**Key words:** Africa; stereotyping of Africa; stereotypes; perception of Africa; grammar school pupils

# Obsah

Seznam obrázků .....	7
Seznam tabulek .....	7
Seznam použitých zkratek .....	7
1. Úvod .....	8
2. Stereotypy .....	10
2.1 Definice základních pojmů .....	10
2.1.1 Stereotyp a stereotypizace .....	10
2.1.2 Mýtus, postoj a předsudek .....	11
2.2 Dělení stereotypů .....	12
2.3 Vznik stereotypů .....	14
2.3.1 Psychologický pohled .....	14
2.3.2 Společenský pohled .....	15
2.4 Eliminace stereotypů .....	17
2.4.1 Individuace a ovládnutí stereotypu .....	17
2.4.2 Kontaktní hypotéza .....	17
2.5 Podmiňující faktory stereotypů .....	19
2.5.1 Rodina .....	20
2.5.2 Učitelé .....	21
2.5.3 Přátelé .....	22
2.5.4 Média .....	23
2.5.5 Role vlastní zkušenosti .....	25
2.6 Stereotypizace Afriky .....	27
2.6.1 Vnímání Afriky v minulosti a v současnosti .....	27
2.6.2 Přehled stereotypů o Africe .....	29
2.6.3 Jaká je Afrika? .....	31
2.6.4 Mediální obraz Afriky .....	34
2.7 Výzkumné otázky a hypotézy .....	40
3. Metodika a data .....	41
3.1 Výběr výzkumného vzorku .....	41
3.2 Dotazníkové šetření mezi žáky .....	41
3.2.1 Struktura dotazníku .....	42
3.2.2 Tvorba otázek pro dotazník .....	42

3.3	Rozhovory s učiteli .....	45
3.3.1	Tvorba otázek pro rozhovor.....	45
3.4	Realizace výzkumu .....	46
3.5	Zpracování dat .....	47
3.5.1	První výzkumná otázka .....	48
3.5.2	Druhá výzkumná otázka.....	48
4.	Výsledky .....	50
4.1	Obecná charakteristika výzkumného vzorku.....	50
4.2	Identifikace nejrozšířenějších stereotypů o Africe .....	52
4.3	Hlavní faktory ovlivňující stereotypizaci Afriky.....	56
4.3.1	Index míry stereotypizace.....	56
4.3.2	Ověření hypotéz .....	57
5.	Závěr.....	64
	Seznam literatury a zdrojů .....	67
	Přílohy .....	76

## Seznam obrázků

Obrázek 1: Schéma dělení stereotypů.....	13
Obrázek 2: Afrika očima respondentů.....	55

## Seznam tabulek

Tabulka 1: Kategorie stereotypů a mýtů o Africe .....	30
Tabulka 2: Gymnázia a počty učitelů, tříd a respondentů-žáků zařazených do výzkumu .....	46
Tabulka 3: Počet a podíl respondentů před a po absolvování výuky Afriky na vyšších gymnáziích .....	47
Tabulka 4: Popisná statistika vybraných nominálních dat .....	50
Tabulka 5: Popisná statistika vybraných ordinálních dat.....	51
Tabulka 6: Kategorie a podkategorie pro analyzovaná data s četnostmi výskytu v otázkách 13 a 16 ..	52
Tabulka 7: Index míry stereotypizace – za třídy; školy; skupiny PŘED, PO a celek .....	56
Tabulka 8: Korelace IMS a vybraných proměnných pro PŘED a PO.....	58
Tabulka 9: Popisná statistika dat z otázky 11 – zdroje informací o Africe .....	61
Tabulka 10: Popisná statistika dat z otázky 22 – důvěra v informace z uvedených zdrojů .....	61
Tabulka 11: Věcná významnost vztahu mezi mírou stereotypizace a dobou od poslední výuky Afriky	62
Tabulka 12: Průměrný IMS za třídy v porovnání s počtem hodin věnovaných Africe v příslušných třídách .....	62
Tabulka 13: Vlastnosti a přístup učitele k Africe, který má potenciál u žáků neposilovat její stereotypizaci .....	63
Tabulka 14: Závěry hypotéz.....	65

## Seznam příloh

Příloha 1: Dotazník pro žáky .....	76
Příloha 2: Rozhovor s učiteli (verze pro písemné vyplnění).....	80

## Seznam použitých zkratk

H	Hypotéza
IDMZ	Index důvěryhodnosti mediálních zdrojů
IMS	Index míry stereotypizace
ŠVP	Školní vzdělávací program
VG	Vyšší gymnázium
VO	Výzkumná otázka

# 1. Úvod

Afrika je nebezpečné místo – divočina plná zvířat, v níž není známky pokroku ani civilizace. Afričané jsou chudí, dehydrovaní, hladoví a k tomu všemu vypadají všichni stejně! Dnešní společnost je podobnými stereotypy doslova protkána. S globalizací se informace i názory šíří na velkou vzdálenost (Giddens 2013). Při tak obrovském toku informací, jaký je tu dnes, tedy není divu, že dochází ke zjednodušování prezentace reality na úkor komplexnosti skutečných jevů. Když jsou lidé pravidelně vystavováni těmto generalizovaným poznatkům, utvářejí si na jejich základě zkreslené představy. Riziko však tkví v tom, že lidé toto všudypřítomné zjednodušování a škatulkování často vůbec nezaregistrují – nejsou si vědomi toho, že stereotypizují. Stereotypy ve své podstatě označují ustrnulý vztah k nějakým skupinám, nejčastěji genderovým, rasovým či národnostním (Buchanan, Cantril 1953). Vycházejí jen z jedné části komplexu skutečností, z níž vytvoří jedinou úplnou pravdu. Před nebezpečím jediného příběhu varovala Adichie (2009), nigerijská spisovatelka, která s tímto tématem vystoupila na jedné z konferencí organizace TED. S pomocí příběhů z vlastní zkušenosti dokázala mistrně představit sílu a účinky stereotypů o Africe.

Jak je patrné z úvodních vět, stereotypy o Africe jsou převážně negativního vyznění (Dowden 2009; Oguh 2015; Poncian 2015). Tento negativní pohled má kořeny v historii, avšak za jeho přetrvávání dodnes je zodpovědná celá společnost, v jejímž povědomí ji spolehlivě udržují zejména média (Harth 2012). Stereotypizace Afriky je skutečně tématem, které se zkoumá především v mediálních kruzích. V poslední době byla provedena celá řada výzkumů založených na obsahových, rámcových či diskurzivních analýzách mediálního obsahu o Africe (např. Horký 2010; Doboš 2013; Ikon 2016). Většinou se shodují na tom, že reprezentace Afriky je nedostatečná a nekomplexní. Ve zpravodajství o Africe je patrná velká míra zjednodušení a převažují negativní témata: katastrofy, násilí, války, korupce, diktatura apod. (Michira 2002). Vzhledem k potenciálu mediálních sdělení ovlivňovat lidské postoje lze očekávat, že se informace produkované médiem významně podepisují také na vnímání Afriky ze strany jejich konzumentů, obyčejných lidí (Horký 2010). Ačkoliv je právě stereotypizace v myslích lidí tím nejdůležitějším, zkoumá se její míra přirozeně obtížněji než v případě konkrétních textů, fotografií či jiných mediálních produktů. Snad právě proto jsou výzkumy na vnímání Afriky z řad veřejnosti tak vzácné.

Bakalářská práce svým zaměřením cílí právě do zmíněné mezery. Cílem práce je prozkoumání povahy stereotypů o Africe a jejich podmíněnosti na příkladu žáků pražských gymnázií. Teoretická část práce nejprve diskutuje stereotypy a jejich podmiňující faktory, ve druhé polovině se věnuje přímo stereotypizaci Afriky. Pro účely výzkumu byly zformulovány dvě výzkumné otázky (dále jen VO):



VO1: Jaké jsou nejrozšířenější stereotypy o Africe u žáků pražských gymnázií?

VO2: Jaké faktory nejvíce ovlivňují stereotypizaci Afriky u žáků pražských gymnázií?

Výzkumný vzorek tvořili žáci vyššího gymnázia (dále jen VG), z nichž část měla výuku Afriky již za sebou, jiné teprve čekala. Jako výzkumná metoda bylo zvoleno dotazníkové šetření, jež bylo navíc doplněno o rozhovory s učiteli zeměpisu dotčených žáků. U žáků bylo zjišťováno, jak Afriku vnímají a do jaké míry je jejich pohled ovlivněn rodinou, učiteli, přáteli, médii a vlastní zkušeností. Učitelé byli v rozhovorech dotazováni například na způsob, jakým vedou hodiny věnované Africe nebo kolik takových hodin mají k dispozici. Z odpovědí žáků a učitelů vplynuly odpovědi na výzkumné otázky, umožnily tedy identifikaci nejčastějších stereotypů a nejsilnějších faktorů stereotypizace Afriky. Tato zjištění přispějí k popsání vlivu všudypřítomného stereotypizování na vnímání Afriky mladší generací, jež má potenciál se na případné změně afrického obrazu podílet.

## 2. Stereotypy

Stereotypy jsou již nedílnou součástí naší společnosti, neboť jsou pevně spjaty se samotným jazykem (Lukešová 2021). Stereotypizována bývá nejčastěji skupina lidí – ať už mají společný gender, zaměstnání, náboženství, etnikum či rasu (Nolen-Hoeksema a kol. 2012). Stereotypní myšlení spočívá v tom, že jeden společný rys lidí zařazuje do jedné skupiny, které jsou automaticky přiřazovány další charakteristiky bez ohledu na individualitu jejich členů. V běžném diskurzu jsou stereotypy většinou vnímány negativně a společnost se od nich snaží distancovat mimo jiné snahou o korektní vyjadřování (Lukešová 2021). Tato kapitola je zaměřena právě na fenomén stereotypu a stereotypizace. Obsahuje definice a vymezení souvisejících pojmů. Dále se věnuje tomu, jak se stereotypy rozdělují, jak vznikají a fungují. Představeny jsou též způsoby, jakými lze stereotypní myšlení eliminovat. Následující část se zabývá podmiňujícími faktory stereotypů. Zvláštní pozornost je v poslední podkapitole věnována stereotypizaci Afriky.

### 2.1 Definice základních pojmů

V této části práce jsou popsány základní pojmy související se stereotypy, jež by měly usnadnit orientaci v tématu. Je zde vysvětleno, co se rozumí stereotypem a stereotypizací, která vychází z kategorizace. Dále je naznačena souvislost stereotypů a předsudků a jejich vliv na postoje lidí.

#### 2.1.1 Stereotyp a stereotypizace

Pod pojmem stereotyp si spousta lidí představí nějakou zažitou představu o určité skupině lidí. Avšak vzhledem k tomu, že tento termín lze užít v mnoha souvislostech, existuje celá řada jeho definic. Poprvé užil tento termín Walter Lippmann v roce 1922. Stereotyp chápal jako obraz v mysli nám známého prostředí či druhých lidí, se kterým jedinec při svém jednání nakládá jako s realitou (Lippmann 2004). Tento americký novinář tím upozornil na představy, jež obvykle ani nevznikají z vlastní zkušenosti jedince. Pickering (2001) považuje stereotypy za sdílené pravdy, což opětovně naznačuje, že sám člověk používající stereotypy nemusí mít se stereotypizovaným objektem předchozí zkušenost. Podle Jiráka (2005) jsou stereotypy zjednodušené názory, obvykle hodnotícího charakteru, namířené na určité jedince či celé jejich skupiny. Tyto názory jsou velmi rezistentní vůči změnám, a tudíž velmi stálé v každé společnosti, v níž se vyskytují (Fórum pro prožitkové vzdělávání 2020).

Hall (1997) chápe stereotyp jako něco, co odděluje běžné a přijatelné od nepřijatelného. Allport (2004) uvádí, že stereotyp je velmi silné přesvědčení o určité kategorii (nejčastěji lidí), které má racionálně odůvodnit osobní postoje a chování člověka vůči členům této kategorie. Ono přesvědčení je chápáno jako příčina vybraného (často negativního) způsobu chování vůči stereotypizovanému. Dle definice z psychologického hlediska jsou stereotypy schémata pro skupiny lidí (Nolen-Hoeksema a kol. 2012).

Schématy se obecně rozumí uspořádaná přesvědčení a znalosti o lidech, věcech, jevech i situacích. Psychologie tedy vztahuje stereotypy pouze ke skupinám lidí, což je pojetí časté také u mediálních odborníků (Jirák 2005). Uvedené definice implikují úvahy o stereotypu jako o (všeobecně) přijímané představě, která je poměrně stálá a vztahuje se ke skupině lidí, kteří mají něco společného. Tato charakteristika stereotypu koresponduje i s etymologií slova. Termín stereotyp pochází z řečtiny a v překladu označuje pevnou, neměnnou formu (Košťálová 2012).

Stereotypizované skupiny jsou ty, o nichž je uvažováno pod vlivem stereotypů. Je na ně použita stereotypizace, která ovlivňuje, jaký postoj, chování či očekávání jedinec vůči stereotypizovaným zaujme (Jirák 2005). Stereotypizace předpokládá, že všichni členové skupiny jsou stejní (co se vlastností, vzhledu či projevů chování týče) a že lze tyto jedince takto kategorizovat. V mysli člověka pak příslušník dané skupiny vystupuje jako osoba s předepsanou charakterizací, která je dána výhradně jeho kategorií, jelikož o žádných individuálních charakteristikách hovořit nelze (Hayes 1998). Kategorie nese zpravidla více charakteristik, z nichž některé mohou být emocionálně významné a schopné ovlivňovat postoj ostatních k dané kategorii (Hnilica 2010). Kategorizace sama o sobě je žádoucím procesem, probíhajícím v lidském mozku, protože umožňuje systematicky třídit a uchovávat informace, které je pak možno rychle a efektivně vyhledat a aplikovat (Pickering 2001; Jirák 2005; Gough a kol. 2013). Tajfel (1970) vnímá všechny lidi jako příslušníky nějaké kategorie. Tyto kategorie se mohou v čase měnit (Pickering 2001). Jedná se o esenciální součást lidského myšlení, které vede k tvorbě společenských norem, stejně jako ke vzniku stereotypů a předsudků, jelikož spousta kategorizací je iracionální (Allport 2004). Stereotypizace je charakterizována právě chybnou kategorizací (Gough a kol. 2013).

### 2.1.2 Mýtus, postoj a předsudek

Každý stereotyp vychází z několika mýtů. Pickering (2001) popisuje mýty jako představy, které rámují stereotypy. Mýty chápe jako obecné myšlenky, jejichž stopy lze ve stereotypech rozpoznat. Stereotypy tedy fungují jako nositelé komplexnějších generalizovaných myšlenek. V odborné literatuře se však termín stereotyp objevuje častěji společně s předsudkem než s mýtem. Obvykle bývají definovány odděleně, avšak není to pravidlem – někdy se pojmy zaměňují. Důvodem je, že stereotyp i předsudek mají společný základ, vztahují se k postojům. Postoje jsou definovány jako sympatie či antipatie vůči objektům (speciálně lidem) a vycházejí z víry jedince (Fórum pro prožitkové vzdělávání 2020). Společným znakem při vzniku stereotypu a předsudku je nedostatek informací o objektu a jejich generalizace na ostatní členy skupiny (Průcha 2001). Hady-Mousová (2003) chápe předsudek jako výsledek soudu o objektu, který proběhl příliš brzy nebo bez znalosti dostatečného množství informací. V metodice od Fóra pro prožitkové vzdělávání (2020) je uvedeno, že předsudek je emocionálně

podmíněný negativní předpojatý názor, který je vztažen na všechny členy skupiny bez racionálního odůvodnění. Předsudek je tedy založen na generalizaci čili zobecnění. Na základě závěru učiněném o jednom člověku je usuzováno stejně i o dalších členech příslušné skupiny. Je-li toto zjednodušení neměnné a zároveň chybné, jedná se o předsudek, z něhož pramení antipatie (Allport 2004). V literatuře není jednoznačný pohled na vztah předsudku a stereotypu. Většina odborníků se však shoduje na tom, že ze stereotypů mohou vznikat předsudky (Devine 1989; Pettigrew 1998; Allport 2004). Stereotypy i předsudky ovlivňují vnímání a chování jedince. Vzhledem k tomu, že jsou předsudky vždy negativního charakteru, dochází zároveň k tvorbě zaujatých postojů vůči celým skupinám lidí i jejím jednotlivým členům (Průcha 2010).

Z výše uvedených definic plyne následující shrnutí. Stereotypy jsou založeny na kategorizaci, jíž lidé odjakživa využívají, a jsou tedy přirozené. Zároveň jsou však problematické pro svou generalizující a neměnnou povahu, která vede jedince k nesprávnému (někdy dokonce až předsudečnému) smýšlení o celých skupinách objektů nebo lidí. Stereotypy jsou pro jedince omezující ve smyslu schopnosti vnímání komplexnosti a jedinečnosti okolního světa.

## 2.2 Dělení stereotypů

Stereotypy se dělí podle různých kritérií (viz Obrázek 1). Rozlišují se autostereotypy a heterostereotypy (Uhlíková 2001). Autostereotypy se vztahují ke skupině, které je jedinec sám členem. Každý člověk je členem celé řady skupin a ve většině případů o nich nebude hovořit negativně. Například je-li Pražanem, může tvrdit, že Pražané jsou inteligentnější než Češi žijící mimo hlavní město. Naopak heterostereotypy se týkají členů cizích skupin a mají často negativní nádech. Například zemědělec z venkova může mít následující stereotypní představy: „Pražáci se jen válí v kanclu“ nebo „my na venkově děláme tu pořádnou práci“. Sdílení těchto názorů posiluje jednotnost skupiny a slouží také k vymezení vlastní skupinové identity (Hadj-Mousová 2003).

Existuje i kategorizace stereotypů na explicitní a implicitní (Greenwald, Banaji 1995). Explicitní stereotypy jsou vyjadřovány přímo a jako příklad může posloužit výše uvedená představa o Pražanech. Na druhé straně implicitní stereotypy jsou neuvědomované vlivy minulých, blíže neidentifikovatelných, zkušeností. A proto dokonce i ti, kteří s nějakou stereotypizací nesouhlasí, jsou stereotypem podvědomě ovlivněni. Příkladem budiž Paynova (2006) studie, v níž se ukázalo, že rasa může zkreslovat okamžitý úsudek. Účastníci experimentu uviděli lidskou tvář a následně obrázek (zbraně nebo neškodného předmětu). Jejich odpovědi ukázaly, že po spatření černošské tváře měli větší a rychlejší

tendenci k detekci zbraně než po obrázku tváře bělocha. Stereotypy lze tedy změřit i na implicitní úrovni, jelikož se projevují v chování všech lidí pohybujících se ve stereotypním prostředí (Payne 2006).

Obrázek 1: Schéma dělení stereotypů



Zdroj: vlastní zpracování základě Greenwald, Banaji (1995); Uhlíková (2001); Fiske a kol. (2002); Fórum pro prožitkové vzdělávání (2020)

V neposlední řadě lze stereotypy rozdělit na pozitivní, neutrální a negativní, přičemž převažují ty poslední zmíněné (Fórum pro prožitkové vzdělávání 2020). Výše bylo uvedeno, že negativní stereotypy se vyskytují v představách o cizích skupinách, avšak existují případy, kdy to pravidlem není. Pokud například černošský student slýchá, že černoši v testech dopadají hůře běloši, je pravděpodobné, že ho to bude v klíčových situacích ovlivňovat. Probudí to v něm úzkost, sníží se kapacita jeho pracovní paměti, a tím se skutečně zhorší jeho výkonnost během testu (Steele, Aronson 1995). Jev, kdy se negativní stereotyp o určité skupině promítne do mysli jejího člena a ovlivní jeho chování, se nazývá hrozba stereotypu (Steele, Aronson 1995). Pozitivním stereotypem může být třeba „Africa Rising“, což je pohled na Afriku, který poněkud slepě vyzdvihuje její ekonomický rozvoj v posledních letech (Bates 2012). Jenže i pozitivní stereotypy mívají negativní složku, jež se projevuje nějakou idealizací (Pickering 2001). To je případ i „Africa Rising“ – stereotyp naznačuje, že ještě před pár lety byla Afrika de facto na odpis, protože nebyla ekonomicky významná, a nyní zázračně povstala a roste vstříc nové době (Bates 2012). Africa Rising je však především další nepřesnou stereotypní generalizací na celý kontinent, i když nabírá trochu jiný směr než ostatní stereotypy o Africe (viz sekce 2.6.2).

Fiske a kol. (2002) představili další způsob, jak dělit stereotypy. Vycházeli z toho, jak je stereotypizovaná skupina vnímána, co se vřelosti a kompetencí týče. Byly takto popsány celkem čtyři typy stereotypů (čili stereotypizovaných skupin osob):

- (1) vřelí a kompetentní – přiřazeni jsou příslušníci vlastní skupiny, je o nich smýšleno pozitivně,
- (2) vřelí a nekompetentní – například staří lidé nebo chudí Afričané, kteří vzbuzují lítost a ochotu pomoci, ale jejich skutečné potřeby často ostatní opomíjejí,
- (3) málo vřelí a kompetentní – většinou bohatí zástupci jiných etnik (Arabové, Židé atd.), nevzbuzují soucit, ale naopak závist a vzniká konkurenční prostředí,
- (4) málo vřelí a nekompetentní – bezdomovci, chudí lidé na sociálních dávkách a jiní, kteří jsou vnímáni jako přítěž a vzbuzují odpor či vztek.

Stereotypy lze dělit mnoha různými způsoby a každý z nich přináší trošku jiný pohled na věc. Všechny zmíněné klasifikace jsou přehledně vyznačeny ve schématu výše (viz Obrázek 1).

## 2.3 Vznik stereotypů

Jakmile si lidé začali uvědomovat, že žijí ve stereotypních představách, začali si přirozeně klást otázky, proč stereotypy vůbec existují a kde se vzaly. Vzhledem k tomu, že stereotypizace souvisí s vnímanou kategorizací osob (Devine 1989; Pickering 2001), lze očekávat, že bude mít i podobnou funkci. Kategorizace umožňuje jedinci seskupovat a uchovávat obrovské množství informací na základě společných znaků. Každý člověk se však při kategorizaci dopouští generalizace (Geist 2000; Gough a kol. 2013), a tím pádem i nějaké formy diskriminace (Pickering 2001). Stereotypy vznikají zobecněním znalostí (Kouřilová, Hřebíčková 2009). Na vznik stereotypů lze nahlížet z psychologického nebo společenského hlediska.

### 2.3.1 Psychologický pohled

Psycholog Bartlett (1932) jako první studoval schémata, jež si lze představit jako návod, jak jednat v typových situacích (ráno po probuzení, při návštěvě supermarketu apod.). Dospěl k poznání, že esenciálním typem schématu je sociální stereotyp vztahující se k fyzické či osobnostní stránce celé skupiny lidí (Nolen-Hoeksema a kol. 2012). Sociálním stereotypem může být například představa typického Němce (pracovitý a vážný perfekcionista) nebo typického Američana (svobodomyšlný a přátelský podnikatel). Je zřejmé, že tyto popisy necharakterizují každého příslušníka daného státu, ale pokud o daném člověku jedinec nic dalšího neví, je pravděpodobné, že bude při kontaktu s ním vycházet z nějakého podobného stereotypu. Vzpomínka na danou osobu je pak nepřesná, protože je v mysli jedince uložena zkresleně. Jedinec však má pocit, že si o osobě udělal komplexní obraz, avšak učinil tak bez vlastních zkušeností, převzal ho již jako hotový od ostatních (Nakonečný 1997).

Stereotypy se aktivují automaticky (Devine 1989; Nakonečný 1997), stačí se jen setkat s člověkem a ihned proběhne kategorizace na základě toho prvního, co jedince na druhém zaujme (tj. pohlaví, rasa, věk, ...). První dojem je tedy určující, v psychologii se tento jev nazývá efekt pořadí (Luchins 1957). S kategorizací souvisí i hodnocení – na první pohled si na danou osobu jedinec vytvoří názor a zaujme k ní nějaký postoj (Lippmann 2004). Typické je kategorizování na základě dichotomie „my vs. oni“ (Burjanek 2001; Silverblatt, Volek 2016). Zařadí-li jedinec osobu do stejné skupiny (kategorie), kam patří i on sám, nahlíží na ni zpravidla pozitivněji než v případě, kdy ji zařadí do cizí skupiny. Výzkumy potvrzují, že lidský mozek reaguje jinak, spatří-li tvář černocho a bělocha, v závislosti na vlastní rase, a to právě na základě úvahy „my vs. oni“ (Hart a kol. 2000).

Stereotypy se vytvářejí poměrně snadno. Jsou-li emocionálně zabarvené, mohou ovlivňovat kognici (Uhlíková 2001). Jakmile je totiž osoba zařazena do stereotypu, jsou všechny další informace v mysli upravovány tak, aby do představy dané stereotypem zapadaly (Fiske a kol. 2002). Přizpůsobuje se tomu i další chování jedince. Tímto dochází ke kognitivní rovnováze, při níž všechny příchozí informace stereotyp potvrzují, nebo dokonce posilují. Je-li však nová informace v konfliktu s dosavadním postojem, který jedinec k dané osobě zaujal, dochází ke kognitivní disonanci (Festinger 1957). Jedinec se snaží co nejrychleji dostat zpět do kognitivní rovnováhy a zpravidla pro to volí cestu změny postojů nebo přidá jiné souhlasné poznatky, které okamžitě vyvodí z předchozích informací. Jde v podstatě o racionalizaci, formu ospravedlnění přechozího jednání, díky níž se jedinec ocitá opět ve stavu kognitivní rovnováhy (Festinger 1957).

### 2.3.2 Společenský pohled

Jak již bylo zmíněno na začátku kapitoly, stereotypy jsou pevně zakořeněny v našem jazyce. Jazyk se utvářel tak, jak se utvářela společnost (Bartminski 2009). V důsledku toho není překvapivé, že dnes je stereotypizace proces u lidí zcela automatický (Devine 1989). Při pohledu do historie je zřejmé, že pro přežití lidé potřebovali rychle rozlišovat mezi přáteli a nepřáteli, mezi příslušníky kmene svého a nepřátelského či mezi vojáky své a cizí armády, aby mohli v případě potřeby okamžitě zareagovat (Harari 2014). Všichni lidé tedy přejímají stereotypy v průběhu socializace, předávají se z generace na generaci (Průcha 2001; Uhlíková 2001; Allport 2004). Zároveň je vysoce pravděpodobné, že i kdyby někdo vyrůstal mimo civilizaci, utvořil by si, stejně jako před desítkami tisíc let naši předci, kategorie pro objekty, s nimiž by přicházel do styku. Rozděloval by rostliny na jedlé a jedovaté, zvířata na neškodná a nebezpečná a při první příležitosti by začal kategorizovat i ostatní lidi. Dalo by se říct, že schopnost kategorizovat (a tedy i stereotypizovat) je jednou z mnoha takových, které lidstvu umožnily přežít (Harari 2014).

Nabízí se tedy otázka, proč je nyní stereotypizace považována za něco nežádoucího. Moderní společnost žije v informační době, a proto je kvůli tomuto neuvěřitelnému množství informací čím dál více podnětů ke stereotypizaci (Gough a kol. 2013). Lidé hledají všemožné způsoby, jak se v informační smršti zorientovat a zjednodušit si život. Míra stereotypizace ve společnosti má dnes potenciál být skutečně obrovská – deformace reality, zveličování rozdílů mezi skupinami a ignorance zpráv, jež nejsou v souladu se stereotypem (Fórum pro prožitkové vzdělávání 2020). Na druhou stranu lidé již v mnoha případech vědí, že ne každá jim předkládaná informace musí být pravdivá. Podobně jako si kriticky myslící jedinci ověřují zdroje informací a snaží se nahlížet na problémy z více stran, mohou si lidé uvědomovat určité zaslepení vůči skupinám druhých lidí – to, že jsou zatíženi stereotypy. Mohou se třeba zamyslet nad následujícími otázkami: „Proč se říká, že jsou blondýny hloupé?“, „Proč jsou Vietnamci pracovití?“, „Proč žijí Romové jen ze sociálních dávek?“, „Proč jsou chudí hodní a rádi se podělí?“ nebo „Proč je v Africe bída a hlad?“ Ztotožňují se s těmito stereotypními postoji? Pokud ano, vycházejí ze své vlastní zkušenosti nebo je odněkud převzali? Hledají ve skupinách lidí výjimky, nebo je vidět nechtějí? A jsou ty výjimky skutečně výjimkami? Nebo je to tak, že na blondýnách není potřeba hodnotit jen chytrost a hloupost a na Vietnamcích pracovitost a lenost? Každý člověk je originální a přiřazovat některým skupinám lidí stereotypní nálepky jednak není spravedlivé, jednak to nese řadu negativních důsledků pro obě strany.

Právě negativní dopady jsou důvodem, proč se stereotypizace stala tématem pro vědce a postupně i pro širší veřejnost. Se stereotypy pracují ideologie, které tak ovlivňují názory ve společnosti (Barthes 2004). Ke tvorbě stereotypů tíhnou zejména ti v lepším mocenském postavení (Fiske 1993). Kdo má moc, chce si ji udržet, a proto je velmi dobrou strategií šířit stereotypy o nepohodlných a menšinových skupinách. Stereotypy se do veřejného povědomí nejmasivněji šíří skrze média, jež jsou ovlivňována mocenskými skupinami (Silverblatt, Volek 2016). Stereotypizované minoritní skupiny pak trpí, jelikož kvůli zkreslenému mediálnímu obrazu nemají v životě stejné podmínky a příležitosti jako ostatní, ztrácí motivaci být aktivními a sílu to někam dotáhnout (Fórum pro prožitkové vzdělávání 2020). Stereotypy slouží jako nástroje k podmaňování lidí (Pickering 2001). Odstrašujícím příkladem budiž holokaust za druhé světové války, který byl nastartován posílením a přibarvením již existujícího stereotypu o Židech (O2 Chytrá škola 2024). Stereotypní uvažování je často iracionální a protichůdné, ale spolehlivě ospravedlňuje negativní chování k určitým skupinám (McCarthy 1983; Allport 2004). Ti, kdo stereotypizují, sami sebe okrádají o nové informace a o možnost vytvořit si vlastní nezávislý názor na svět i své okolí. Společnost stereotypy rozděluje a hodnotí, avšak nepomáhají skutečnému porozumění světu (Pickering 2001).



## 2.4 Eliminace stereotypů

Stereotypy jsou v lidech zakořeněné a ovlivňují je hned v několika rovinách. Zapříčiňují předpojatost a způsobují automatické hodnocení druhých bez ohledu na jejich individualitu (Nolen-Hoeksema a kol. 2012). Tyto důsledky lze považovat za negativní. Nabízí se tedy otázka, jak je možné stereotypy potlačit, odstranit či změnit. Doposud bylo zmíněno jen to, že měnit nebo vyvrátit stereotypy je obtížné, obzvláště týkají-li se někoho, koho jsme nikdy neviděli (Průcha 2001).

### 2.4.1 Individuace a ovládnutí stereotypu

Pod pojmem individuace se neskrývá nic jiného než individuální hodnocení osobních vlastností jedince. Díky individuaci lze překonat stereotypizaci, protože je na každého jedince nahlíženo jako na originální osobnost (Nolen-Hoeksema a kol. 2012). V tom případě má člověk příležitost udělat si o druhých názor mnohem více odpovídající skutečnosti. Cesta od stereotypizace k individuaci bývá náročná, avšak funguje – hlásal ji koneckonců i Martin Luther King ve své slavné řeči „I Have a Dream“. K individuaci dojde, jestliže se člověk začne o danou osobu záměrně zajímat, obvykle tehdy, je-li pro něj ona osoba důležitá (Nolen-Hoeksema a kol. 2012). Individuaci mohou podpořit i další okolnosti jako třeba okolí jedince. Jedinec pravidelně obklopený různými lidmi (členy různých sociálních skupin) má tendenci k jejich lepšímu poznání, a tedy i k odproštění se od stereotypizace. Katalyzátorem tohoto procesu je vzájemná spolupráce (Tajfel 1970).

Nicméně individuace není jediným mechanismem vedoucím k potlačení stereotypního myšlení. Stereotypizaci se lze také vyhnout vědomě, a předčít tak automatickou aktivaci stereotypu. Ovládne-li jedinec stereotyp, dokáže s lidmi jednat nepředpojatě podle toho, jací ve skutečnosti jsou (Payne 2006). Ovládnutí stereotypu je rovněž dosti náročný proces a jedinec jím může úspěšně projít jedině v případě, že splní určité podmínky. Zaprvé si musí být vědom negativních vlivů svého stereotypního uvažování. Dále musí být motivován k omezení vlastních předsudků, a především být ochoten se koncentrovat na záměrné nestereotypní myšlení (Nolen-Hoeksema a kol. 2012). Je totiž potřeba vytvořit si vlastní kognitivní strukturu, jež po cíleném aktivování povede k nestereotypnímu chování (Devine 1989).

### 2.4.2 Kontaktní hypotéza

Bezesporně nejslavnější teorií o boji proti předsudečnému a stereotypnímu myšlení je kontaktní hypotéza (Dvořáková 2007). Za tvůrce kontaktní hypotézy je považován G. W. Allport, který v roce 1954 napsal, že předsudečné myšlení se může snížit za určitých podmínek při meziskupinových kontaktech. Allportovy nutné podmínky byly mnohokrát modifikovány, a to do různých variant, jelikož se vědci na jejich jednoznačné podobě, ale ani nezbytnosti nikdy neshodli (Pettigrew, Tropp 2006). Základními

faktory pro zmírnění předsudků během kontaktní situace jsou podle Pettigrewa (1998) tyto: stejné společenské postavení skupin, společné cíle, meziskupinová kooperace a podpora ze strany společnosti.

Pro lepší představu, jak to může fungovat v praxi, následuje příklad. Uvažujme kontakt mezi českým bělochem a africkým černochem (tj. zástupců dvou rasových skupin) ve společnosti, jež podporuje integraci černošských menšin (podpora ze strany společnosti). Uvažovaný kontakt probíhá mezi studenty na univerzitě, kde lze hovořit o srovnatelném společenském statusu jedinců (stejně společenské postavení). Studenti mají zcela jistě společné cíle v podobě úspěšného dokončení studia, díky čemuž jsou také motivováni ke vzájemné spolupráci (společné cíle a meziskupinová kooperace). Studují několik let, a proto ke vzájemnému kontaktu dochází opakovaně a poměrně pravidelně. Oba se tak mají příležitost vzájemně poznat a je zde rovněž vysoká pravděpodobnost vzniku přátelství, což je další podpůrný faktor pro úspěšné odstranění stereotypního myšlení (a to oboustranně). Studenti se pak začínají vnímat jako individuality, nikoliv jako zástupci rasových skupin.

Avšak problém stereotypizace není ani v tomto idealizovaném případě zcela zažehnán. Je nutno dodat, že aby mohlo dojít k odproštění se od stereotypu, musí být informace získané o tom druhém přímou zkušeností v rozporu s tím, co o příslušné skupině říká stereotyp (Nolen-Hoeksema a kol. 2012). Hlavním úskalím je však to, že snížení předpojatosti a respektování individuality jednoho příslušníka dané skupiny neznamena automatické „vypnutí“ stereotypu pro skupinu jako takovou (Khan a kol. 2012). Uslýší-li bělošský student v televizi reportáž o chudých Afričanech, stále si pravděpodobně nebude uvědomovat jedinečnost každého příslušníka černošské skupiny a stejně tak nemusí být schopen odhalit stereotyp v daném sdělení. Tohoto si všiml mimo jiné i Liebkind a kol. (2000), který tvrdí, že kontaktní jedinec (jakožto zástupce stereotypizované skupiny) by měl být považován za typického zástupce dané skupiny, aby mohlo dojít k přehodnocení postoje vůči celé skupině. Člověk se totiž snadno přikloní k variantě, že daný jedinec je pouze jakousi výjimkou a že stereotypy stále dobře popisují všechny ostatní africké černochoy. Pokud člověk ve svém okolí identifikuje více takovýchto výjimek, může si vytvořit zvláštní podskupinu černochoů, kteří jsou jiní, avšak stereotyp v jeho mysli i nadále přežívá. Nicméně Liebkind a kol. (2000) uvádějí, že i tvorba těchto podskupin má potenciál snižovat diskriminační postoje. Členy vlastní skupiny totiž běžně vnímá jedinec více heterogenně, zatímco členy cizích skupin takřka homogenně (tzv. efekt homogenity), proto je i tato malá diferenciacie stigmatizované skupiny natolik významná (Kouřilová 2011; Khan a kol. 2012). Určitě ale nejde o způsob vymýcení stereotypů, jelikož dichotomické vnímání „my vs. oni“ se tímto (a pravděpodobně ani ničím jiným) nevytrácí. Mimo jiné také proto bývá Allportova kontaktní hypotéza předmětem kritiky.

Kritizována bývá pro svou přílišnou orientaci na jednotlivce a ignoraci historického kontextu, jenž bývá vnímán v každé kultuře specificky (Gough a kol. 2013).

Uvedené poznatky napovídají, že pokud se člověk snaží vědomě odprostit od stereotypů, může to vést k pozitivní změně v jeho chování vůči stereotypizovaným jedincům. Této změny dosáhne nejspíše tehdy, když se bude pohybovat v prostředí mezi stereotypizovanými. Navíc je bourání stereotypů proces podmíněný dostatkem času a pozornosti, jež tomu jedinec věnuje (Kahn 1996). Na druhou stranu nelze očekávat, že se už nikdy stereotyp nespustí, zpravidla k tomu totiž dochází i nadále na nevědomé úrovni ve chvílích, kdy člověk nemá čas spuštění zabránit (Payne 2006). Schopnost kategorizovat a stereotypizovat je pro lidstvo charakteristická, takže nemá smysl usilovat o kompletní eliminaci stereotypů (Harari 2014). Je však vhodné dokázat si stereotypy uvědomit a v určitých případech jejich vliv zredukovat na minimum. Rady pro eliminování stereotypního myšlení sepsala například Košťálová (2012), která doporučuje vzdělávat se po celý život, pozorně vnímat lidi v okolí a nebát se s nimi otevřeně komunikovat. Je důležité si připomínat také to, že zavedená dichotomie „my vs. oni“ není přesná a že „oni“ nemusí být vždy ti „horší“ (Košťálová 2012).

Jak individuace, tak kontaktní hypotéza do jisté míry objasňují některé vzorce chování, jež je možné sledovat ve společnosti. Nabízejí například částečné vysvětlení, proč je česká mladá generace otevřenější vůči minoritám, než byly generace předchozí. I česká společnost se stává více multikulturní a mladým lidem toto prostředí připadá vcelku přirozené. Se zástupci minoritních etnických, národnostních i rasových skupin se setkávají odmala a mnohem častěji, a tudíž na ně nepohlížejí tolik jako na cizí. Na druhou stranu ani jeden z představených přístupů se nepouští do širší analýzy společenských souvislostí – nezabývá se vlivem politického, mocenského či ekonomického postavení subjektů. Pro omezení moci stereotypů a předsudků je zapotřebí uvědomovat si rozmanitost kolem nás, otevřít oči a vnímat realitu takovou, jaká je (Khan a kol. 2012).

## 2.5 Podmiňující faktory stereotypů

Tato podkapitola se detailněji zaměřuje na faktory, jež mají vliv na míru a rozvoj stereotypizace mezi lidmi. Stereotypy ovlivňují postoje, jednání a spolupráci s ostatními, a to většinou v negativním směru (Lippmann 2004). Vliv stereotypů nemusí být vždy uvědomělý (viz podkapitola 2.2 – implicitní stereotypy). Pro eliminaci stereotypního myšlení je zapotřebí velkého úsilí, které však bývá ve výsledku vykoupeno jasnějším pohledem na okolní svět. Ačkoliv se lze vlivu stereotypů do určité míry vyvarovat, ve společnosti jako takové zůstávají a předávají se z generace na generaci (Průcha 2001; Allport 2004). Vzhledem k tomu, že vznik a šíření stereotypů jsou podmíněny sociálním a kulturním prostředím jedince, je žádoucí zaměřit se na vliv konkrétních sociálních skupin. Tento text je orientován na vlivy působící na děti a dospívající, jakožto zástupce mladší generace, jež může do budoucna ovlivňovat charakter

stereotypizace ve společnosti. Zmírnit šíření neúplných pravd a předpojatých postojů u těchto skupin se tedy jeví jako rozumná cesta. Děti koneckonců získávají základ pro stereotypizaci již při prvních sociálních interakcích, při nichž dochází k osvojování jazyka (Fórum pro prožitkové vzdělávání 2020). (Nejen) u dětí byly identifikovány tyto hlavní skupiny faktorů ovlivňujících postoje a rozvoj stereotypního myšlení: rodina, učitelé, přátelé, média a také vlastní zkušenost se stereotypizovaným objektem (Allport 2004; Jiráček 2005; Straková a kol. 2018). Těchto pět faktorů je současně považováno za nejvýznamnější socializační činitele (Helisová 2011). Jejich vliv na utváření hodnot a postojů je významný i v období dospívání a nevytrácí se ani v dospělosti (Sak 2000).

### 2.5.1 Rodina

Bezesporu prvním prostředím, odkud dítě přejímá názory a vzorce chování, je rodina (Čáp 1997; Allport 2004). Dítě přejímá způsob uvažování a jednání od svých rodinných příslušníků a považuje ho za normální (Čáp 1997). Při pozdější konfrontaci s dalšími lidmi pak přichází na řadu poznávání dalších úhlů pohledu na věc. Malé dítě však nedokáže racionálně zhodnotit jejich správnost či oprávněnost, a tak všechny nové přístupy zařazuje do dvou kategorií podle toho, zda odpovídají či neodpovídají jeho pohledu (tj. pohledu členů rodiny či jiných nejbližších, u nichž vyrůstá) (Rosch 1978). Důležitým faktorem je přitom povaha vztahu mezi dítětem a poskytovatelem názoru – pokud je pozitivní, dítě informace pravděpodobněji přijme (Čáp 1997). De facto již v této fázi probíhá škatulkování a vnímání rozdílů „my vs. oni“ (Misauerová 2023). Dítě vnímá názory rodičů na lidi ze skupiny „oni“ a i ty opětovně přijímá za své. Vlastní zkušenosti s ostatními lidmi obvykle nemá a pokud má, jsou ovlivněny právě rodinou. Tímto způsobem si dítě utvoří spolehlivý základ stereotypního myšlení, od kterého se odvíjejí jeho postoje (Fórum pro prožitkové vzdělávání 2020). S dalším vývojem dítěte je spjat rozvoj pokročilejších rozumových a kognitivních schopností, a dítě je tudíž schopno si vytvářet své vlastní názory a postoje vůči okolí (Čáp 1997). Tato běžná dovednost se uplatňuje například při hledání přátel nebo v jiných mezilidských interakcích. Vliv rodiny a nejbližších je při formování vlastních hodnot a vzorců chování nezanedbatelný.

Kromě postojů dítěte mohou rodiče ovlivnit i navazující skupiny faktorů, a to zejména skrze volbu školy. Mnozí rodiče školu pro své dítě vybírají, čímž do jisté míry také určují, jací učitelé budou dítě ovlivňovat v procesu vzdělávání po další roky. Konkrétně v Česku byla zjištěna silná korelace mezi socioekonomickým statusem rodičů a přístupem dětí ke kvalitnímu vzdělávání (Straková, Simonová 2015). Výběrové školy disponují kvalitnějšími učiteli, kteří žáky na těchto školách navíc vnímají jako lepší, podle čehož k nim i přistupují (Straková a kol. 2018). V českém prostředí se jedná zejména o vybrané soukromé školy a (víceletá) gymnázia. Výběrem školy se nejpečlivěji zabývají vysokoškolsky vzdělaní rodiče nebo ti s maturitním vzděláním (Straková, Simonová 2015). Naproti tomu děti

pocházející z méně vzdělaných rodin, pro jejichž rodiče není volba školy tak důležitá, tím mnohdy přicházejí o možnost navštěvovat kvalitní školy. Žáci z těchto sociálně slabších rodin pak mívají větší sklony ke stereotypnímu a předsudečnému myšlení, což je dáno právě vysokou mírou diverzifikace kvality ve vzdělávacím systému (Straková, Simonová 2015). Kromě dosaženého vzdělání rodičů se do jejich socioekonomického statusu promítá také mikroekonomická situace. Rodina s vyššími příjmy si může dovolit do vzdělání dětí investovat více peněz a často tak i činí, neboť ve většině případů jde o lidi s vyšším vzděláním, jež si uvědomují jeho význam pro rozvoj dítěte (Straková, Simonová 2015).

### 2.5.2 Učitelé

Další hodnotovou autoritou pro dítě jsou již zmínění učitelé ve škole. Jsou to ti velcí dospělí, kteří toho spoustu vědí, a dítě se s jejich pomocí učí spoustě novým věcem. Učitel se tak stává dalším vzorem, jak má uvažovat a jednat dospělý člověk (Čáp 1997). Dítě ve školním věku bývá snadno ovlivnitelné, a proto by učitelé neměli zmiňovat (a už vůbec ne prosazovat) své vlastní názory na (nejen) kontroverzní témata v přítomnosti žáků (Hrubá 2009). Jejich úlohou je předávat dětem ověřené poznatky, které mohou být někdy i v rozporu s tím, jak děti o některých věcech doposud přemýšlely. Ve své podstatě jim učitelé skrze výuku zprostředkovávají nepřímou zkušenost s událostmi, místy, lidmi či třeba zvířaty. Z dosavadních poznatků je patrné, že pravděpodobnost stereotypizace konkrétního obsahu se zvyšuje s jeho nedostatečnou znalostí. Bude-li například učitel zeměpisu Afriky věnovat tři hodiny a Severní Americe šest, dá se při stejném výukovém přístupu předpokládat, že v případě Afriky budou znalosti předané žákům přibližně polovičního rozsahu a ve výrazně zjednodušené formě. Postupem času se informace z dlouhodobé paměti vytrácejí, a proto bude malý i výsledný vliv učitele na vnímání regionu ze strany žáka. V případě Afriky mu v hlavě zůstane jen několik základních informací, které budou s velkou pravděpodobností zjednodušené, a tudíž i stereotypní (Hinduja 2023). Jak moc stereotypní obraz Afriky si žáci z hodin odnesou, závisí samozřejmě také na postojích a znalostech samotného učitele, který ovlivňuje to, jaké informace žákům předkládá a jakou formou je učí.

V dnešní době jsou učitelé jedněmi z těch, kteří mohou žákům pomáhat s rozvíjením kritického myšlení (Hrubá 2009). Žáci obvykle dostávají ve školách prostor k tomu, aby se naučili poradit si s protichůdnými názory a utvořit si svůj vlastní názor na základě ověřených informací. Z předchozích podkapitol vyplývá, že schopnost zamyslet se nad problematikou komplexně je jedním z předpokladů pro překonání stereotypu (Fórum pro prožitkové vzdělávání 2020). Dítě má nejlepší příležitost naučit se kritickému myšlení právě ve škole, kde si může v bezpečném prostředí začít uvědomovat, že je jeho stávající postoj zatížen stereotypem. Učitel může řídit aktivity ve třídě či poskytovat jiné materiály, které povedou k uvědomování si jedinečných kvalit každého žáka i ostatních lidí (Fórum pro prožitkové vzdělávání 2020). Školy mají právě díky tomuto působení učitelů obrovský potenciál bojovat proti šíření

a uchovávání stereotypních myšlenek ve společnosti (Pettigrew 1998). Otázkou je, do jaké míry se s touto myšlenkou ztotožňují sami učitelé a jak se jim daří dosáhnout kýženého efektu u samotných žáků. Role učitelů je klíčová zejména tam, kde často selhávají jiné skupiny faktorů, například při formování představ o Africe (Mahadeo, McKinney 2007).

Učitelé mají k dispozici celou řadu výukových metod a aktivit, s jejichž pomocí mohou žákům představovat komplikace spojené se stereotypizacemi a podporovat u nich rozvoj kritického myšlení (Gough a kol. 2013). Nabízí se například vyvolání diskuze, která nabídne rozličné názory (včetně těch odporujících rozšířeným stereotypům). Diskuze je obzvláště efektivní tehdy, když má otevřený konec, tedy učitel ani nikdo jiný na závěr nevybere jeden „správný“ pohled na problematiku (Novotná, Jurčíková 2012; Šťovíček, Rudincová 2016). V takovéto situaci si žáci mají možnost vytvořit svůj názor. Diskuzní aktivitu lze různě modifikovat v závislosti na věku žáků. Dalším účinným nástrojem pro seznámení se se stereotypy a jejich vlivem je práce s mediálními produkty, které mohou mít formu článku nebo třeba televizní reportáže či dokumentu. Žáci se v rámci této aktivity zabývají kritickým rozbořem obsahu (i toho vizuálního) a rozpoznáním obsažených stereotypů (Jiráček 2004). Zařazováním různých skupinových aktivit se žáci učí kooperaci v heterogenní skupině – poznávají silné a slabé stránky členů skupiny a volí nejvhodnější cestu k dosažení cíle skupinové aktivity (Pettigrew 1998). Například při spolupráci s neoblíbeným spolužákem mohou odhalit některé jeho silné stránky a třeba s ním i nalézt společnou řeč (Fórum pro prožitkové vzdělávání 2020). Na podobném principu funguje proces eliminace stereotypů – tak, jak byl představen v předchozí kapitole. Je proto na místě zajímat se o to, jak se k problematice stereotypů staví sami učitelé a jaké aktivity, při nichž se stereotypy pracuje, do svých hodin zařazují.

### 2.5.3 Přátelé

Na postoje člověka mají vliv i další lidé, se kterými se jedinec v životě potká. Největší vliv z těch, jež zde ještě nebyli diskutováni, mají přátelé (zejména vrstevníci). S přáteli člověk tráví relativně hodně času – nejvíce v dětském věku (Čáp 1997). Už při hraní s kamarády se dítě učí orientovat mezi ostatními, vytvářet si s nimi vztahy a zaujímat postoje k ostatním lidem, přičemž je přirozeně kategorizuje a hodnotí (Rosch 1978). Přátelé jsou součástí vlastních sociálních skupin, s nimiž se daný jedinec v jistém ohledu ztotožňuje (Schaeffer, Conway 1999). Každá skupina má svou skupinovou identitu (Hadj-Moussová 2003; Kosek 2011). V těchto skupinách si jednotlivci vyměňují své názory, které pak mnohdy přijímají za své (Schaeffer, Conway 1999). Někdy mívají sklony považovat tyto názory za zobecnitelné na téměř celou společnost (Holá a kol. 2012). Ačkoliv je to chybné uvažování, na podvědomé úrovni je poměrně časté. V sociální bublině jedince tento názor převažuje, takže se

generalizace na širší společnost nabízí. Síla skupiny ho pak utvrzuje v určitém stylu přemýšlení a postojích, jež však bývají často stereotypní (Schaller 1999).

Kromě přátel mají podobný vliv na stereotypizaci spolužáci. Skupina přátel a spolužáků se obvykle prolíná, ale ne každý spolužák bývá vnímán jako přítel v pravém slova smyslu. I když jedinec může vůči některým spolužákům zaujímat až negativní postoj, neustále s nimi přichází do pravidelného kontaktu, a tudíž je jimi do určité míry ovlivňován. Dokonce může být nějaký spolužák předmětem stereotypizace – tím spíše pak dává smysl spolužáky neopomínat a pro účely rozdělení hlavních podmiňujících faktorů stereotypizace je vzhledem k charakteru kontaktu zařadit do skupiny přátel.

Ukázkovým nositelem stereotypů mezi přáteli jsou například vtipy. Oblíbené humorné příběhy bývají postavené na zesměšnění některé skupiny lidí (blondýnek, důchodců, černochoů, policistů, studentů informatiky aj.). Faktem je, že pointa vtipu bývá postavena na stereotypním základu. Ve vtipu hraje zásadní roli to, ke které stereotypizované skupině postava patří, protože už to předurčuje jeho vyznění. Vtipy o blondýnách nebo policistech budou o jejich hlouposti, vtipy o černoších o jejich barvě pleti nebo chudobě, například pak u Somálců bývá humor orientován na jejich podvýživu. Někdy posluchač vycítí, že je to moc přehnané, a vtipu se nezasměje. Koneckonců vtipy mohou také zraňovat – vždy záleží na konkrétním mluvčím, posluchači a situaci. Podstatné je ale to, že se vtipné příběhy ve společnosti šíří, a s nimi i stereotypy o dotčených skupinách. Na dostupnosti a povaze vtipů se významně podepsal také rozmach moderních médií v podobě sociálních sítí.

#### 2.5.4 Média

Média mají v jistém smyslu zvláštní postavení mezi ostatními skupinami faktorů ovlivňujících stereotypy. Zprvce v posledních desetiletích nebývale vzrostl jejich dosah, a to až na celosvětovou úroveň (Giddens 2013). K jednomu mediálnímu sdělení mají nyní přístup celé masy lidí, a proto se pro takto vlivná média vžilo označení masmédia (tj. masová média). Zadruhé mají média značný zprostředkovaný vliv (Livingstone 2009). Mediální sdělení totiž ovlivňují kromě jedince samotného také jeho rodinu, přátele, učitele – zkrátka všechny ty, kteří k nim mají přístup. Jsou-li v médiích přítomny stereotypy, šíří se společností velmi snadno (Jirák 2005). Vliv médií na stereotypizaci tedy lze do jisté míry považovat za určující. Dalším typickým rysem mediálních stereotypů je jejich nenápadné působení (Jirák 2005). Pokud jedinec slyší například od rodičů, že každý, kdo vyjde z vězení, se tam jednou vrátí, je to zjevný stereotyp. Naproti tomu v mediální zprávě o trestném činu, jehož pachatelem je třikrát trestaný recidivista, je stereotyp daleko obtížněji rozpoznatelný. To, že za trestným činem stojí recidivista, totiž člověka nejspíše nepřekvapí, ale zároveň mu to podsunuje (nebo v něm utvrzuje) myšlenku, že dříve trestaní páchají trestné činy i po propuštění – a to už stereotyp je (O2 Chytrá škola). V Česku se za mříže vrací až tři ze čtyř vězňů, což je sice hodně, ale zdaleka to nejsou všichni (Mikulka

Šelepová, Hyhlíková 2021). Myslet si, že každý bývalý vězeň je recidivista, je podobný nesmysl, jako tvrdit, že každý Čech je mladší 65 let – senioři v Česku totiž tvoří více než pětinu zdejší populace (ČSÚ 2022). Médiím je proto přisuzována významná role zejména při upevňování a šíření stereotypů (Jirák 2005).

Ačkoliv se obvykle hovoří o médiích obecně, existují mezi jednotlivými z nich velké rozdíly. Média lze dělit například podle funkce na sociální, veřejnoprávní a komerční (Burton, Jirák 2001). Veřejnoprávní média (v Česku Česká tisková kancelář, Česká televize, Český rozhlas) by měla zprostředkovávat objektivní informace, přičemž se řídí příslušnými zákony (JSNS 2024a). To bylo potvrzeno například v případě zpravodajství o subsaharské Africe, o níž podávala v českém prostředí nejkompexnější informace právě veřejnoprávní média (Havlíková 2017). Komerční média jsou vlastněná soukromníkem a jejich hlavním cílem je zisk, proto mohou obsah a formu záměrně upravovat tak, aby se zvýšila atraktivita mediálního sdělení (JSNS 2024b). To však neznamená, že nemohou ve výsledku poskytovat ještě objektivnější informace než veřejnoprávní média, učiní-li z důvěryhodnosti svou prioritu. Komerční média jsou v podstatě firmy, jejichž kvalita i zaměření se mohou výrazně lišit. Specifické funkce nabízejí média sociální, jež lidem poskytují prostor pro sdělení nejrůznějších obsahů včetně těch reklamních, které jsou hlavním pilířem jejich zisku. V posledních letech se sociální média nebyvale rozšířila zejména mezi mladou generaci, čemuž pomohla především jejich snadná dostupnost a užívání algoritmů, které upravují zobrazovaný obsah dle preferencí každého uživatele.

Lippmann (2004) systematicky rozpracoval klíčové funkce mediálních stereotypů. Stereotypy primárně slouží ke zjednodušení reality a umožňují rychlé propojení s významy událostí, což v médiích nalézá široké využití. Média jako jeden z hlavních zdrojů stereotypů formují informační tok a ovlivňují, které stereotypy jsou posilovány. Další funkcí stereotypů je vyjádření hodnot a postojů, které korespondují s postoji dominujícími ve společnosti (Lippmann 2004). Hlavní úlohou médií je nejen šířit informace, ale také je formulovat – vybírat, jaké informace budou zahrnuty a jaké budou zamlčeny (Jirák 2005). Tento proces vyžaduje, aby bylo mediální sdělení nejen jednoznačné, ale zároveň zjednodušené. Dnešní média mají mnoho forem – od tištěných novin a rozhlasového vysílání přes televizní zpravodajství až po ty nejpoblárnější zdroje v podobě internetu a sociálních sítí. Médiím je v současnosti věnována obrovská pozornost, přesto mají všechna pro analýzu svých sdělení omezený čas a prostor (Bartošek 1997; Giddens 2013). Komplexní příběhy se obvykle redukuje na jednu myšlenku, což často vede k publikování stereotypního obsahu (Bartošek 1997; Adichie 2009). Příkladem může být reportáž v televizi, kde se k dané situaci před kamerou vyjádří zástupci čtyř skupin (např. místní obyvatel, návštěvník, obecní zastupitel, odborník). Diváci mají tendenci jejich názory a postoje považovat za reprezentující pro celou skupinu, ačkoliv tomu tak být zdaleka nemusí. Riziko



takovéto stereotypizace je podstatně vyšší u skupin, jež jsou vnímány homogenně a s nimiž nemají lidé osobní zkušenost (Bartošek 1997; McKendrick a kol. 2008). Kromě toho mohou mediální sdělení obsahovat hodnotící prvky, které se následně stávají součástí společenského povědomí (Lippmann 2004). Tím se média stávají efektivním prostředkem pro šíření stereotypů, přičemž povaha těchto stereotypů je určována dominantním diskurzem v dané společnosti (van Dijk 2000).

Cílem médií (s výjimkou těch veřejnoprávních) je nejen informovat, ale také generovat zisk (Deacon a kol. 2021). Zprávy s negativním obsahem a jednoduchou strukturou jsou výdělečnější, což mimo jiné vedlo k rapidnímu vzestupu takzvaných clickbaitů – titulků lákajících na obsah, který nemusí odpovídat jejich slibům (Deacon a kol. 2021). Tyto praktiky jsou využívány k získání větší návštěvnosti, ať už v tištěných, rozhlasových či televizních médiích. Emocionálně nabitě titulky jsou zvláště atraktivní, vyvolávají lítost, strach, nenávist či vztek. Při zpracování informací o stereotypizovaných skupinách nebo jejich členech, jako jsou například Romové, bývá v titulcích často užíváno množné číslo (Mičienka, Jiráček 2006). V návaznosti na to bývá v hlavní části mediálního sdělení příslušnost ke stereotypizované skupině častokrát zdůrazňována, což přispívá k potlačení individuality člena této skupiny a posiluje stereotypizaci ze strany většinové společnosti (Sedláková 2007). Zprávy o menšinách jsou častěji negativní než pozitivní (O2 Chytrá škola 2024). Typicky bývají dramatizovány například reportáže o Romech ať už volbou jazyka, nebo nadbytkem emotivních záběrů. Obojí vede k potlačení faktických informací (Sedláková 2007).

#### 2.5.5 Role vlastní zkušenosti

Vnímání a postoje jedince se odvíjejí v první řadě od jeho zkušeností (Kalali 2015). Stejně jako člověk nemůže cestovat v čase, nemůže být ani u všeho, co se kde odehrává. Vlastní zkušenost každého jedince je tím pádem velmi omezená. Vůči stereotypům může vlastní zkušenost zaujímat jak funkci eliminační (viz sekce 2.4.2 – kontaktní hypotéza), tak posilující (Greenwald, Banaji 1995). V případě, že se jedinec se stereotypizovanou osobou (nebo objektem) nikdy nesešel, je náchylnější k přejímání (stereotypních) postojů z jiných zdrojů (Hadj-Moussová 2003). Těmito zdroji bývají nejčastěji právě rodinní příslušníci, učitelé, přátelé nebo média. Pokud již jedinec je zatížen stereotypním myšlením a v určité situaci získá osobní zkušenost se stereotypizovaným, nastává jedna ze dvou zjednodušených možností. Buď to bude pro jedince podnět ke změně postoje k dané osobě, nebo bude tuto zkušenost ignorovat a nadále žít pod vlivem stereotypu (Nolen-Hoeksema a kol. 2012). Vlastní zkušenost může stereotyp potvrzovat i vyvracet, nicméně její vliv na změnu postoje a na případné odbourání stereotypu je nepopíratelný. Vlastní zkušenost však neovlivňuje jen jedince samotného, ale i jeho okolí – rodinu, přátele i učitele. Zprostředkovaně tak na každého působí také osobní zkušenosti ostatních

lidí, protože se odrážejí v jejich postojích a chování. Význam vlastní zkušenosti byl podrobněji popsán v sekci 2.4.2.

V souhrnu je důležité zdůraznit, že hlavní podmiňující faktory (rodina, učitelé, přátelé, média a vlastní zkušenost) nepůsobí odděleně, nýbrž současně, a v různém poměru tak ovlivňují tvorbu a vývoj stereotypního myšlení už od dětství. Zároveň se nejedná o jediné faktory, které jedince v tomto ohledu formují. Stereotypy jsou zarámovány kulturou a hierarchií, v nichž společnost funguje. Neoddiskutovatelný vliv má také historie společnosti. To, kde jedinec žije – v jakém státě a v jakých podmínkách – do jisté míry předurčuje jeho postavení ve společnosti a stereotypy, s nimiž se bude setkávat (Linssen, Hagendoorn 1994). Zkoumání vlivů těchto faktorů je však již nad rámec této práce.

## 2.6 Stereotypizace Afriky

Na světě neexistují země ani národy, jejichž příslušníci by nechovali předsudky vůči ostatním (Průcha 2010). Předpojaté a stereotypní postoje jsou mezi národy v různé míře sdíleny, což vychází z přirozeného vnímání podobností uvnitř vlastní skupiny a hledání rozdílů mimo ni (Průcha 2010). Velikost meziskupinových rozdílů závisí na jejich vzájemné vzdálenosti, jež může být chápána čistě geograficky, ale i kulturně-historicky či politicky. Názorným příkladem regionů, mezi nimiž jsou rozdíly považovány za obrovské, jsou Evropa a Afrika. Především vnímání Afriky a jejích obyvatelů ze strany Evropanů je opředeno řadou stereotypů (Adichie 2009). Právě problematika stereotypizace Afriky bude diskutována v této podkapitole. Věnuje se tomu, jak se vnímání Afriky vyvíjelo a jaké existují stereotypy o Africe – do kontrastu s nimi je stavěna realita. Poslední sekce se zaměřuje na mediální obraz Afriky ve světě a v Česku.

### 2.6.1 Vnímání Afriky v minulosti a v současnosti

Stereotypy se vytvářejí postupně. Klíčovou roli přitom hraje sama společnost, v níž se informace o stereotypizovaných skupinách šíří (Pettigrew 1998). V kolektivním povědomí pak kolují informace, jež sice vycházejí z přímé zkušenosti několika jedinců, následně však dochází k jejich generalizaci na celou skupinu (Adichie 2009). Podobně vznikaly i stereotypy o Africe a Afričanech, které se šířily především v rámci Evropy a později také na americkém kontinentě. Jejich vznik je úzce spjat s historií.

Evropané Afriku znali dlouho, vždyť nám nejbližší starověké civilizace měly sídla po obou stranách Středomoří. Jenže se jednalo zejména o přímořské oblasti severní Afriky, postupu směrem na jih bránila nehostinná poušť Sahara, jež byla rozlehlá téměř jako sama Evropa. Překonat tuto přírodní překážku trvá velbloudí karavaně skoro dva měsíce, takže není divu, že subsaharská část Afriky zůstala dlouhou dobu odříznutá (Sviták 2019). Ještě větší omezení pro prozkoumání afrického vnitrozemí měl neprostupný terén (pobřeží nevhodné pro zakotvení, nesplavné řeky) a také tropické nemoci. Nicméně i na jih od Sahary vznikaly vyspělé civilizace (např. na území dnešní Nigérie), o kterých se ovšem mluví jen pramálo (Stock 2013; Olufemi 2014). První zmínky o negativním vnímání Afriky se objevovaly už ve starověkém Řecku (Bates 2012). Tyto myšlenky se v západních civilizacích udržely po celá staletí.

K významnějšímu prozkoumávání afrického kontinentu docházelo až od dob zámořských objevů. Africké vnitrozemí zůstávalo kvůli obtížné přístupnosti Evropanům dlouhou dobu skryto. Pokusy o objevování byly doprovázeny misionářskými výpravami. Misionáři měli významný vliv na pozdější koloniální snahy a spolu s objeviteli se podíleli na utváření obrazu Afriky (Grant 2015). Do Evropy se kvůli nim dostávaly představy o exotických a méněcenných Afričanech, což dokumentovaly například tehdejší cestopisy, kresby, fotografie a předměty z dovozu vystavované v muzeích (Coombes 1994;

Landau, Kaspin 2002). Od 17. století se rozmohl obchod s africkými otroky, jež byli žádaní zejména na amerických plantážích. Afričané byli využíváni jako výkonná pracovní síla, ovšem bez nároku na práva či odměnu (Harth 2012). Afrika byla vnímána jako místo utrpení, a tak sami Evropané ospravedlňovali své činy tím, že pro Afričany je přechod do otroctví vlastně vysvobozením (Poncian 2015). Díky tmavé barvě pleti, jež charakterizovala většinu původních obyvatel subsaharské Afriky, a odlišným kulturním zvyklostem, podmíněným samostatným vývojem tamních kmenů, bylo na Afričany pohlíženo jednotně. Coombes (1994) v této konotaci užívá termín „otherizace“, kdy jsou všichni Afričané navenek vnímáni heterogenně a rozdíly mezi nimi jsou bagatelizovány či přímo ignorovány. Utvořil se tedy obraz Afriky jako temného kontinentu s drsným podnebím, nebezpečnými divokými zvířaty a rostlinami. Afričané byli považováni za primitivní, méněcenné a nebezpečné divochy, kteří praktikují podivné rituály, ale dobře fungují jako pracovní síla pro fyzicky náročnou práci (Landau, Kaspin 2002).

Jak se Evropané postupem času dostávali více a více do vnitrozemí, na konci 19. století odstartoval takzvaný závod o Afriku – čili její kolonizace. Během několika málo desetiletí si evropské mocnosti rozdělily celou Afriku, jedinými výjimkami byla suverénní Etiopie a Libérie, založená jako stát pro osvobozené otroky (Grant 2015). Evropany uměle vytvořené hranice, které nerespektovaly kmenovou sounáležitost a nevraživost, věstily do budoucna řadu problémů (Konings 2005). Je známo, že Evropané během kolonizace Afriku drancovali a obyvatele vykořisťovali. Jejich příchod byl spjat také se šířením evropské kultury a vynálezů (Poncian 2015). Avšak na skutečný rozvoj států a tamních obyvatel se dbalo jen pramálo, Afrika byla využívána zejména jako zdrojnice, čemuž byla uzpůsobena i budovaná infrastruktura. Vše evropské bylo považováno za nadřazené, což determinovalo hierarchii, která na africkém území vznikla (Coombes 1994). Evropská nadvláda se na kontinentě držela díky ekonomické i materiální převaze a obratně pracovala s africkými kmeny tak, že je poštvávala proti sobě, čímž omezovala jejich autonomii a jednotnost potřebnou k vyvolání silnějšího odporu (Coombes 1994). V Evropě v 19. století panoval názor, že kolonizátoři svým příchodem přinesli do afrického divošského a válečného chaosu řád a civilizaci (Bates 2012; Poncian 2015). Africké kmeny a tradice byly označeny za zaostalé a neměnné (Coombes 1994; Harth 2012). Mělo se za to, že africká historie před příchodem Evropanů prakticky neexistovala, protože Afričané nikdy nebyli schopni rozvoje ani vzdělání (Fage 1989). Tyto představy o temném kontinentu přetrvávaly i ve 20. století (Oguh 2015; Poncian 2015).

Významným obdobím afrických dějin byly dekády po druhé světové válce, kdy docházelo k postupné dekolonizaci a vzniku samostatných států. Nové státy si zachovaly hranice z koloniálních dob, což sice predikovalo potíže, ale konfliktní situace by jistě nastaly i v případě, kdy by mohly být hranice přesunuty (Konings 2005). A tak byly následující roky pro řadu afrických států ve znamení konfliktů pramenících jak z komplikovaných etnických a politických vztahů, tak ze špatné výchozí pozice pro

rozvoj států, se kterou je koloniální mocnosti opustily. Osvobozenecá hnutí, jež byla západními médii prezentována jako součást studené války, byla doprovázena ozbrojenými konflikty i převraty, vypovídajícími o politické nestabilitě a nevyhraněné společenské hierarchii (Harth 2012). Skutečné důvody sporů byly mnohdy nevědomě ignorovány. Dění v Africe bylo zajímavé jen tehdy, týkalo-li se Západu (Harth 2012). Kromě válek likvidovaly obyvatele některých oblastí také hladomory. Hladomory v Africe odstartovaly vlnu humanitární pomoci a na Západě upevnily předsudky a stereotypy o Afričanech (Badawi 2016). Negativní obraz Afričanů, v podobě bezmocných lidí čekajících na pomoc druhých, si vyžádal speciální označování Afriky – „závislá Afrika“ v 70. letech, „lítostivá a krizová“ v 80. a 90. letech (Oguh 2015).

Současné vnímání Afriky je determinováno právě výše popsanou historií. Afričané byli dlouho traumatizováni, byli považováni za podřadné, méněcenné, primitivní a neschopné (Poncian 2015). Převládající negativní obraz Afriky je nadále šířen a podporován médii (Evans, Glenn 2010; Ogunyemi 2011; Bates 2012; Poncian 2015). Objevují se však i pozitivní pohledy, například ten o rostoucí Africe (z anglického Africa Rising). Bates (2012) však argumentuje tím, že Africa Rising nezpochybňuje základ negativního vnímání. Ve své podstatě se jedná o další stereotyp, který na základě rychlého ekonomického růstu v některých afrických státech říká, že se tímto směrem mění celá Afrika. Vytváří se tím lákavý obraz pro investory a rovněž iluze, že Afrika doteď stagnovala (Poncian 2015). Jde tedy o jakousi protiváhu snažící se za každou cenu zastínit negativní vnímání Afriky, což je však také stereotypní. Tedy podobně jako starší stereotypy hraje i tento do karet Západu – jako by se do určité míry snažil napravit to, co v Africe v minulosti napáchal (Adejumo-Ayibiowu 2023). Avšak ani za každou cenu pozitivní pohled, který navíc zdaleka nepřekonává tradiční negativismus, není východiskem ze stereotypního vnímání afrických zemí a obyvatel.

## 2.6.2 Přehled stereotypů o Africe

Stereotypy o Africe vznikly především jako příběhy ospravedlňující kolonizaci (Coombes 1994; Olufemi 2014). Afrika byla jiná, co se přírodních podmínek i lidské rasy týče, což samo o sobě stačilo pro její zařazení z evropského pohledu do skupiny „oni“ (Coombes 1994). Když Evropané přišli do kontaktu s lidmi s rozdílnou kulturou, kteří jim nedokázali efektivně vzdorovat, podmanili si je. Hledali další a další rozdíly, které by definovaly propast mezi „my“ (bílé Evropané) a „oni“ (černí Afričané). Afričany naopak vnímali jako navzájem stejné (Coombes 1994; Daněk 2019). I když si tehdy Evropané museli být vědomi diverzity africké přírody, převládl obraz Afriky jako divočiny plné zvířat, případně pouští. Na tomto mytickém základě vznikaly zjednodušené generalizující příběhy a popisy Afriky (Harth 2012). Tyto stereotypy zakořenily zejména v evropské a americké společnosti, v nichž přetrvávají dodnes. Ovšem řada z nich je v současnosti ještě více zavádějící než v době vzniku a kvůli různému stupni vývoji

afrických oblastí často i v přímém rozporu s realitou. V Tabulce 1 jsou popsány nejčastější mýty a stereotypy o Africe.

Tabulka 1: Kategorie stereotypů a mýtů o Africe

<b>stereotyp/mýtus o Africe</b>	<b>popis</b>
<b>divoká příroda</b>	Afrika je džungle plná divokých safari zvířat; pokud je tam ještě něco jiného, pak je to poušť, protože Afrika je suchý kontinent
<b>stejní Afričané</b>	Afrika je vnímána jako jedna země nebo jedno podobné nediferencované místo, kde jsou všichni obyvatelé stejní (rasa, kultura, zvyky, jazyk, náboženství, tělesné proporce, běžecká vytrvalost, ...)
<b>podřadní Afričané</b>	Afričané jsou méněcenní, po několika staletích jsou stavěni do role podřadných otroků, jež si Západ podmanil a využíval pro práci
<b>chudá Afrika</b>	většina Afričanů je chudá a bezmocná, trpí nedostatkem vody a potravin; střední třída jako by neexistovala
<b>primitivní a zaostalá Afrika</b>	vše africké je označováno za primitivní a exotické, existuje něco lepšího (např. evropská kultura); Afričané jsou až příliš fixováni na kmény, jejichž tradice jsou neměnné a nepřizpůsobivé; Afrika se nemění ani nerozvíjí, na rozdíl od zbytku světa je stále stejná, jako byla kdykoli předtím – temný kontinent bez moderních měst, infrastruktury a ekonomiky
<b>přelidněná Afrika</b>	Afrika je kvůli vysoké natalitě přelidněná; pro Afričany je typická nezodpovědná a nekontrolovaná sexuální aktivita bez použití antikoncepce
<b>vylidněná Afrika</b>	Afrika je vylidněná z důvodu extrémních počtů úmrtí na nemoci jako AIDS nebo malárie, jejichž šíření v afrických podmínkách nelze zabránit; dalším důvodem vylidnění jsou válečné konflikty
<b>despotičtí a zkorumpovaní vládcí</b>	Africe vládnou zkorumpovaní generálové, kteří vystupují jako diktátoři ženoucí své nesvobodné země do dalších problémů
<b>závislost na zahraniční pomoci</b>	Afričané jen vyčkávají na zahraniční pomoc, bez níž by nemohli existovat
<b>Africa Rising</b>	Afrika se v 21. století začala rychle ekonomicky rozvíjet (všude, zdůrazňováno); předtím se tam nic nedělo, Afrika stagnovala – až teď se konečně probudila

*Zdroj: vlastní zpracování na základě Myers (2001); Mahadeo, McKinney (2007); Dowden (2009); Horký (2010); Bates (2012); Harth (2012); Olufemi (2014); (Poncian 2015); Ikon (2016); Adejumo-Aybiowu (2023)*

Je zjevné, že stereotypy o Africe mají negativní vyznění, snad jen poslední zmíněný by se za určitých okolností dal považovat za pozitivní. Stereotypy z velké části formují způsob, jakým je Afrika dnes vnímána. Prakticky nikdo neprocestoval celou Afriku, aby si o ní mohl udělat obraz čistě na základě vlastní zkušenosti. Lidé tedy přirozeně spoléhají na informace od lidí z blízkého okolí (rodiny a přátel), něco se dozvídají také ve školách od učitelů, ale hlavním informačním zdrojem jsou média, která obsah sdělení do značné míry generalizují (Daněk 2019). Média v drtivé většině případů poskytují takové informace, jaké jejich publikum očekává. Je-li tedy ve společnosti zažitý negativní obraz Afriky v souladu se stereotypy, bude toto vnímání utvrzováno i skrze mainstreamový mediální obsah, ačkoliv realita bude někde jinde. Jaká je tedy Afrika ve skutečnosti?

### 2.6.3 Jaká je Afrika?

Afrika je v první řadě rozmanitý kontinent plný rozdílů. Na jedné straně je divoká příroda, kde lidé žijí v nuzných chatrčích, na druhé straně jsou dynamicky se rozvíjející moderní města v ekonomických jádrech. A také existuje něco mezi tím, a to něco může vypadat různě – farmářské osady, vesnice, hustě zalidněná rozvíjející se města i pustina. Tuto rozmanitost, přítomnou v Africe stejně jako jinde ve světě, je třeba brát v potaz, chceme-li pochopit, proč jsou stereotypní obrazy natolik zavádějící. V této sekci jsou představena vybraná fakta o Africe, která nabourávají zobecněný stereotypní obraz.

Ačkoliv se to při pohledu na mapu nemusí zdát, Afrika je jedním z největších kontinentů. Na území Afriky by se Kanada, což je druhý největší stát světa, vešla hned třikrát, a ještě by zbylo dostatek místa pro vměstnání jednoho Mexika, Německa a Česka (Worldometer 2024a). Africkým kontinentem prochází rovník, od něž se na sever i na jih nacházejí biomy charakteristické pro příslušné podnebí. Suché oblasti (pouště, polopouště a suché savany) pokrývají přibližně 43 % povrchu a 10 % povrchu zabírají tropické deštné lesy (Cervigni, Morris 2016; FAO 2021). Zbylá třetina území je pak pokryta jinými typy savan či lesů, středomořskou a vysokohorskou vegetací nebo ji tvoří vodní a zastavěné plochy (FAO 2021). Představovat si Afriku jako oblast savan s divokou zvěří, pustých pouští a pralesů, v nichž žijí divoši, je příliš zobecňující a nepřesné. S neustále se zvyšující mírou urbanizace se pojí nárůst počtu a velikosti měst. Například v Nigérii se nachází osm měst s více než 1 milionem obyvatel (město Lagos se dokonce vyskytuje v žebříčcích největších měst na světě) (Statista 2022; Banerjee 2023). Zmíněná Nigérie je jedním z 54 afrických států uznávaných Organizací spojených národů (Worldometer 2024b). Každý stát je více či méně odlišný, avšak extrémní jsou i rozdíly uvnitř těchto států. Rozhodně tedy není pravda, že by Afrika byla všude stejná a že by byl každý z bezmála 1,5 miliardy Afričanů stejný. Afričané v současné době tvoří přibližně 18 % světové populace, což je dvakrát větší podíl než v polovině 20. století (Worldometer 2024c). Tomu odpovídá vyšší plodnost na kontinentu, která se však v posledních desetiletích podstatně snižuje v souladu s demografickým přechodem. V některých afrických státech se úhrnná plodnost pohybuje okolo dvou až tří dětí na jednu ženu, což jsou hodnoty odpovídající těm evropským v šedesátých letech minulého století. Od té doby dodnes se hodnoty úhrnné plodnosti v afrických státech snížily v průměru téměř o polovinu (World Bank 2024a).

Poměrně rozšířeným názorem je to, že je Afrika přelidněná (Harth 2012). Avšak při pouhém pohledu na data, která porovnávají průměrnou hustotu zalidnění v Africe (49 obyvatel na km<sup>2</sup>) s tou v Česku (136 obyvatel na km<sup>2</sup>), je zřejmé, že nejde o nějak vysoké číslo (Worldometer 2024c). Je však dobré pamatovat na to, že průměr nic nevyovídá o rozdílech mezi státy uvnitř Afriky. Pokud bychom za reprezentativní stát považovali Rwandu s 571 obyvateli, získáme úplně jinak zकreslenou představu než v případě Namibie se 3 obyvateli na km<sup>2</sup> (Our World in Data 2023). Poslední údaj by mohl podporovat

představu o vylidněné Africe, ale jde o extrém, kde rozmístění i počet obyvatel do značné míry ovlivňují tamější suché pouštní podmínky. Mezi argumenty, kterými bývá tvrzení o vylidněné Africe zdůvodňováno, se řadí vysoké počty úmrtí na AIDS, malárii a další notoricky známé africké nemoci (Harth 2012). Realita je však taková, že výše jmenované nemoci dohromady ročně zapříčiní asi desetinu afrických úmrtí – tak tomu bylo například v roce 2019 (Statista 2020). O něco vyšší podíl mají kardiovaskulární onemocnění, na která umírá každý třetí člověk na světě, a dokonce každý druhý ve střední Evropě (IHME 2019). Kardiovaskulární onemocnění (zejména mrtvice a infarkty) jsou kromě neonatálních úmrtí nejčastější příčinou úmrtí i v Africe, kde mají na svědomí necelou pětinu všech úmrtí (IHME 2019; Statista 2020). Samozřejmě také onemocnění AIDS nadále zůstává v některých oblastech jižní Afriky velmi časté a nebezpečné. Ve Svazijsku, zemi s nejvyšším podílem HIV pozitivních, je nakažena téměř pětina populace (Statista 2023a). Podobně jako u malárie se i u AIDS díky lepší dostupnosti léků a preventivním opatřením daří zmenšovat riziko úmrtí. A konečně, úmrtí způsobená válečnými konflikty se na všech podílí asi 1,5 % (Statista 2020). Ještě před vypuknutím války na Ukrajině, konkrétně mezi lety 2011 a 2021, bylo v Africe jen 13 % válečných obětí z celosvětového počtu (Gapminder 2024). Dokonce ani podíl emigrantů opouštějících africký kontinent není tak vysoký, jak by se mohlo z mediálních zpráv zdát. Ze všech afrických migrantů jich do Evropy míří necelých 30 %, většina zůstává na kontinentě (European Commission 2018). Faktem je, že počet obyvatel Afriky nadále dynamicky roste a růst bude díky vyšší natalitě, nicméně Afrika momentálně není ani přelidněná, ani vylidněná, jak tvrdí některé stereotypy (Harth 2012; The World Counts 2024).

Další velmi rozšířený stereotyp se týká chudoby v Africe. Ukazatelů chudoby je vícero, často se používá přepočítání na americké dolary, které má člověk v průměru k dispozici na jeden den. Tímto způsobem lze měřit absolutní chudobu. Podle dat Světové banky se v roce 2019 nacházelo v extrémní chudobě 37 % obyvatel subsaharské Afriky (hranice extrémní chudoby byla stanovena na 2,15 amerických dolarů, tj. cca 50 korun českých, na den). Oproti roku 1999 se tento podíl snížil o dvacet procentních bodů (World Bank 2024b). Toto zlepšení je spjato s rychlým ekonomickým růstem řady afrických zemí, který svou dynamikou předčil i mnohé evropské státy (World Bank 2024c). V kontextu Afriky to znamená také to, že se rozrostla střední třída obyvatel namísto těch nejchudších. Z dat Africké rozvojové banky vyplývá, že mezi lety 1980 a 2010 se podíl střední třídy dokonce ztrojnásobil, a to na 34,3 % africké populace (van Blerk 2018). Lze předpokládat, že i nyní podíl Afričanů ve střední třídě přinejmenším neklesá, predikce dokonce očekávají další nárůst (The World Counts 2024). Faktem ovšem zůstává, že asi polovině těchto lidí hrozí, že opětovně spadnou do nejchudší třídy. Kromě nejchudších a středních vrstev obyvatelstva se v Africe nachází rovněž třída velmi bohatých lidí, která tvoří přibližně 6 % tamní populace (van Blerk 2018). Ačkoliv je bohatství v Africe rozloženo velmi nerovnoměrně, důležité je, že se podíl nejchudších obyvatel snižuje.



S chudobou se pojí problémy se zajištěním základních životních potřeb, jakými jsou pitná voda a potraviny. Stereotypní fotografie z dokumentů, časopisů i učebnic vyobrazují podvyživené děti (někdy též ženy) chodící denně kilometry pro vodu. Ano, v některých oblastech Afriky (v části centrální Afriky a Sahelu) jsou problémy s nedostatkem vody velmi vážné a tyto scénáře jsou pro mnohé z jejich obyvatel denní realitou. Na druhou stranu více než dvě třetiny obyvatel subsaharské Afriky mají přístup ke zdroji pitné vody, jehož nezávadnost však nemusí být – a zhruba v polovině případů skutečně není – garantována (JMP 2022). V severní Africe tyto problémy takřka nejsou (Our World in Data 2022). Podobně by se dala popsat situace s nedostatkem potravin – v některých oblastech to problém je, jinde není. Zprávy o hladomorech se často týkají afrických zemí právě kvůli suchu, jež může způsobovat velkou neúrodu, nebo válečnému stavu, jenž oslabuje ekonomiku státu. Důležité je zmínit, že hladomory se podobně jako epidemie nemocí či válečné konflikty odehrávají vždy jen v určité části Afriky a nepostihují plošně celý kontinent. Kvůli stereotypizaci Afriky se totiž běžně stává, že zpráva o hladomoru v Somálsku vyvolá u příjemců této informace dojem, že hladomorem trpí celá Afrika (Ndiaye, Ndiaye 2014). Navzdory nedostatku potravin a hladomorům pochází více než 80 % potravin zkonsumovaných v Africe z vlastních zdrojů (Gapminder 2024). Dovoz potravin ze zahraničí, který je zprostředkovaný humanitárními organizacemi, tvoří menší část importu. Většina dovážených potravin míří k bohatším Afričanům, kteří si jídlo z dovozu mohou dovolit zaplatit (Gapminder 2024). Potravinová pomoc tedy v Africe probíhá, avšak určená je jen hrstce chudých, nikoliv většině obyvatel. Navíc se postupem času podíl hladovějících Afričanů snižuje (Global Hunger Index 2024).

Afrika byla i je obtížně prostupná kvůli svému specifickému reliéfu, který odjakživa utvářel překážky mezi jednotlivými kmeny. Bantuové, kteří se rozšířili od Guinejského zálivu až po jihovýchodní okraj Afriky, sice dali podobný společenský základ většině subsaharské Afriky, ale i tak se kulturní tradice a náboženské zvyky místně lišily (Sviták 2019). Zdánlivá jednota definitivně končí při prvním bližším kontaktu s tradičními kmeny. V Africe žije obrovské množství etnik, hovořících různými jazyky. Africké obyvatelstvo je historicky i kulturně velmi rozmanité a rozdrobené. V mnoha zemích představují sjednocující prvky jazyky a náboženství koloniálních mocností. Evropské zvyky nahradily ty původní, jež byly neprávem označeny za primitivní a neměnné (Harth 2012). Evropané se také rádi chlubili tím, že Afriku civilizovali (Poncian 2015). Zde je třeba upřesnit, že se Afriku spíše pokusili poevropštit. Šlo o nepřirozený zásah do vývoje tamějších společností, které byly náhle donuceny fungovat v rámci národních států a poskytovat zdroje pro nadřazené země Evropy. Následné boje, jež se v různých částech Afriky odehrávaly, byly přítomností Evropanů často spíše rozdmýchávány, než potlačovány (Grant 2015). Tato skutečnost africké státy do budoucna poškodila, protože jejich politická, společenská ani ekonomická struktura tím pádem nebyla postavena stabilních základech. Vinu za všechny občanské války a převraty však nelze svádět jen na bývalé koloniální mocnosti. Na mnohých

mají svůj významný podíl zkorumpovaní politici a diktátoři z řad Afričanů, kteří v období po zisku nezávislosti mnohdy nedbali o blaho své země. Nyní se ukazuje, že státy, v jejichž vedení stojí schopní lidé, se z nepříznivé výchozí situace dokázaly rozvinout do takové míry, že z toho těží i jejich běžní obyvatelé (Poncian 2015). Takovým příkladem může být třeba již zmiňovaná Namibie či Botswana. Avšak i nadále zůstávají ekonomiky většiny afrických států orientovány na jednu komoditu, což je staví do velmi nevýhodné pozice z hlediska globální ekonomiky (Šťovíček, Rudincová 2016).

Poslední stereotypní názor, který bude v této části konfrontován, se týká negramotných Afričanů. Míra gramotnosti v Africe se pohybuje v průměru okolo 67 % a má výrazně rostoucí trend (World Bank 2023). Téměř 10 % obyvatel subsaharské Afriky nastupuje do terciárního vzdělávání (World Bank 2024d). Obě tyto hodnoty jsou v porovnání se světem nízké, ale na tomto místě je potřeba vyzdvihnout dlouhodobý pozitivní trend ve většině afrických zemí a zvětšující se populační velikost, díky čemuž se vzdělávání dostává k lidem více než kdy předtím.

Na závěr je nutno akcentovat obrovské rozdíly, které jsou skryty za výše uvedenými zprůměrovanými číselnými údaji. Rozdíly jsou patrné v čase, místě i regionu. Typicky příznivější čísla charakterizují státy severní a jižní Afriky nebo také ostrovní státy, jejichž ekonomika se zaměřuje na cestovní ruch. Asi nejvýraznější diferenciaci v rámci afrického kontinentu způsobila poušť Sahara, oddělující severní a subsaharskou Afriku. Nejnápadnějším takovým dokladem je rozložení ras. Přibližně 80 % Afričanů je negroidní rasy a drtivá většina z nich žije v subsaharské Africe (World Population Review 2024). Rasovou hranici částečně kopíruje také o několik set kilometrů jižněji položená náboženská hranice. Většina afrických muslimů žije v oblastech severně od desátého stupně severní šířky, jižněji v subsaharské Africe se k islámu hlásí většinově ještě obyvatelé na východním pobřeží kontinentu (Statista 2023b).

#### 2.6.4 Mediální obraz Afriky

V předchozí sekci byla zmíněna celá řada čísel a ukazatelů vztahujících se k Africe, z nichž některé mohly být pro čtenáře překvapivé. Jak již bylo naznačeno, vnímání Afriky jinde ve světě nebývá odvozeno z přímé vlastní zkušenosti či komplexní analýzy uvedených ukazatelů. Velmi důležitým nositelem informací o Africe jsou média, která vytvářejí její zjednodušený mediální obraz. Reprezentace regionu je vždy selektivní, protože objektivní generalizace neexistují (Daněk 2019). Mediální realita se tedy ve formě, v jaké ji utvářejí mainstreamová média, stává do jisté míry stereotypním obrazem, který přijme většinová společnost (Burton, Jirák 2001; Poncian 2015). Je proto stěžejní zajímat se o to, jaký obraz Afriky média podporují a spoluvytvářejí. Jak moc je zjednodušený? Jaké stereotypy se v něm vyskytují? Liší se od sebe mediální reprezentace Afriky v Česku a v jiných státech světa?

Nejprve je vhodné shrnout, jakými způsoby se tato problematika zkoumá. Oblíbenou volbou jsou obsahové a diskurzivní analýzy mediálních obsahů. Takových výzkumů (autoři některých z nich jsou zmíněni dále v této sekci) byla v posledních desetiletích provedena spousta, a to především v západních zemích. Není divu, že právě v těchto státech se vnímání Afriky opředené stereotypy stalo předmětem zájmu – důvod tkví v historickém vztahu k Africe. Jestliže stereotypy o Africe vznikly pro ospravedlnění kolonizace, pak jsou dílem právě obyvatel tehdejších koloniálních mocností (Velké Británie, Francie, Belgie atd.) (Coombes 1994; Adichie 2009). Adichie (2009) ve svém slavném TED talku hovoří o „single negative story“ (tj. česky zjednodušený negativní příběh), který byl o Africe kdysi vytvořen a který je dodnes ve společnosti zakořeněný. „Single negative story“ je ve své podstatě negativní stereotyp. Na základě několika skutečností se utvořilo více zobecňujících příběhů (stereotypů) pro celou Afriku, jež ve své negativitě díky médiím přežívají celé generace (Mahadeo, McKinney 2007; Adichie 2009; Evans, Glenn 2010; Ogunyemi 2011). Afrika je zobrazována jako homogenní území se stejně vypadajícími obyvateli nebo jako temný kontinent, v němž panuje chaos (Olufemi 2014). Mediální zkrslení reality už ani nemusí být vědomé, jelikož je dlouho zažitá a rozpor se skutečností se pak hledá podstatně hůře (Harth 2012). Obecně uznávaná média bývají považována za důvěryhodná a objektivní, i když v některých oblastech rovněž selhávají pod tíhou mainstreamu. Samostatně stojící slova jako Afrika a Afričané byly v britském deníku The Guardian v období let 2012–2013 užívány dvakrát častěji než jejich asijské protějšky (Kayser-Bril 2014). Toto vypovídá o tom, že je Afrika vnímána jako jeden celek, což v případě Asie tak běžné není.

Ndiayea a Ndiayea (2014) upozorňují na to, že ve zpravodajství o Africe se objevují faktické chyby a stereotypy, které by byly v případě reportáží o Evropě neakceptovatelné. Dalším typickým rysem jsou emocionálně orientované zprávy, jejichž vyznění vzbuzuje soucit – „jsme na tom bídně, potřebujeme pomoc“ nebo „děkujeme za pomoc, zachránili jste nás“ (Horký 2010; Harth 2012). Zprávy tohoto typu opětovně opomíjejí komplexní přístup, roli místního kontextu nebo individuální rozdíly. Téma přírodních katastrof, válek a krizí je v případě Afriky zastoupeno mnohem více než jiné rubriky (Harth 2012). Mediální podreprezentovanost Afriky dokládají též zprávy obsahující v titulku „Afrika“ nebo název konkrétní africké země, ale ve skutečnosti se jí de facto netýkají. Může jít například o informaci, která se vztahuje k Západu – například návštěva evropského politika v Africe. Některé zmínky o Africe slouží přímo ku prospěchu Západu – například marketingové tahy firem, které zdánlivě Africe pomáhají, ale ve skutečnosti z jejího podřadného postavení těží (Horký 2010). Těžko opomenutelným motivem v mediální reprezentaci Afriky je také divoká safari příroda (Harth 2012).

Stereotypní zobrazování Afriky se potvrdilo v různých zemích Evropy, ve Spojených státech i v Číně a je do značné míry podobné. Americký obraz je možná ještě trochu stereotypnější než ten evropský. Zcela

dominují popisné reportáže bez hlubšího vysvětlení, které je nahrazeno silným emocionálním podtextem (Harth 2012). Výraznou stereotypizaci dokládají také populární videa, ve kterých se někteří Američané neúspěšně pokoušejí vyjmenovat pět afrických zemí. Zájem evropských mediálních agentur o Afriku je přeci jen o něco větší (historie, geografická blízkost), takže někteří evropští novináři působí přímo v Africe, což teoreticky zvyšuje spolehlivost jejich zpráv (Harth 2012). Jak plyne z analýzy Batchelor (2022), Evropě i Americe vzdálenější Čína stereotypizuje Afriku trochu jinak. Shoduje se v reprezentaci Afriky jako divočiny, velkého otevřeného prostoru a místa, kterému dominuje tradiční kultura. Na rozdíl od západních médií však nezdůrazňuje ekonomické nedostatky jako chudobu či hladomory. Pokud bychom nazvali pohled Evropy jako imperialistický, pak je ten čínský spíše turistický. Čína se vzhledem ke svým rozsáhlým ekonomickým intervencím na africkém kontinentě snaží upozorňovat spíše na tamní ekonomický rozvoj. I Čína si tedy upravuje obraz Afriky ku svému prospěchu.

Reprezentace globálního Jihu obecně nejsou hodnotově neutrální, což je dlouhou dobu známý fakt (Horký 2010). Avšak i v případě Afriky, která je v porovnání s ostatními regiony Jihu považována za nejvíce beznadějný případ, lze v čase pozorovat posun k o něco pozitivnějšímu informování (Harth 2012; Ikon 2016). Někteří autoři dokonce zpochybňují marginalizaci a negativizaci afrických témat (Scott 2009). Vzácně se objevují texty, které explicitně bourají stereotypy tím, že reprezentují Afriku komplexně v konkrétním místě a čase (Horký 2010). Absurdní trendy v psaní o Africe shrnul ve své satirické eseji novinář Wainaina (2019). Dle jeho slov se nadužívají některá slova (Afrika, Nil, guerilly apod.). Afrika je představována jako jedna země, kterou se patří litovat, uctívat nebo ovládat. Objevují se obrazy chudých Afričanů čekajících na západní pomoc, postavy se zajímavým zevnějškem, ale bez vnitřní hloubky, tu mají jen divoká zvířata konající dobro. Wainaina (2019) dále zmiňuje roli aktivistů, humanitárních organizací a osobností, z nichž ty africké jsou smrštěny do jediné osoby Nelsona Mandely. Viki (2016) upozornil na parodické video narážející na kontraproduktivitu charitativních kampaní. Tématem videa s heslem Radi-Aid, Africa for Norway, je charitativní pomoc od Afričanů, která by mohla pomoci mrznucímu a málo osluněnému Norsku.

Ačkoliv za hlavního viníka přetrvávající negativní stereotypizace Afriky jsou považována média, existují i studie, které se navíc zajímají o vnitřní příčiny tohoto fenoménu. Poncian (2015) považuje Afričany za aktivní činitele, kteří spoluvytvářejí negativní obraz Afriky. Afričané podporují negativní vnímání kontinentu například tím, že skutečně: a) Afrika je nejzkorumpovanější region, b) od konce studené války je Afrika nejméně stabilním regionem s největším počtem ozbrojených konfliktů (i když obětí zas tolik není – viz sekce 2.6.3), c) mnozí afričtí představitelé negativního vnímání Afriky využívají, ztotožňují se s ním a prosí západní státy o pomoc (Poncian 2015). Korupce není vždy jen vinou Západu,

ale spíše prospěchářství tamních vládců, obdobně konflikty v Africe neplynou výhradně z vnější intervence. Prosby afrických politiků o zahraniční pomoc podporují představu, že se Afrika nedokáže rozvíjet sama a že potřebuje dárce. Poncian (2015) zmiňuje též africká média, která ve většině případů negativní vnímání posilují. Informace totiž až na několik výjimek přejímají od velkých západních tiskových agentur, a tudíž se jejich zpravodajství točí především kolem problémů a válek. Stereotypizace Afriky má tedy vliv i přímo na sebepojetí Afričanů (Sinclair a kol. 2006). Podle Adejumo-Ayibiowu (2023) chovají Afričané antipatie k africkým migrantům, avšak ty bílé respektují. Podobné postoje k imigrantům v souvislosti s méněcenností černé rasy jsou pozorovatelné mezi Evropany, od nichž Afričané tyto postoje přejali. Na tomto příkladě je absurdita přetrvávajících rasových stereotypů více než očividná. Při konfrontaci se jeví jako nesmyslné i jiné stereotypy – Afričané už dávno nejsou nevzdělaní divoši, avšak stereotypní názor, že jsou hloupější než bílí Evropané, tu je dodnes (Harth 2012).

Také ve filmech je Afrika obvykle vyobrazována jako místo nouze a zoufalství, byť třeba neúmyslně. Toto se netýká jen západních filmů, například jeden z nejuspěšnějších čínských filmů *Vojenský vlk 2* je dokonalou přehlídkou stereotypů o Africe (Madrid-Morales 2018). Animované filmy zas prezentují Afriku jako divočinu plnou zvířat bez lidí, podobný efekt mají i dobrodružné filmy typu *Tarzan* (Zimmerman 2014). Dokumentárními filmy provádějí diváka zpravidla neafričtí vědečtí odborníci a prostor pro vyjádření místních k využívání zmíněných poznatků chybí (Mahadeo, McKinney 2007). Negativní nálepkování a upevňování populárních stereotypů se dále objevuje v časopisech, knihách, dokonce i učebnicích a akademických publikacích (Myers 2001; Michira 2002; Dowden 2009). I přes snahu vyhýbat se generalizacím je Afrika v některých sférách podreprezentována a vyobrazována především jako epicentrum autoritářství, nestability a krizí (Myers 2001). Západní učebnice předkládají texty a obrázky podporující obraz divoké a exotické Afriky (Michira 2002). Na mediálním obrazu se podílí též kampaně mezinárodních nevládních organizací, které pro zisk financí pro své humanitární aktivity v Africe využívají fotografií a slovních formulací, jež vzbuzují soucit (Manzo 2008). Pro podobné praktiky se vžil výraz „development pornography“ (česky rozvojová pornografie). Neméně významná je také zažitá klasifikace většiny států subsaharské Afriky do skupiny nejméně rozvinutých zemí světa (Poncian 2015).

Stereotypizace Afriky v Česku koresponduje s tou evropskou. Pro Afriku a africké země je u nás typické nálepkování spjaté se stereotypy (Šťovíček, Rudincová 2016). Dalším častým jevem je geografické zjednodušování, kdy je například konflikt v Etiopii v představách lidí přenesen až někam do Mauritánie, která je však od místa konfliktu ještě vzdálenější než Česko (Myers 2001). Podobné absurdní asociace vyvolávají i zprávy o epidemiích či jiných katastrofách, k nimž v některých oblastech kontinentu dochází

(Kayser-Bril 2014). Vzhledem k tomu, že se mediální reprezentace určitých skupin či regionů liší jen minimálně, shodují se i stereotypy, v nichž jsou oběti stereotypizace pravidelně zobrazovány (Burton, Jiráček 2001; Potter 2013). Celkově lze konstatovat, že mediální stereotypy a jejich šíření jsou neodmyslitelně spjaty s mocí (van Dijk 2000). To, jak vypadají mediální obrazy vybraných skupin, mají v současnosti pod kontrolou lidé z řad nejmocnějších společenských skupin. Nad médii mají moc – buď média přímo vlastní anebo významně finančně podporují jejich činnost. Nemusí jít přitom jen o média soukromá, zmanipulovaná mohou být i média státní. Média aktivně utvářejí mediální obraz, čímž ovlivňují i způsob, jakým jsou vnímány společenské skupiny, místa i dění (Burton, Jiráček 2001).

Se zajímavými poznatky o stereotypizaci Afriky v českém prostředí přišla Havlíková (2017), která ve své diplomové práci zkoumala mediální obraz subsaharské Afriky v českých médiích v prvních patnácti letech 21. století. Z analýzy obsahu několika českých médií různých typů vyplynulo, že je subsaharská Afrika podreprezentována a převažují o ní negativní informace. U některých států se ve větší míře objevovaly neutrální až pozitivní zprávy. Havlíková (2017) ve sledovaném období našla změny se povahou témat dominantních zpráv. Zpočátku se jednalo o HIV, dětskou práci a obrácený rasismus, později se objevovala témata jako pirátství, terorismus, ropa a Čína. Byl zaznamenán posun ke konkretizaci, což by se z hlediska kýženého odbourání stereotypů dalo považovat za pozitivní. Na druhou stranu byl vysledován trend směrem ke dramatizaci až brutalizaci zpráv a titulků (zejména v souvislosti s epidemií eboly a terorismem). Média projevovala zvýšený zájem o události, jež měly potenciální dopad na evropské nebo české publikum, a to zejména ze zemí pro Česko turisticky či ekonomicky atraktivních. Opomíjenými tématy byly dle Havlíkové (2017) kultura, školství, věda a technologie a ekologie, naopak oblíbenosti se těšily krize a konflikty. Nejkomplexnější informace zprostředkovávala v českém prostředí veřejnoprávní média.

V kontextu imaginativních geografí se mediální reprezentací Afriky v Česku zabýval také Doboš (2013). Ve své analýze se zaměřil na Českou televizi a Mladou frontu DNES. Podle jeho výsledků dochází při výběru zpráv o nezápadních oblastech k selekci jen na určité typy událostí. Více se zdůrazňuje vzdálenost, jinakost a odstup („my“ vs. „oni“). V případě Afriky hranice jinakosti nebývá bývá obsažena spíše implicitně. Celkově se ve zpravodajství projevuje nezáměr o místa a lidi, o nichž se pojednává, což se projevuje například ignorováním reálií nebo používáním binárních opozic k vysvětlení ve skutečnosti komplexní situace. Trošku větší důležitost je přikládána zemím severní Afriky, zejména Egyptu, kde nejsou generalizace tak výrazné. Subsaharská Afrika je někdy hodnocena až na úrovni koloniální současnosti. V rámci své rigorózní práce Doboš (2016) analyzoval rozhovory s respondenty, u nichž zkoumal, jak vnímají Čínu a jak subsaharskou Afriku. V případě subsaharské Afriky stanovil dvě hlavní témata diskurzu jinakosti subsaharské Afriky – romantizaci přírody (africká divočina, safari, život

v kmenech) a Afriku jako místo problémů (chudoba, nebezpečí, násilí, genocidy). Obě témata v sobě nesou stereotypy, jež se vyskytují rovněž v jiných zemích Západu.

Pro odbourání stereotypů o Africe by bylo zapotřebí změnit mediální reprezentaci i způsob vzdělávání – učit se poukazovat i na to pozitivní, pracovat se spolehlivými daty a zprostředkovávat co nejkomplexnější obraz Afriky (Adejumo-Ayibiowu 2023). Například ve Velké Británii existují diasporická média, která africké dění komentují jinak než mainstream. Problém těchto médií je však ten, že mají kvůli absenci členství ve větších žurnalistických asociacích omezený rozpočet, a nemohou tak informace sbírat přímo na místě (Ogunyemi 2018). Přesto jsou však zdárným úkazem toho, že to jde i jinak, bez stereotypů. Pomocí komplexnější reprezentaci by mohly také samotné ekonomické a společenské změny v afrických státech, které by mohly následovat ty z nich, jež se již dokázaly úspěšně vypořádat se zkorumpovanými diktátory a poskytnout pozitivní perspektivu. Ke změnám pozvolně dochází i na poli filmové scény, objevují se filmy o Africe, které nejsou tolik zatíženy stereotypy – například tituly *Black Panther* a *Black Is King* (Jesudason 2021).

## 2.7 Výzkumné otázky a hypotézy

Tato práce si klade za cíl nalézt odpovědi na dvě výzkumné otázky (VO). První z nich je identifikace nejrozšířenějších stereotypů o Africe, které se vyskytují u žáků pražských gymnázií (VO1). Druhou otázkou je určit, jaké faktory u nich nejvíce ovlivňují míru této stereotypizace (VO2). Na základě diskuze hlavních podmiňujících faktorů stereotypizace (viz podkapitola 2.5) bylo k VO2 zformulováno celkem devět hypotéz (dále jen H), které budou verifikovány v praktické části této práce.

H1: Vyšší dosažené vzdělání rodičů a lepší ekonomická situace rodiny snižují míru stereotypizace u jejich potomků, a to zejména u žáků před výukou Afriky.

H2: Zapojení diskuzních aktivit, kritického rozboru mediálních produktů a skupinové práce do výuky vede ke snížení míry stereotypizace Afriky.

H3: Žáci, kteří se v zeměpisu Afrikou zabývali před dvěma a více roky, vykazují vyšší míru její stereotypizace.

H4: Větší zaměření výuky na Afriku souvisí s nižší mírou její stereotypizace.

H5: Stereotypy žáků souvisejí s obsahem výuky o Africe, kterou si žáci prošli.

H6: Míra stereotypizace Afriky je u žáků ovlivněna uvažováním jejich přátel.

H7: Žáci přijímající informace o Africe převážně z veřejnoprávních a důvěryhodných komerčních médií stereotypizují Afriku méně než ti, kteří v tomto ohledu upřednostňují bulvární média.

H8: Nejvýznamnějším faktorem ovlivňujícím vnímání Afriky jsou u žáků média a učitelé.

H9: Kontakt s lidmi afrického původu snižuje míru stereotypizace Afriky.



### 3. Metodika a data

Praktická část práce sestává ze dvou dílčích částí. Dotazníkové šetření provedené mezi žáky gymnázií je doplněno o krátké polostrukturované rozhovory s jejich učiteli zeměpisu. Kromě zdůvodnění volby těchto výzkumných metod jsou v této kapitole popsány základní kroky výzkumu – výběr respondentů, realizace šetření, tvorba otázek a následná analýza dat.

#### 3.1 Výběr výzkumného vzorku

Samotné tvorbě dotazníku i otázek pro rozhovor předcházela předběžný výběr gymnázií, která byla následně oslovena s žádostí o provedení výzkumu. Výběr škol byl omezen pouze na Prahu, a to z důvodu dostupnosti. Nutnou podmínkou pro zařazení do výzkumu byla vhodná koncepce Školního vzdělávacího programu (ŠVP). Byly vybrány takové školy, v jejichž ŠVP bylo explicitně uvedeno, že je u nich Afrika na vyšším gymnáziu vyučována samostatně (tedy jako region či v rámci makroregionů). Gymnázia, jejichž ŠVP bylo sestaveno po tématech a téma Afrika v nich bylo obsaženo pouze implicitně, byla z výběru vyřazena.

Celkem bylo vybráno šest státních i soukromých gymnázií z městských obvodů Praha 7, Praha 8, Praha 9 a Praha 10. Všem učitelům zeměpisu z těchto škol byl s několikátýdenním předstihem rozeslán e-mail s prosbou o provedení dotazníkového šetření mezi žáky a krátkého rozhovoru se samotnými učiteli na téma stereotypizace Afriky. S výzkumem souhlasilo pět ze šesti oslovených gymnázií. Spolupráce byla navázána s celkem jedenácti učiteli a třinácti třídami.

#### 3.2 Dotazníkové šetření mezi žáky

Stěžejní částí práce byl průzkum mezi žáky. Jako výzkumná metoda bylo zvoleno dotazníkové šetření, které umožňuje za relativně krátkou dobu získat data od většího počtu respondentů. Účelem dotazníku bylo získat data potřebná k ověření hypotéz (viz podkapitola 2.7). Užití otevřených otázek mělo odhalit to, jak Afriku respondenti vnímají, jaké s ní mají spojené asociace a stereotypy, což bylo stěžejní pro VO1. Kvantitativní data byla tedy doplněna o informace kvalitativního charakteru.

Samotnému sběru dat od žáků předcházela pilotní výzkum, v němž dotazník vyplňovalo pět dobrovolníků z blízkého okolí autorky práce. Na základě jejich odpovědí a slovních připomínek byl dotazník zkrácen a některé otázky byly přeformulovány. Zjišťován byl také čas potřebný k vyplnění, jenž byl s rezervou stanoven na 15 až 20 minut – tento čas odpovídal skutečnosti během vlastního sběru dat. Přibližně v polovině tříd dotazníky žákům zadávala přímo autorka práce. V ostatních třídách dotazníky zadávání obstarali sami učitelé zeměpisu, kteří na základě autorčiných zkušeností obdrželi základní instrukce.

### 3.2.1 Struktura dotazníku

Dotazník o rozsahu čtyř stran je přiložen v Příloze 1. V úvodních několika větách dotazníku byla představena jeho autorka a respondenti byli seznámeni s účelem dotazníkového šetření. Jako předmět zkoumání bylo uvedeno vnímání Afriky, nikoliv stereotypizace, aby bylo zmírněno případné zkreslení odpovědí. Následovala věta o informovaném souhlasu, kde respondenti kroužkovali, zda souhlasí s využitím anonymizovaných dat pro účely výzkumu. Všichni respondenti souhlas udělili, a tak byly jejich odpovědi dále vyhodnocovány. Otázky v dotazníku byly pro snazší orientaci seskupeny do šesti sekcí: úvodní otázky (otázky 1 až 4), zkušenosti s Afrikou (otázky 5 až 9), zdroje informací o Africe (otázky 10 až 12), vnímání Afriky (otázky 13 až 16), Afrika ve škole (otázky 17 až 21) a důvěra v informační zdroje (otázka 22).

V dotazníku převažovaly uzavřené otázky, u kterých respondenti kroužkovali jednu slovní odpověď z nabídky nebo jedno vybrané číslo na škále. Nejčastěji byla pro tyto účely zvolena sedmistupňová Likertova škála, kde respondenti označovali míru svého souhlasu či nesouhlasu s uvedenými výroky (otázky 10 a 14) či jak často nebo jak moc respondenti vykonávají nějakou činnost (otázky 11, 12, 18, 21 a 22). Počet otevřených otázek byl pro jejich složitější vyhodnocování redukován na nutné minimum, potřebné pro získání odpovědi na VO1. Otevřené otázky tedy byly zařazeny pouze čtyři (otázky 13, 15, 16 a 19), a to tam, kde bylo nežádoucí ovlivnit respondenty nabídkou odpovědí. Polouzavřené otázky byly zvoleny pro zjištění pohlaví a původu respondenta, respektive jeho rodičů.

### 3.2.2 Tvorba otázek pro dotazník

Cílem výzkumu bylo zaprvé zjistit, jaké stereotypy o Africe jsou mezi žáky nejrozšířenější (VO1), a zadruhé najít faktory, které nejvíce ovlivňují míru stereotypizace Afriky u žáků (VO2). Otázky v prostřední části dotazníku zkoumaly vnímání Afriky, přičemž byly zároveň zčásti podkladem pro zjištění míry stereotypizace. Jejich hlavní funkcí však byla identifikace nejčastějších stereotypů o Africe mezi žáky (VO1). Ostatní otázky byly formulovány tak, aby zjišťovaly informace potřebné pro verifikaci hypotéz zformulovaných na základě druhé výzkumné otázky (VO2).

V sekci úvodních otázek se nacházely základní identifikační otázky. Jejich součástí nebyla tradiční otázka na věk, neboť stáří respondenta dokumentovala navštěvovaná třída. Původ respondentů a jeho rodičů byl zjišťován proto, aby byli identifikováni cizinci – zejména ti Čechům vzdálenější. Ti totiž sami jako zástupci menšiny mohou být obětmi stereotypizace, a tudíž být opatrnější v rychlých zobecňujících názorech o příslušnících jiných národů včetně těch afrických. Otázka 4 dále zkoumala složky socioekonomického statusu respondentovy rodiny, a to skrze nejvyšší dosažené vzdělání rodičů a vnímání ekonomické situace rodiny (jejich význam předpokládá H1).

V sekci o zkušenostech s Afrikou bylo zjišťováno, zda respondent sám nebo někdo z jeho blízkého okolí navštívil Afriku, či dokonce má africký původ. Kladné odpovědi vypovídaly o kontaktu se stereotypizovanou skupinou, který dle Allportovy kontaktní hypotézy může zmírňovat předsudky a v tomto případě také míru stereotypizace Afriky, což předpokládá H9 (viz sekce 2.4.2). Jelikož jedince ovlivňují jak přátelé, tak rodinní příslušníci, byl i jejich kontakt s Afričany považován za faktor, jenž může ovlivnit respondentovo vnímání Afriky.

Otázka 10 se zaměřovala na postoje přátel k Africe a jejich vliv na respondenta (podklad pro H6). Přátelé jsou jedním z hlavních faktorů ovlivňujících postoje jedince – jedinec s nimi často názorově souzní (viz sekce 2.5.3). Otázka 11 byla orientována na zjištění, do jaké míry respondenti čerpají informace od skupin představujících hlavní faktory podmiňující stereotypizaci (rodina, učitelé, přátelé, média). Podobného ražení byla také otázka 22 (z poslední sekce dotazníku) zjišťující míru důvěry respondentů v informace, které pocházejí od těchto skupin. Média byla pro výzkumné účely rozdělena do čtyř kategorií (viz Příloha 1 – otázky 11d, 22d). První skupina (kategorie i.) představovala veřejnoprávní média, kam se v českém kontextu řadí Česká tisková kancelář, Český rozhlas a Česká televize. V dotazníku byla uvedena jen Česká televize, již lze mezi uvedenými zdroji považovat pro dospívající za nejrelevantnější. Do zbývajících třech skupin byla rozdělena komerční média podle kategorizace důvěryhodnosti vytvořené Nadačním fondem nezávislé žurnalistiky (NFNZ 2023). Kategorii ii. tvořil výběr nejpopulárnějších médií s hodnocením A, kategorii iii. vybraná média ohodnocená jako A– a do poslední kategorie byla zařazena média s hodnocením B. Nad rámec ratingu bylo do kategorie iii. pro svou vysokou návštěvnost zařazeno také iDNES.cz, které bylo z ratingu vyřazeno z důvodu vlastnictví politicky exponovanou osobou (NFNZ 2023). Do kategorie iv. byl navíc přidán také server Super.cz, který do této kategorie spadá svým bulvárním zaměřením. Sociální média v otázce záměrně chyběla. Vzhledem k extrémní různorodosti jejich obsahu, jenž se navíc u každého uživatele liší, by bylo vyhodnocování relevantnosti takto získaných informací vysoce nespolehlivé. I s tímto vědomým omezením byly obě otázky stěžejní pro ověření hypotéz H7 a H8.

Zdroje informací byly zkoumány rovněž v otázce 12, kde se respondenti vyjadřovali k tomu, jak často sledují filmy s africkou tematikou. Filmy byly rozděleny do čtyř kategorií dle žánrů. Dokumentární filmy o Africe obvykle vyobrazují buď africkou přírodu, nebo dokumentují život tamních obyvatel. Pro druhé jmenované je typické představování kmenů a jejich specifické kultury, chudoby a náročných podmínek, v nichž Afričané žijí (Mahadeo, McKinney 2007). Převažující prezentování těchto skutečností (mnohdy místně specifických) posiluje stereotypní obraz Afriky v očích diváků. Stereotypům pomáhají i animované filmy zasazené do afrického prostředí, které podporují představu o tom, že africký

kontinent je jedna velká divočina plná zvířat (Myers 2001). Do čtvrté kategorie spadaly filmy ostatních žánrů, které nebyly blíže specifikovány a míra jejich sledovanosti sloužila jen pro porovnání.

Otázky na vnímání Afriky, které sloužily pro zodpovězení VO1, byly nejobsáhlejší a časově nejnáročnější. První z nich (otázka 13) po respondentech vyžadovala napsat pět pojmů, které si spojují s Afrikou. Otázka tak zjišťuje asociace spojené s Afrikou, její vnímání a umožňuje také identifikaci jednotlivých stereotypů (VO1). Následovaly dvě otázky po deseti výrocih (označených a–j). V otázce 14 měli respondenti pomocí Likertovy škály vyjádřit míru souhlasu s uvedenými výroky. Výroky byly vytvořeny na základě stereotypů o Africe – buď s nimi korespondovaly (a, b, e, f, g, h, i, j), nebo šlo o jejich negaci (c, d). Stereotypy, a někdy i přímo stereotypní výroky, vycházejí z literatury (viz sekce 2.6.2 – Tabulka 1). Otázka 15 spočívala v doplňování čísel do výroků. Jednalo se o odhady počtu nebo procentuálního zastoupení něčeho v Africe či afrických zemí. Věty byly záměrně zformulovány tak, aby dotazovaní ve většině případů správnou odpověď neznali a museli hádat. Zjišťovalo se tím, jak moc zkreslenou představu o Africe žáci mají (případně jakým směrem). Většina vět by při dosažení správného čísla svým vyzněním nabourávala stereotypy o Africe a zmírňovala její zažitý negativní obraz. Uvedené odpovědi měly být využity pro vypočtení míry stereotypizace. Věty byly inspirovány jednak stereotypy diskutovanými v podkapitole 2.6, jednak testovými otázkami z webových stránek nadace Gapminder (Gapminder 2024).

Naproti tomu otázka 16 byla velmi krátká – vyžadovala doplnění alespoň jednoho přídavného jména do věty „Je Afričan, ale není ...“. Jde o takzvaný BUT test, jenž byl inspirován diplomovou prací Břinkové (2016), která pomocí něj zkoumala stereotypy národností. BUT test spočívá v doplnění věty po spojce „ale“, kdy respondent dopisuje něco, co není pro příslušníka dané skupiny typické. Uvedením atypického rysu po odporovací spojce lze odvodit implicitní stereotyp o dané skupině. Například věta „Je Afričan, ale není chudý.“ v sobě nese stereotyp o africké chudobě, protože jedinec, který není chudý, je považován za výjimku. Na základě pilotního testování bylo k původnímu znění věty končící spojkou „ale“ přidáno ještě slovo „není“ pro snazší doplnění i vyhodnocení. Zároveň byl doplněn požadavek na dopsání jednoho nebo více přídavných jmen – když to nebylo v pilotním výzkumu specifikováno, objevovaly zmatenější reakce a odpovědi typu: „narodil se v EU“ – forma BUT testu tedy byla oproti standardu poupravena.

Následovalo pět otázek zkoumajících vliv učitelů a jejich výuky na vnímání Afriky. Nejprve respondenti odpovídali, kdy naposledy v zeměpise probírali Afriku (relevantní pro H3). Subjektivní vnímání času věnovaného Africe v porovnání s ostatními regiony posuzuje otázka 18 (H4), která tak navíc slouží i pro posouzení potenciální míry vlivu učitele na žákovu vnímání Afriky. Respondenti měli dále uvést nejdůležitější informaci, kterou si z výuky o Africe odnesli. Otázka 20 měla poskytnout informaci o tom,

zda učitelé žáky v průběhu tématu Afrika informují o problematice stereotypů, případně jestli to žáci zaregistrovali. Otázky 18–20 tedy něco málo vypovídají o osobě samotného učitele zeměpisu a jeho přístupu k výuce Afriky. Poslední otázka v této sekci se zabývá již obecným způsobem výuky, tedy nejen výukou zeměpisu – konkrétně zjišťuje, jak často se respondenti ve škole věnují aktivitám, které rozvíjejí kritické myšlení (diskuze, kritický rozbor), a práci ve skupinách. Kritické myšlení má klíčový význam pro utváření objektivních názorů založených na relevantních informacích. Častá skupinová spolupráce vede k otevřenějšímu přístupu k druhým, a tím i ke snížení stereotypního a předsudečného myšlení (viz sekce 2.5.2). Jedinec má možnost poznat, že každý má své silné a slabé stránky, že je to vždy individuální a že kvality ostatních se mnohdy projeví až při bližším a častějším kontaktu (Pettigrew 1998). Všechny tyto aktivity by měly v důsledku vést ke snížení míry stereotypizace Afriky (H2). Na kritické myšlení narážela také otázka 22. Míra důvěry v jednotlivé informační zdroje může být chápána taktéž jako ukazatel míry kritického myšlení. Napovídá totiž něco o tom, které informace si žáci ověřují, které berou s rezervou a kterým bezmezně důvěřují (a to tedy pouze na základě zdroje).

### 3.3 Rozhovory s učiteli

Doplňkovou část výzkumu tvořily rozhovory s učiteli zeměpisu. Jejich cílem bylo zjistit, jak dotazovaní učí Afriku, kolik času jí v rámci výuky věnují, jaký mají vztah ke stereotypům a jaké metody rozvíjející kritické myšlení ve výuce využívají. Vzhledem k měkčímu charakteru těchto otázek byla vybrána právě metoda polostrukturovaných rozhovorů, jež umožňují hlubší pochopení myšlenek dotazovaných. Tyto informace tedy mělo smysl sbírat jen od učitelů, kteří Afriku učili ve třídách respondentů-žáků. Učitelé, jejichž třída se dotazníkového šetření účastnila ještě před probráním Afriky na VG, o rozhovor požádání nebyli.

#### 3.3.1 Tvorba otázek pro rozhovor

Některé otázky pro rozhovor s učiteli byly částečně inspirovány prací Janouškové (2022), většina však vznikla originálně pro účely této práce. Jak bylo uvedeno výše, odpovědi jednotlivých učitelů bylo potřeba provázat s daty od jejich žáků. Na úvod rozhovoru byly zjišťovány informace o absolvovaném studiu, vyučovaných předmětech a délce praxe vztažené k výuce zeměpisu. Další otázky byly orientovány přímo na výuku Afriky v daných třídách (kdy a jakým způsobem Afriku vyučovali; kolik hodin jí přibližně věnovali a z jakých důvodů; na co se zaměřovali apod.). Ověřována byla také časová dotace předmětu zeměpis, která byla u každé školy předem dohledána v ŠVP. Učitelé byli dále dotazováni, jak často do svých hodin zařazují aktivity rozvíjející kritické myšlení a skupinovou práci. Poslední část rozhovoru byla orientována přímo na stereotypizaci Afriky. Zjišťovalo se, jaké stereotypy učitelé znají, zda toto téma považují za důležité a jak s ním pracují ve svých hodinách. Závěrečná otázka byla velmi subjektivní, učitelé měli pomocí procent odhadnout svůj vliv na vnímání Afriky žáky.

Kompletní seznam otázek je uveden v Příloze 2. Odpovědi z rozhovorů s učiteli přinesly data, jež byla relevantní pro ověření hypotéz H3, H4 a H5.

### 3.4 Realizace výzkumu

Vlastní dotazníkové šetření probíhalo na přelomu března a dubna roku 2024, kdy byly žákům distribuovány dotazníky v tištěné podobě. Dotazníky byly určeny pro žáky VG, tedy pro první, druhý a třetí ročník čtyřletého studia a jim odpovídající třídy na víceletých gymnáziích. Maturitní ročníky byly vynechány, jelikož se v nich zeměpis zpravidla již nevyučuje. Na každé ze škol byla snaha sehnat alespoň jednu třídu, která měla v rámci VG před výukou Afriky (dále jen PŘED), a jednu třídu s již probranou Afrikou (dále jen PO). Tento požadavek byl založen na předpokladu, že u žáků bude možno vysledovat rozdíl ve vnímání Afriky, který bude podmíněn způsobem výuky Afriky daného zeměpisáře. Data se tímto způsobem nakonec podařilo sesbírat celkem z 23 tříd od 511 respondentů, z nichž 21 nakonec nebylo zahrnuto do analýzy. Dotazníky byly vyřazeny kvůli velkému množství nezodpovězených otázek (2 případy), vysoké míře pochybnosti odpovědí (7) nebo nápadné podobnosti s jinými dotazníky ze stejné třídy naznačující pravděpodobné opisování (12). Podobné odpovědi mívali zpravidla dva respondenti, a tak byl vyřazen vždy jen jeden z nich. V Tabulkách 2 a 3 je uveden počet a podíl respondentů zařazených do výzkumu – podle škol, tříd a probrání Afriky na VG.

Tabulka 2: Gymnázia a počty učitelů, tříd a respondentů-žáků zařazených do výzkumu

gymnázium	typ	počet učitelů	počet tříd dle ročníku		počet respondentů		podíl respondentů
A	státní	2	první	2	46	166	33,9 %
			druhý	2	49		
			třetí	3	71		
B	státní	3	první	1	29	146	29,8 %
			druhý	2	47		
			třetí	3	70		
C	státní	1	první	2	45	77	15,7 %
			druhý	1	24		
			třetí	1	8		
D	soukromé	1	první	2	30	54	11,0 %
			druhý	1	17		
			třetí	1	7		
E	soukromé	1	první	0	0	47	9,6 %
			druhý	1	16		
			třetí	1	31		
<b>celkem</b>		<b>8</b>	<b>23</b>		<b>490</b>		<b>100 %</b>

Zdroj: vlastní data

Poznámka: počet učitelů = počet učitelů, kteří ve třídách vyučovali Afriku a současně se zúčastnili rozhovoru

Tabulka 3: Počet a podíl respondentů před a po absolvování výuky Afriky na vyšších gymnáziích

respondenti dle výuky Afriky	počet tříd	počet respondentů	podíl respondentů
PŘED	10	215	43,9 %
PO	13	275	56,1 %

Zdroj: vlastní data

Rozhovory se osobně podařilo uskutečnit celkem s pěti učiteli zeměpisu, a to zpravidla ve dnech sběru dat od jejich žáků. Vzhledem ke krátké délce rozhovorů nebyly pořizovány žádné audiozáznamy, odpovědi byly ve zkrácené formě zapisovány k jednotlivým otázkám na předpřipravený formulář s otázkami (viz Příloha 2). S některými učiteli nebylo možné provést rozhovor osobně, a proto byli o odpovědi požádáni korespondenčně. Odpovědi zaznamenaly přímo na zaslaný formulář, odkud byly následně převedeny do elektronické podoby pro účely analýzy. Tímto způsobem byla získána data od dalších tří učitelů. Poslední z devíti oslovených zeměpisářů na žádost o rozhovor nezareagoval, a proto informace o jeho výuce Afriky chybějí, což v různé míře narušilo vyhodnocení dat od jedné ze tříd gymnázia A.

### 3.5 Zpracování dat

Finální vzorek připravený pro analýzu sestával z dat získaných z 490 dotazníků a 8 rozhovorů. I po vyřazení dotazníků nevhodných pro analýzu (viz výše) zde v některých případech přetrvával problém s absencí odpovědí na některé otázky. Data chyběla buď kvůli úplné absenci odpovědí, nebo kvůli jejich předchozímu vyřazení daného nápadnou podobností či nevěrohodností (viz podkapitola 3.4 – důvody vyřazení dotazníků). Mezi odpověďmi vyřazenými pro pochybnost byly například tyto: pohlaví: „útočná helikoptéra“; původ: „Pivní republika“, počet států v Africe: „10 000“; „Je Afričan, ale není upír.“ nebo extrémně homogenní odpovědi vybírané na Likertově škále. Ze 490 dotazníků pro analýzu nemohla být použita 2 % dat, a proto se počet odpovědí u jednotlivých analyzovaných otázek může lišit. Nejvíce odpovědí chybělo u otázky 19, kde šlo o absenci odpovědí od 68 respondentů (tato otázka však nakonec nebyla analyzována vůbec, jelikož se pro účely výzkumu nakonec ukázala jako postradatelná). Naopak u některých otázek byla data zcela kompletní (např. otázky 5, 6, 10).

Zpracování dat obnášelo jednak přepis odpovědí z dotazníků a rozhovorů do elektronické podoby, jednak jejich analýzu ve vztahu k výzkumným otázkám. Při přepisu dat z dotazníku bylo pro úsporu času a lepší přehlednost využito číselného kódování. Před započítáním analyzování dat za účelem zodpovězení výzkumných otázek byla provedena popisná statistika. Odpovědi byly zpracovávány odděleně za skupiny respondentů PŘED a PO. Důvod tohoto rozdělení byl ten, že podstatná část další analýzy byla prováděna pro obě skupiny zvlášť (lépe tak mohl vyniknout vliv výuky Afriky). Pro zjištění, zda nejsou mezi oběma skupinami podstatné rozdíly v charakteristikách nesouvisejících s výukou, byla nejprve pro

obě skupiny odděleně vypočtena základní popisná statistika. U zvolených nominálních dat byla porovnávána absolutní a relativní četnost, u ordinálních průměr a směrodatná odchylka.

### 3.5.1 První výzkumná otázka

Nejdříve byla analyzována data k první výzkumné otázce. Pro tyto účely byla pomocí kódování provedena kategorizace odpovědí na otevřené otázky 13 a 16 (viz Příloha 1). Otázka 13, která od respondentů vyžadovala napsání pěti pojmů, jež si spojují s Afrikou, poskytovala respondentům větší volnost ve volbě odpovědí. Oproti tomu byla otázka 16 koncipována jinak, směřovala přímo na Afričany a do určité míry vybízela ke stereotypní odpovědi (otázka by se dala parafrázovat do podoby: „Jaký je typický Afričan?“). V prvním kole bylo pro více než tři tisíce pojmů vytvořeno několik desítek kategorií, z nichž většina byla následně přiřazena ke stereotypům z Tabulky 1 (viz sekce 2.6.2). Během zpracování dat byla kvůli své vysoké četnosti odpověď „teplo“ vyčleněna do samostatné kategorie, jež může, ale s ohledem na skutečně vysoké teploty na celém území kontinentu možná spíše nemusí být považována za stereotypní. Vyskytovaly se i takové odpovědi, které stereotypy popíraly nebo byly mezi vymezené kategorie stereotypů obtížně zařaditelné. Pro oba tyto případy byly vytvořeny speciální kategorie – nestereotypní a nezařazené. Většina kategorií byla dále rozčleněna na podkategorie, aby bylo z výsledků lépe patrné, s jakými stereotypy přesně odpovědi respondentů korespondují (viz podkapitola 4.2 – Tabulka 6). Podle četnosti výskytu jednotlivých stereotypů byly určeny ty nejrozšířenější z nich, a to zvláště pro každou z otázek.

Doplňkově byly k VO1 přiřazeny odpovědi na otázku 15, v níž respondenti odhadovali hodnoty jednotlivých ukazatelů v Africe či jejích zemích. Odpovědi byly vyhodnocovány zvláště pro žáky PŘED a PO. Data z deseti podotázek byla zpracována do dvojnásobného počtu krabicových grafů, ve kterých byla navíc znázorněna skutečná hodnota ukazatele. Bylo sledováno, jak moc a jakým směrem se budou odpovědi respondentů vychylovat oproti realitě.

### 3.5.2 Druhá výzkumná otázka

Pro analýzu VO2 bylo nejdůležitější určit míru stereotypizace Afriky u jednotlivých respondentů. Pro tyto účely byl zaveden index míry stereotypizace (dále jen IMS). IMS byl vypočten z průměru odpovědí na otázku 14, a to jednotlivě pro každého respondenta. Aby byla hodnota IMS vypovídající, bylo potřeba nejprve u třetího a čtvrtého výroku, jež byly negací stereotypních výroků, překlopit škálu podle prostřední hodnoty. Takto definovaný IMS nabýval hodnot od 1 do 7, přičemž platilo „čím vyšší IMS, tím vyšší míra stereotypizace Afriky“. Následně byla vypočtena průměrná hodnota IMS za celý vzorek, za skupiny PŘED a PO i za jednotlivé třídy. Pro porovnání rozptýlenosti hodnot byla vypočtena směrodatná odchylka.



Dalším důležitým krokem bylo nalezení souvislostí mezi IMS a odpověďmi na vybrané otázky z dotazníku, které zjišťovaly míru vlivu jednotlivých faktorů na stereotypizaci dotazovaných žáků. Jelikož data nepocházela z náhodného výběru, nebyla počítána statistická významnost jednotlivých výsledků. Ve většině případů šlo o dvě ordinální škály, a proto byla jejich korelace měřena pomocí Spearmanova korelačního koeficientu. Korelace byly zjišťovány odděleně pro skupiny PŘED a PO.

Pro vypočtení korelací byly v některých případech použity další indexy. Index vzdělanosti rodičů byl vypočten jako aritmetický průměr nejvyšší dosažené vzdělanosti obou rodičů a byl použit při ověřování platnosti H1. Pro index byly zavedeny následující kódy: 1 = maximálně základní vzdělání, 2 = střední vzdělání bez maturity, 3 = střední vzdělání s maturitou a 4 = vysokoškolské vzdělání. Další zavedený index, index kontaktu s Afrikou, sloužil k výpočtu korelace u H9. Index rozděloval respondenty podle stupně kontaktu s Afrikou. Nabýval hodnot 0 (žádný kontakt s Afrikou), 1 (návštěva Afriky někým z přátel či rodiny), 2 (osobní návštěva Afriky), 3 (někdo z rodiny či přátel je afrického původu), 4 (sám respondent svůj původ považuje za africký). Návštěva Afriky byla tedy považována za méně významný kontakt než původ, a to vzhledem k očekávanému vysokému podílu návštěv přímořských letovisek v severní Africe, které z podstaty věci mohou respondentovo vnímání ovlivnit jen minimálně. Speciálně pro účely ověření H7 a H8 byl zaveden index důvěryhodnosti mediálních zdrojů (dále jen IDMZ). Jeho hodnota byla vypočtena zvlášť pro otázky 11 a 22 a odpovídala součtu hodnot odpovědí u i. a ii. kategorie děleného dvojnásobkem hodnoty odpovědi pro iv. kategorii. Takto definovaný IDMZ měl schopnost rozlišit respondenty podle toho, zda u nich převládá vliv důvěryhodných (i. a ii. kategorie) či bulvárních (iv. kategorie) médií. U většiny respondentů převládal vliv těch důvěryhodných, a tudíž jejich IDMZ nabýval hodnoty větší než 1. Avšak i tyto respondenty bylo možné od sebe dále odlišit pomocí výše přiřazeného IDMZ.

U H3 bylo vzhledem k nominálnímu typu dat zapotřebí využít Cohenova d. Byla spočítána věcná významnost rozdílů v IMS mezi respondenty obou kategorií vymezených podle doby, jež uplynula od absolvování výuky Afriky ve škole (v případě žáků PŘED to byla výuka na základní škole). V poslední fázi analytické části práce bylo žádoucí zapojit data z rozhovorů s učiteli. To se týkalo hypotéz H4 a H5, z nichž platnost druhé zmíněné byla ověřována pouze tímto způsobem, a tedy výlučně pro skupinu PO. IMS agregovaný za třídy byl porovnáván s odpověďmi učitelů (zejména na otázky 5, 6, 8, 9, 12 a 15 – viz Příloha 2). Podle nalezených odlišností a podobností byl sepsán popisný komentář, jenž současně obsahoval vyjádření k platnosti příslušných hypotéz.

## 4. Výsledky

Tato kapitola představuje výsledky provedeného výzkumu. V první podkapitole je popisnou statistikou zpracována obecná charakteristika výzkumného vzorku. Následující podkapitoly se zabírají odpověďmi respondentů, které umožňují verifikaci hypotéz a zodpovězení výzkumných otázek. S výjimkou otázek 13, 16 a 17 byla všechna data z dotazníků analyzována odděleně pro skupiny PŘED a PO, což umožnilo lepší porovnání výsledků mezi těmito skupinami respondentů.

### 4.1 Obecná charakteristika výzkumného vzorku

Tato podkapitola představuje výzkumný vzorek, a to odděleně pro skupiny PŘED a PO. Následující dvě tabulky nabízejí popisnou statistiku základních charakteristik a kontrolních proměnných, které vzešly z dotazníkového šetření.

Tabulka 4: Popisná statistika vybraných nominálních dat

otázka	možné odpovědi	PŘED		PO	
		četnost	relativní četnost	četnost	relativní četnost
pohlaví	muž	102	49,3 %	134	50,0 %
	žena	102	49,3 %	132	49,3 %
	jiné	3	1,4 %	2	0,7 %
původ respondenta	český/slovenský	198	94,3 %	249	92,6 %
	cizí	12	5,7 %	20	7,4 %
původ rodičů	oba český/slovenský	180	86,1 %	221	83,4 %
	jeden cizí	15	7,2 %	24	9,1 %
	oba cizí	14	6,7 %	20	7,5 %
navštívil(a) Afriku	ano	57	26,5 %	99	36,0 %
	ne	158	73,5 %	176	64,0 %
někdo z rodiny navštívil Afriku	ano	137	64,0 %	177	64,4 %
	ne	77	36,0 %	98	35,6 %
někdo z rodiny původem z Afriky	ano	4	1,9 %	8	2,9 %
	ne	211	98,1 %	267	97,1 %
někdo z přátel navštívil Afriku	ano	170	79,1 %	228	82,9 %
	ne	45	20,9 %	47	17,1 %
někdo z přátel původem z Afriky	ano	46	21,4 %	63	23,1 %
	ne	169	78,6 %	210	76,9 %
upozorněn(a) učitelem na stereotypy o Africe	ano	126	60,0 %	176	64,2 %
	ne	84	40,0 %	98	35,8 %

Zdroj: vlastní data

Výše jsou uvedeny absolutní a relativní četnosti vybraných nominálních dat (viz Tabulka 4). Kromě otázek na pohlaví a původ jsou zde zpracovány otázky, jež zjišťují stupeň kontaktu s Afrikou a také to, zda respondenty učitelé upozornili na existenci stereotypů. Z prostého porovnání vyplývá, že procentuální zastoupení odpovědí se s výjimkou otázky na respondentovu návštěvu Afriky mezi skupinami neliší o více než pět procentních bodů, což svědčí o relativně malé pravděpodobnosti zkreslení výsledků skrze výběrovou chybu. V případě zmíněné návštěvy Afriky je pozorován významný

nárůst kladných odpovědí u vzorku PO, ačkoliv procento těch, jejichž rodiče Afriku navštívili, se u obou skupin prakticky shoduje. Rozdíly mezi skupinami mohou být způsobeny tím, že u skupiny PŘED nechávala rodina při cestování do Afriky respondenty raději doma, současně se u starších respondentů zvyšuje pravděpodobnost toho, že se na zahraniční cesty vydávají bez rodinných příslušníků. Do hry však může vstupovat také zvýšené procento rodinných příslušníků a přátel pocházejících z Afriky nebo libovolná třetí proměnná, jež u respondentů nebyla zjišťována. Dalším, byť menším, rozdílem, který může ovlivnit naměřenou stereotypizaci mezi skupinami, je jejich původ (respondenti ze skupiny PO častěji uváděli, že oni sami či jejich rodiče byli zahraničního původu). Cizinci, kteří se v určitých ohledech odlišují od Čechů a sami mohou být kvůli svému původu obětmi stereotypizace, by mohli být v hodnocení jiných cizinců, a tedy i Afričanů, o něco opatrnější a shovívavější. Lze tedy se tedy domnívat, že skupina PO může v průměru inklinovat k menší stereotypizaci Afriky.

Tabulka 5: Popisná statistika vybraných ordinálních dat

otázka	podotázka	PŘED		PO	
		průměr	směrodatná odchylka	průměr	směrodatná odchylka
index vzdělanosti rodičů	\	3,66	0,549	3,64	0,481
ekonomická situace	\	8,09	1,514	7,75	1,440
míra sledování filmů s africkou tematikou	dokumentárních o přírodě	3,40	1,643	3,58	1,645
	dokumentárních o společnosti	2,73	1,521	2,62	1,388
	animovaných	2,61	1,755	2,57	1,727
	jiných	3,12	1,874	3,15	1,896

Zdroj: vlastní data

Do obecné charakteristiky byl dále zařazen socioekonomický status, jenž byl posuzován pomocí indexu vzdělanosti rodičů (průměru nejvyššího dosaženého vzdělání matky a otce) a subjektivního hodnocení ekonomické situace rodin respondentů. Průměrné hodnoty a jejich směrodatné odchylky znázorňuje Tabulka 5 výše. Rozdíly mezi skupinami lze považovat vesměs za zanedbatelné, mírná rozptýlenost odpovědí u ekonomické situace skupiny PŘED může vypovídat o tom, že tito respondenti přistupovali k vyplňování dotazníku méně seriózně (cítili se méně zainteresovaně, když Afriku s přítomným učitelem neprobírali). Toto je však jen spekulace, a je proto vhodné brát v úvahu i to, že takto malý rozdíl může být čistě náhodný nebo způsoben něčím jiným (např. kritičtějšími postoji starších respondentů k financím). Jako kontrolní proměnná byla vyhodnocována rovněž otázka na míru sledování filmů s africkou tematikou. Dalo se předpokládat, že na sedmistupňové škále budou respondenti kroužkovat spíše nižší čísla, což se také potvrdilo. U skupin PŘED i PO byly odpovědi podobné. Respondenti nejčastěji sledují dokumenty o africké přírodě, které se v českém mediálním prostředí řadí mezi svého druhu nejčastější. Z uvedených poznatků plyne, že rozdělení respondentů do skupin PŘED a PO s sebou neneslo významnější výběrovou chybu.

## 4.2 Identifikace nejrozšířenějších stereotypů o Africe

Pro zodpovězení VO1 byla provedena kategorizace pojmů, které si respondenti spojují s Afrikou (otázka 13) a s typickým Afričanem (otázka 16). Zvolené kategorie s výjimkou posledních tří odpovídají rozdělení stereotypů vycházejícího z literatury (viz sekce 2.6.2 – Tabulka 1). Zastoupení četností pro jednotlivé kategorie a podkategorie je uvedeno v Tabulce 6.

Tabulka 6: Kategorie a podkategorie pro analyzovaná data s četnostmi výskytu v otázkách 13 a 16

kategorie	podkategorie	četnost v otázce 13	četnost v otázce 16	celková četnost
divoká příroda	tropická	34	0	34
	savanová	158	0	158
	aridní	256	0	256
	obecně	185	0	185
		<b>633</b>	<b>0</b>	<b>633</b>
stejní Afričané	negroidní	97	134	231
	sportovní	7	6	13
	ostatní	11	31	42
		<b>115</b>	<b>171</b>	<b>286</b>
podřadní Afričané	dříve	48	8	56
	yní	3	18	21
		<b>51</b>	<b>26</b>	<b>77</b>
chudá Afrika	chudoba	216	145	361
	hlad	101	31	132
	žízeň	119	10	129
	obecně	44	3	47
		<b>480</b>	<b>189</b>	<b>669</b>
primitivní a zaostalá Afrika	sociokulturně	80	17	97
	socioekonomicky	129	6	135
	negramotnost	31	156	187
		<b>240</b>	<b>179</b>	<b>419</b>
přelidněná Afrika	\	33	2	35
		<b>33</b>	<b>2</b>	<b>35</b>
vylidněná Afrika	násilí a nestabilita	76	30	106
	nemoci	86	17	103
	migrace	18	6	24
	obecně	7	1	8
		<b>187</b>	<b>54</b>	<b>241</b>
despotičtí a zkorumpovaní vládcí	\	16	0	16
		<b>16</b>	<b>0</b>	<b>16</b>
závislost na zahraniční pomoci	\	38	9	47
		<b>38</b>	<b>9</b>	<b>47</b>
Africa Rising	\	2	0	2
		<b>2</b>	<b>0</b>	<b>2</b>
teplo	\	114	0	114
		<b>114</b>	<b>0</b>	<b>114</b>
nestereotypní	konkrétní jména a názvy	175	0	175
	konkrétní problémy	22	0	22
	ostatní	41	3	44
		<b>238</b>	<b>3</b>	<b>241</b>
nezařazené	obecné místopisné názvy	85	0	85
	zcestné informace	7	16	23
	ostatní	130	9	139
		<b>222</b>	<b>25</b>	<b>247</b>
<b>celkem ke kategorizaci</b>		<b>2369</b>	<b>658</b>	<b>3027</b>

Zdroj: vlastní data

V případě otázky 13, která mezi respondenty zjišťovala prvních pět asociací spojených s Afrikou, se nejvyššímu zastoupení těšila divoká příroda, kam spadala téměř třetina pojmů. Respondenti v tomto kontextu nejčastěji zmiňovali pouště a sucho (podkategorie aridní). Časté byly též zmínky o safari

zvířatech (podkategorie savanová) či obecně o divoké přírodě a národních parcích. Druhou nejzastoupenější kategorií, kterou reprezentoval v průměru každý pátý pojem, byla chudá Afrika. Nejčastěji byla uvedena přímo chudoba nebo se objevovaly pojmy spojené s nedostatkem vody a potravin. Oproti chudé Africe měla další kategorie, primitivní a zaostalá Afrika, poloviční zastoupení. Většina těchto odpovědí spadala do podkategorie socioekonomické zaostalosti, kam byly zařazeny například zemědělské produkty, nerostné suroviny a pojmy typu rozvojové země. V sociokulturní oblasti dominovaly kmeny a tradice. Významnou četností se vyznačovaly též skupiny nestereotypní a nezařazené. Velmi často respondenti uváděli konkrétní názvy (států, měst, řek či hor), z nichž suverénně vedl Egypt, o něco méně byla zastoupena jména afrických fotbalistů a politiků. Objevovaly se též obecné místopisné názvy jako řeky, moře nebo kontinent. Poměrně četná podkategorie ostatní zahrnovala širokou škálu nezařaditelných pojmů, z nichž se žádný neopakoval ve více než desítku případů (fotbal, společnost, starověk, Tiktok, Toto, úroda, víra aj.).

Z Tabulky 6 pro otázku 13 je dále patrné, že někteří respondenti mají Afriku zažitou jako místo nemocí (AIDS, malárie) a konfliktů (vátky, genocida, nestabilita), což může podporovat představu o vylidněné Africe. Téměř stovka respondentů si s Afrikou spojila negroidní rasu nebo některé pro ni typické znaky (kudrnaté vlasy). Pro pojem teplo a jeho synonyma byla utvořena speciální kategorie. Zčásti totiž může jít o projev stereotypního vnímání Afriky, nicméně spíše jde o fakt, protože teplo v Africe skutečně panuje téměř všude s výjimkou vysokohorských a některých subtropických oblastí. Podřadnost Afričanů (zejména ta dřívější – otroci, kolonie) a jejich závislost na zahraniční pomoci byla zastoupena spíše méně. Nejmenší zastoupení měly kategorie despotičtí a zkorumpovaní vládcí (diktatura, korupce) a Africa Rising. Pouze dva respondenti zmínili ekonomický růst nebo rozvoj, které by se daly považovat za součást pozitivního stereotypu.

Rozmanitost odpovědí na otázku 16 byla podstatně menší. Vytvořily se v zásadě tři velké dominantní kategorie, jež obsáhly přes 80 % odpovědí. Z každé této kategorie svou četností vyčnívala právě jedna podkategorie. Afričanům byly nejčastěji připisovány přívlastky negramotný, chudý a černý. Významné zastoupení měly také pojmy související s jinakostí Afričanů (vzhledem k nám Evropanům, což naznačuje dichotomii „my“ vs. „oni“, a tedy vnímání Afričanů jako navzájem stejných). Do této podkategorie byly zařazeny také negativně zabarvené výrazy týkající se vzhledu či vlastností (ošklivý, špatný, vulgární). Podobně významné byly podkategorie hlad (hladový, podvyživený, hubený) a násilí a nestabilita (zlý, nebezpečný). Vyšší podíl než v otázce 13 získala podkategorie podřadných Afričanů (podřadný, méněcenný, horší). Sociokulturně primitivní Afrika (necivilizovaný, divoký) už měla nižší zastoupení, shodně s nemocemi (nemocný, HIV pozitivní). Jen tři respondenti uvedli jednoznačně nestereotypní odpověď (subsaharský, stereotypní), z nichž jeden dokonce napsal: „Afričany nelze soudit jako celek,

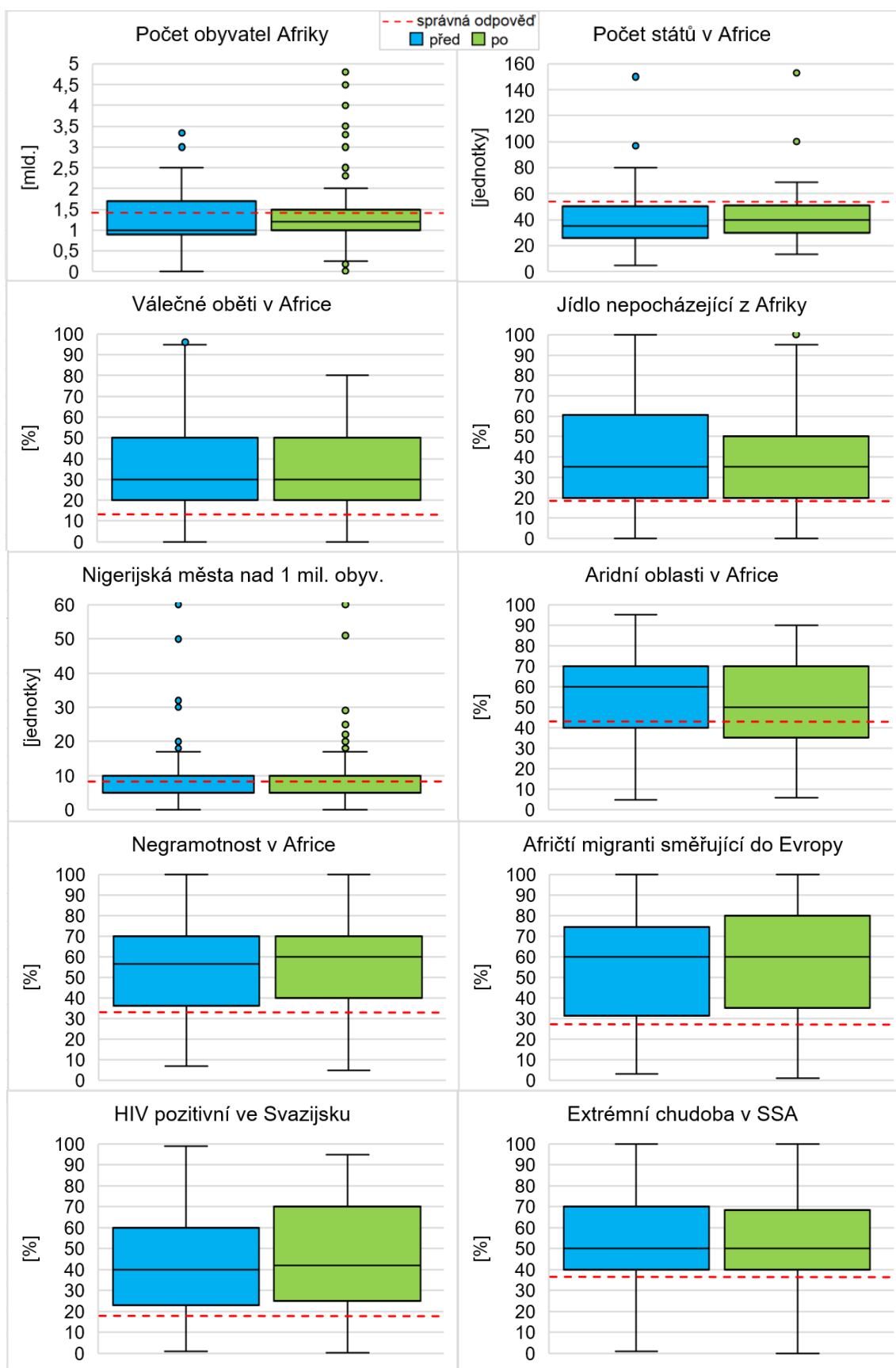
Afrika má mnoho států, a tím jiných kultur a poměrů“. Do nezařazených odpovědí spadaly především výrazy jako Evropan, Čech nebo věřící. Z otázky 16 vyšly naprázdno celé čtyři kategorie – divoká příroda, despotičtí a zkorumpovaní vládcí, Africa Rising a teplo. Zřejmým důvodem (kromě despotických a zkorumpovaných vládců) je typ otázky, která se v tomto případě zaměřovala na Afričany, a proto by uvedení pojmů z vyjmenovaných kategorií postrádalo smysl.

Při souhrnném vyhodnocení obou otázek vychází jako nejrozšířenější kategorie chudá Afrika (s akcentem na chudobu) a divoká Afrika (s akcentem na aridní, případně savanové oblasti). S odstupem následuje primitivní a zaostalá Afrika, které dominuje negramotnost, ale podstatně zastoupená je i socioekonomická a sociokulturní zaostalost. Dalšími více zastoupenými kategoriemi byli stejní Afričané a vylidněná Afrika, podobných četností dosahují i kategorie nestereotypní a nezařazené. Za ještě důležité kategorie by mohlo být považováno teplo a také podřadní Afričané. Četnost výskytu zbylých kategorií je takřka zanedbatelná (viz Tabulka 6).

Otázka 15 byla zčásti vědomostního charakteru, hlavně však měla zkoumat, do jaké míry mají respondenti zkrácené vnímání Afriky. Respondenti u každé z deseti podotázek odhadovali hodnoty ukazatelů tak, aby co nejvíce odpovídaly skutečnosti. Jejich odpovědi jsou graficky zpracovány v Obrázku 2. Poloha červené čáry, znázorňující reálnou hodnotu, vzhledem ke krabicím naznačuje míru a směr zkrácení odpovědí. Hodnoty u většiny ukazatelů respondenti nadhodnocovali, nejvíce se to projevuje u válečných obětí a HIV pozitivních ve Svazijsku. Do značné míry zkrácenou představu však měli respondenti i u snáze uchopitelných otázek, jakými byly třeba ty dotazující se na negramotnost či extrémní chudobu. Naopak podhodnocený byl počet obyvatel a států v Africe, přičemž v obou případech se v odhadech pozitivně projevil vliv výuky Afriky na VG. Bohužel grafy naznačují, že výuka Afriky se ve většině ostatních případů projevila spíše větší než menší mírou zkrácení odpovědí (odhady vyšší negramotnosti, vyššího podílu HIV pozitivních a migrantů směřujících do Evropy) nebo se neprojevila takřka vůbec (počet milionových měst, extrémní chudoba).

Celkově odpovědi respondentů korespondují se stereotypy o Africe. Nejrozšířenější je u respondentů představa Afriky jako místa konfliktů, negramotnosti, nemocí a chudoby, odkud má většina migrujících obyvatel namířeno do Evropy. Aridní Afriku, coby nejčtenější podkategorii asociovanou s africkým kontinentem, si většina respondentů spojuje s více než polovinou území. Naopak odpovědi na otázku 15 spíše rozporují vnímání Afriky jako rurálního kontinentu bez velkých měst. Obraz Afriky jako jedné země se u zkoumaného vzorku (soudě dle odhadu počtu států) neprokázal, přestože drtivá většina respondentů počet států v Africe podceňuje, a kontinent tudíž vnímá homogenněji. V souhrnu tedy odpovědi doplňují zjištění z otázek 13 a 16, s nimiž jsou většinově v souladu. Získaná data zároveň ukazují na míru, do jaké jsou představy o Africe u respondentů zkráceny.

Obrázek 2: Afrika očima respondentů



Zdroj: vlastní data

Poznámka: SSA = subsaharská Afrika; pro úplné znění otázek viz Příloha 1 – otázka 15

### 4.3 Hlavní faktory ovlivňující stereotypizaci Afriky

Tato podkapitola shrnuje výsledky analýz provedených za účelem zodpovězení VO2. Nejprve je představen index míry stereotypizace, jehož hodnota byla stěžejní pro ověření všech devíti hypotéz. Pravdivost hypotéz H4 a H5 byla dále posuzována také pomocí dat získaných z rozhovorů s učiteli.

#### 4.3.1 Index míry stereotypizace

Klíčovou proměnnou pro analýzu byl index míry stereotypizace (IMS). Zjištění hodnot tohoto indexu pro jednotlivé respondenty bylo prvním krokem pro ověření většiny ze stanovených hypotéz. Průměry IMS a směrodatné odchylky jsou zpracovány tabelárně (viz Tabulka 7).

Tabulka 7: Index míry stereotypizace – za třídy; školy; skupiny PŘED, PO a celek

gymnázium	typ	PŘED			PO			průměr IMS	
		třída	průměr IMS	směrodatná odchylka	učitel	třída	průměr IMS		směrodatná odchylka
A	státní	A1	4,44	0,73	\	A5	4,23	0,75	4,35
		A2	4,45	0,77	2	A6	4,54	0,65	
		A3	4,36	0,81	1	A7	4,36	0,76	
		A4	4,09	0,74	\	\	\	\	
B	státní	B1	4,72	0,86	6	B2	4,77	0,57	4,62
		\	\	\	7	B3	4,58	0,63	
		\	\	\		B4	4,40	0,68	
		\	\	\		B5	4,52	0,63	
		\	\	\	8	B6	4,73	0,74	
C	státní	C1	4,73	0,63	4	C3	4,82	0,76	4,52
		C2	3,93	0,70		C4	4,26	0,76	
D	soukromé	D1	5,11	0,85	3	D3	4,69	0,60	4,91
		D2	4,95	0,69		D4	4,93	0,90	
E	soukromé	E1	3,99	0,74	5	E2	4,51	0,89	4,33
<b>celkem</b>		\	<b>4,47</b>	<b>0,81</b>	\	\	<b>4,55</b>	<b>0,72</b>	<b>4,52</b>

Zdroj: vlastní data

Poznámka: IMS = index míry stereotypizace

IMS mohl nabývat hodnot od 1 do 7 včetně. Naměřené maximum za jednotlivce skutečně odpovídalo 7, minimální hodnota byla 2,2. Průměr IMS za celý vzorek byl roven 4,52. Rozdíly za skupiny PŘED a PO byly malé, překvapivě spíše vyšší míru stereotypizace vykazovala skupina PO. Směrodatná odchylka se u respondentů po absolvování výuky Afriky podle očekávání mírně snížila, což je dáno nižší rozptýleností odpovědí (zejména výběru extrémů). Tabulka 7 umožňuje též porovnání v rámci jednotlivých škol a tříd. Nejvíce stereotypní postoje byly naměřeny u třídy D1 (soukromé gymnázium, skupina PŘED), nejnižší míra stereotypizace byla u třídy C2 (státní gymnázium, PŘED). Zajímavým výsledkem je také rozdíl v průměrném IMS za dvě soukromá gymnázia. V rámci zkoumaných škol totiž právě tyto dvě odpovídají extrémům. Může to něco vypovídat o rozdílných kvalitách pražských soukromých gymnázií, které může být ještě posíleno možným zkreslením hodnot daných relativně



malým počtem respondentů z těchto škol (dohromady tvořily cca pětinu vzorku, viz podkapitola 3.4 – Tabulka 2).

Poslední nosná informace viditelná z Tabulky 7 se týká vztahu mezi osobou učitele, který Afriku na VG v příslušných třídách vyučoval, a IMS v těchto třídách. Vzhledem k tomu, že většina učitelů učila právě jednu třídu z výběru, je velmi těžké v tomto ohledu něco vyvozovat. Nicméně alespoň v případě učitele 7 je patrné, že třídy pod jeho působením v průměru dosahují nižších hodnot IMS. Lze tedy s velkou mírou nejistoty předpokládat, že jeho výuka měla na respondenty pozitivní efekt. To, že uvádět podobné interpretace, nestojí na příliš pevných základech, dokládají například rozdílné IMS u tříd učitele 4. Také je třeba mít na paměti, že se nejedná o výzkum založený na pretestu a posttestu, protože skupiny PŘED a PO nejsou tvořeny týmiž respondenty. Detailněji se souvislostí stereotypů a způsobem výuky Afriky zabývá poslední část následující sekce.

#### 4.3.2 Ověření hypotéz

Tato sekce se bude postupně věnovat všem hypotézám, jež byly stanoveny na základě literární rešerše vlivu hlavních podmiňujících faktorů stereotypizace (viz podkapitoly 2.5 a 2.7). V Tabulce 8 (níže) je přehled hypotéz testovaných vypočtením Spearmanova korelačního koeficientu mezi IMS a dalšími relevantními ordinálními proměnnými. Korelace za skupiny PŘED a PO byly počítány odděleně. Celkově lze říct, že zjištěné korelace nejsou příliš silné (v průměru okolo 0,050; max. 0,293). Přesto získané výsledky vybízí k porovnávání a interpretaci. Obecně převažovaly kladné hodnoty Spearmanova korelačního koeficientu, a to i u skupiny PO. Tento poznatek je velmi překvapivý, jelikož do jisté míry rozporuje předpokládanou schopnost výuky Afriky snížit míru stereotypizace.

V první řadě byla posuzována souvislost mezi IMS a vzdělaností rodičů, která se na výzkumném vzorku jeví jako zanedbatelná. Tento výsledek příliš nepřekvapuje vzhledem k obecně vysoké míře vzdělanosti rodičů, kteří své děti posílají na gymnázia – to se potvrdilo i na studovaném vzorku (viz podkapitola 4.1 – Tabulka 5). Pakliže mají všichni rodiče velmi podobné vzdělání, nemůže to mít statisticky velký vliv. U ekonomické situace rodiny byly odpovědi respondentů o něco rozptýlenější, což umožnilo naměření zajímavějších hodnot. V případě skupiny PŘED se projevil opačný vliv ekonomické situace na IMS, než který předpokládala H1. Byl však poměrně značný (0,198), z čehož vyplývá, že respondenti z bohatších rodin ze skupiny PŘED projevovaly stereotypnější postoje než jejich ekonomicky hůře postavené protějšky. Mohlo by to být dáno tím, že to, v jakých sociálních bublinách člověk žije, má vliv na to, o co se zajímá (Schaeffer, Conway 1999). Jelikož je stereotyp o chudé Africe velmi rozšířený, může těmto lidem Afrika připadat nezajímavá. Pokud je tato interpretace blízka pravdě, pak dává smysl i hodnota naměřená pro skupinu PO, která je de facto rovna nule. Absolvování výuky Afriky se mohlo podepsat tak, že si respondenti přes všechny negativní stereotypy začali podvědomě uvědomovat, k jakým

změnám v různých částech Afriky dochází a jaký potenciál to může mít do budoucna. Toto mohlo zaujmout právě respondenty ze zaopatřených rodin, a v důsledku také eliminovat souvislost IMS a ekonomické situace rodiny. S přihlédnutím k níže diskutovaným výsledkům H8 lze usoudit, že u zkoumaného vzorku vliv rodiny na IMS po absolvování výuky o Africe klesá.

Tabulka 8: Korelace IMS a vybraných proměnných pro PŘED a PO

hypotéza	faktor	Spearmanův korelační koeficient			
		proměnné		PŘED	PO
H1	rodina	IMS	index vzdělanosti rodičů	0,017	-0,028
		IMS	ekonomická situace rodiny	0,198	0,001
H2	učitelé	IMS	diskuze*	-0,033	0,136
		IMS	kritický rozbor*	0,026	-0,011
		IMS	skupinová práce*	-0,039	0,085
H4		IMS	Afrika v hodinách zeměpisu*	0,016	0,085
H6	přátelé	IMS	přátelé ovlivňují mé názory a postoje	0,003	0,060
		IMS	přátelé vtipkují o Africe a Afričanech	0,222	0,293
		IMS	přátelé přispívají na humanitární pomoc	-0,177	0,018
H7	médiá	IMS	informace z České televize**	0,210	-0,012
		IMS	informace z Aktuálně.cz, Deník, Deník N, ...**	0,040	0,020
		IMS	informace z iDNES.cz, Novinky.cz**	0,066	0,080
		IMS	informace z Aha!, Blesk, FTV Prima, ...**	0,075	0,132
		IMS	IDMZ z hlediska zdrojů informací**	0,074	-0,114
		IMS	důvěra v Českou televizi	0,112	0,076
		IMS	důvěra v Aktuálně.cz, Deník, Deník N, ...	-0,043	0,033
		IMS	důvěra v iDNES.CZ, Novinky.cz	0,012	0,108
		IMS	důvěra v Aha!, Blesk, FTV Prima, ...	0,030	0,058
		IMS	IDMZ z hlediska důvěry v informace	-0,018	-0,011
H8	rodina	IMS	informace od rodiny**	0,053	0,022
	učitelé	IMS	informace od učitelů**	0,158	0,071
	přátelé	IMS	informace od přátel**	0,180	0,003
	rodina	IMS	důvěra v informace od rodiny	0,200	0,120
	učitelé	IMS	důvěra v informace od učitelů	0,181	0,024
	přátelé	IMS	důvěra v informace od přátel	-0,005	0,060
H9	vlastní zkušenost	IMS	index kontaktu s Afrikou	-0,040	-0,065

Zdroj: vlastní data

Poznámka: \* = jak často se ve výuce vyskytuje; \*\* = jak často čerpáte (o Africe); IMS = index míry stereotypizace; IDMZ = index důvěryhodnosti mediálních zdrojů

Vliv učitele zeměpisu na IMS byl pomocí Spearmanova korelačního koeficientu posuzován jen pro dvě ze čtyř hypotéz. Častější zařazování diskuzí i skupinové práce se projevilo spíše negativně, a tedy vyšším IMS. Opět jde o opačný vliv, než byl předpokládán. Možným důvodem je to, že obě aktivity zabírají

hodně času, což omezuje čas, jenž lze věnovat přímému předávání hodnotných informací. Pokud se totiž respondenti v diskuzích nebo skupinových pracích necítí dobře, jsou tyto metody z hlediska výuky velmi neefektivní, jelikož žáci z této aktivity nevytěží to, co by mohli. U diskuzí je pak také otázka, zda jí byl ponechán otevřený konec. Podle Novotné a Jurčíkové (2012) může právě absence otevřeného konce dopady diskuze zcela obrátit, protože to znamená vyřčení jednoho správného názoru či pohledu na věc, což nepodporuje kritické myšlení. Vliv kritického rozboru je nejednoznačný a navzdory očekávání velmi slabý. O něco silnější byl pak vliv množství času, který byl Africe věnován v porovnání s jinými regiony. Na základě odpovědí respondentů PO paradoxně vyšší míru stereotypizace vyjadřují respondenti, podle nichž se o Africe učilo dostatečně. Zásadní roli zde může hrát percepční charakter otázky: respondenti, kteří se o Afriku zajímají a méně tíhnou ke stereotypům, mohou mít pocit, že je Africe věnována spíše malá pozornost. Stejně dobře je možné i to, že výuka měla na stereotypizaci u těchto žáků negativní vliv. Navíc sem mohou vstupovat individuální rozdíly mezi učiteli (viz dále v této sekci).

Soudě dle korelací u H6, ovlivňují přátelé IMS spíše negativně. Toto se potvrzuje zejména v případě respondentů, jejichž přátelé rádi vtipkují o Africe a Afričanech. Vliv přátel se jeví jako silný a u respondentů PO ještě zvýšený (může být dáno například silným vlivem přátel v adolescentním věku). Síla a směr souvislosti IMS s humanitární pomocí u skupiny PŘED naznačují, že s vyšší angažovaností přátel v humanitární pomoci se snižuje míra stereotypizace naměřená u respondentů. Jde o zajímavý poznatek, jelikož nasvědčuje tomu, že respondenti s nižším IMS mají ve svém okolí lidi, kteří věří v prospěšnost humanitární pomoci. Lze se domnívat, že ti, kteří na humanitární pomoc přispívají, si o Africe zjišťují více informací. Tento trend se však nepotvrdil u skupiny PO, a tak je třeba k výsledku přistupovat kriticky.

Efekt většího kontaktu s Afrikou se projevil očekávanými nižšími hodnotami IMS. Tato závislost je slabá, projevila se však u obou skupin. Síla vztahu by byla vyšší v případě, že by se do indexu kontaktu započítávaly pouze kladné odpovědi na původ z Afriky, nikoliv i na její návštěvu. Afriku navštívila téměř třetina respondentů (viz podkapitola 4.1 – Tabulka 4), v odpovědích však nebylo specifikováno, jakou oblast respondenti navštívili a kde se pohybovali. Je totiž rozdíl, zda se nacházeli výhradně v přímořských letoviscích nebo poznávali Afriku jinak. Podoba kontaktu proto může být poměrně zásadní.

Vlivem médií se zabývaly otázky na zdroje informací o Africe a celkovou důvěru, kterou v ně respondenti mají (viz Příloha 1 – otázky 11, 22). Speciálně pro ověření H7 byl vytvořen IDMZ, jehož vyšší hodnota značila převažující užívání důvěryhodnějších médií nebo také větší důvěru v tato média (viz sekce 3.5.2). Z korelací v Tabulce 8 vyplývá, že čerpání informací z mediálních zdrojů se na IMS

obecně podepisuje negativně. Podle Burtona a Jiráka (2001), Ponciana (2015) a řady dalších autorů jsou mediální sdělení zatížena stereotypy (viz sekce 2.5.4 a 2.6.4). Výsledky tohoto výzkumu hovoří podobně. Mediální obsah stereotypizaci Afriky tedy spíše napomáhá, nejvíce je tomu v případě bulvárních médií (a České televize u PŘED). Méně jednoznačně hovoří čísla právě v případě České televize, kde u skupiny PŘED vychází čerpání informací z ní jako stereotypy posilující faktor, zatímco u skupiny PO je její vliv spíše opačný, byť velmi slabý. Dle Havlíkové (2017) nabízí Česká televize v našem mediálním prostředí nejkompexnější zpravodajství o Africe, proto je za uvěřitelnější považován výsledek respondentů PO. Avšak je možné, že se sledování České televize projevuje i vyšší stereotypizací, protože negativní obsah u zpráv o Africe zkrátka dominuje. Zajímavá je korelace IMS a IDMZ, která je v případě respondentů PŘED ovlivněna vysokou hodnotou u České televize. U respondentů PO však již čerpání z důvěryhodnějších zdrojů souvisí s nižším IMS. Lze se domnívat, že žáci upřednostňující tyto zdroje před bulvárními si více vybírají informace, kterým budou věnovat pozornost, a přistupují k nim kritičtěji. Z hlediska důvěry v informace stojí za povšimnutí opět zejména korelace u České televize, které při vyšší důvěře nasvědčují vyšší stereotypizaci. Vzhledem k podobné orientaci většiny ostatních hodnot Spearmanova korelačního koeficientu lze usoudit, že vyšší důvěra v mediální zdroje míru stereotypizace spíše posiluje. Je pravděpodobné, že respondenti, kteří k médiím chovají menší důvěru, přistupují k informacím kritičtěji, což se projevuje také menší stereotypizací (viz sekce 2.5.2 a 2.5.4). Tuto domněnku zlehka podporuje rovněž výsledek u IDMZ z hlediska důvěry informací.

Pro H8 byla porovnávána síla vlivu hlavních faktorů podmiňujících stereotypizaci (viz podkapitola 2.5). Korelace pro média byly diskutovány v odstavci výše a vliv médií byl zhodnocen jako spíše stereotypizaci podporující. Podobnou roli hraje též rodina, zejména vyšší důvěra v informace se ukazuje jako poměrně významná pro vyšší IMS. Rodinní příslušníci jsou většinou zástupci starší generace, u níž je obecně předpokládána vyšší míra stereotypizace Afriky. Při vyšší důvěře dochází k přejímání těchto rodinných stereotypů, o němž se zmiňují například Průcha (2001) a Allport (2004). U respondentů PO síla vlivu rodiny klesá, nicméně i nadále zůstává patrná. Informační vliv učitelů se jeví rovněž jako stereotypizaci Afriky podněcující, i když tento vztah je výraznější zejména u skupiny PŘED. Srovnatelně s ním vychází význam míry důvěry v učitele, zatímco u důvěry v přátele nejsou patrné žádné korelace (snad jen u skupiny PO lze pozorovat souvislost s výsledky H6). Přátelé z hlediska zdrojů informací pak působí opětovně negativně na hodnoty IMS, to však pouze u respondentů PŘED. Výuka Afriky tedy pravděpodobně vede respondenty k opatrnějšímu přístupu k informacím (přáteli totiž bývají zpravidla vrstevníci, často přímo spolužáci).

U H8, jakožto poslední z hypotéz, pro níž byl ve výpočtu použit Spearmanův korelační koeficient, bylo pro vzájemné porovnání míry vlivu jednotlivých faktorů zapotřebí zaměřit se také na průměrné hodnoty odpovědí (viz Tabulky 9 a 10). Nejvýznamnějším zdrojem informací o Africe jsou učitelé, jejichž vliv je v případě skupiny PO ještě zesílen. Vliv ostatních faktorů se u respondentů PO celkově snižuje, což může být způsobeno tím, že s rostoucím věkem a vzděláním se žáci snaží fungovat samostatněji. Výrazný je dle očekávání také vliv médií (zejména České televize), o něco menší váhu přikládali respondenti rodině. Ostatním médiím a přátelům je přisuzován už spíše menší vliv. Jako jednoznačně nejslabší faktor se pak jeví bulvární média.

Tabulka 9: Popisná statistika dat z otázky 11 – zdroje informací o Africe

informace o Africe od/z	PŘED		PO	
	průměr	směrodatná odchylka	průměr	směrodatná odchylka
rodina	3,25	1,733	2,62	1,618
učitelé	4,26	1,799	4,79	1,575
přátelé	2,50	1,624	2,32	1,334
Česká televize	3,66	2,012	3,33	2,006
Aktuálně.cz, Deník, Deník N, ...	2,62	1,765	2,51	1,708
iDNES.cz, Novinky.cz	2,53	1,658	2,34	1,582
Aha!, Blesk, FTV Prima, ...	1,81	1,491	1,50	1,097

Zdroj: vlastní data

Tabulka 10: Popisná statistika dat z otázky 22 – důvěra v informace z uvedených zdrojů

důvěra v informace od/z	PŘED		PO	
	průměr	směrodatná odchylka	průměr	směrodatná odchylka
rodina	5,48	1,318	5,25	1,439
učitelé	5,30	1,243	5,27	1,286
přátelé	3,93	1,414	4,14	1,237
Česká televize	5,09	1,653	5,22	1,687
Aktuálně.cz, Deník, Deník N, ...	3,46	1,699	3,67	1,740
iDNES.cz, Novinky.cz	2,72	1,392	3,19	1,569
Aha!, Blesk, FTV Prima, ...	2,05	1,509	1,90	1,235

Zdroj: vlastní data

Zajímavé informace týkající se důvěry v informační zdroje v sobě nese Tabulka 10. Nejvyšší důvěru chovají respondenti k informacím od rodiny a učitelů, přičemž jejich pořadí se mezi respondenty PŘED a PO liší (důvěra v rodinu klesá). Na třetím místě z hlediska důvěry je Česká televize. Mezi jednotlivými skupinami médií jsou pozorovány výrazné rozdíly, pořadí jim přisuzované důvěryhodnosti odpovídá výsledkům ratingu (NFNZ 2023). Zajímavým zjištěním je to, že důvěra v média (s výjimkou bulváru) je u skupiny PO vyšší (byla očekávána spíše snížená důvěra vycházející z předpokládané pokročilejší úrovně kritického myšlení).

Pro hypotézu H3 byla posuzována věcná významnost IMS ve vztahu k době uplynulé od poslední výuky Afriky. Celý soubor byl rozdělen na dvě skupiny, z nichž jednu tvořili respondenti, kteří výuku Afriky absolvovali v tomto nebo předchozím školním roce, kdežto ve druhé skupině byli respondenti, kteří Afriku měli naposledy ještě dříve. Tato hypotéza byla jako jediná ověřována pro jiné dvě skupiny než PŘED a PO. Pro výpočet věcné významnosti bylo využito Cohenovo  $d$ , jehož hodnota vyšla velmi nízká. To je dáno minimálními rozdíly v průměrné hodnotě IMS.

Tabulka 11: Věcná významnost vztahu mezi mírou stereotypizace a dobou od poslední výuky Afriky

\	v posledních dvou letech	před více než dvěma lety
<b>průměr IMS</b>	4,51	4,52
<b>Cohenovo <math>d</math></b>	0,02	

Zdroj: vlastní data

Poznámka: IMS = index míry stereotypizace

Informace z rozhovorů s učiteli byly využity pro popisně řešené hypotézy (H4, H5). Pro H4 je již výše spočítaná korelace IMS se subjektivním vnímáním množství času věnovaného při výuce Africe, kde se ukazuje vliv výuky spíše jako stereotypizaci podporující (viz Tabulka 8). Pro třídy skupiny PO, které šlo propojit s odpověďmi učitelů (tj. případ dvanácti z celkem třinácti tříd PO), byla analýza ještě dále rozšířena. Byl porovnáván počet hodin věnovaný Africe (uveden konkrétními učiteli) s průměrem IMS za jednotlivé třídy (viz Tabulka 12). Mezi těmito proměnnými byla nalezena slabá závislost (Spearmanův korelační koeficient -0,217) – nižší hodnoty IMS se častěji objevovaly u tříd, kterým bylo dopřáno více hodin zeměpisu orientovaných na Afriku.

Tabulka 12: Průměrný IMS za třídy v porovnání s počtem hodin věnovaných Africe v příslušných třídách

<b>IMS za třídy (vzestupně)</b>	4,26	4,36	4,40	4,51	4,52	4,54	4,58	4,69	4,73	4,77	4,82	4,93
<b>výuka Afriky (v hodinách)</b>	21	18	18	27	18	27	18	18	18	18	21	18

Zdroj: vlastní data

Poznámka: IMS = index míry stereotypizace

Hypotéza H5 předpokládala souvislost mezi stereotypy žáků a obsahem výuky o Africe, jíž si žáci prošli. Ověření H5 probíhalo podobně jako u H4, avšak mělo komplexnější charakter. Nejprve se zjišťovalo, zda existuje souvislost mezi pojmy, které respondenti uváděli v otázce 13, a pojetím výuky ze strany učitele (viz Příloha 2 – otázky 8, 9 a 12). Pro tyto účely byly nalezeny nejčastěji se vyskytující kategorie a podkategorie za jednotlivé třídy a porovnávány se stereotypy o Africe, které zmiňovali jejich zeměpisáři. Stereotypy, které uvedli učitelé, se v naprosté většině případů objevovaly také mezi nejčastěji se vyskytujícími kategoriemi u jejich žáků. Obrácený vztah již nebyl tak silný, nicméně byly nalezeny některé další vazby. Stereotypy u žáků byly u většiny tříd provázány s tím, co jejich zeměpisáři u Afriky zdůrazňují a považují za důležité. Jen u dvou tříd výše uvedené vztahy nefungovaly. Jak

u učitelů, tak u žáků byly v souladu s Tabulkou 6 (podkapitola 4.2) nejčastěji zmiňovány stereotypy o africké divoké přírodě, chudobě a zaostalosti.

Ve druhé fázi byly hledány rozdíly a podobnosti mezi učiteli, a to na základě IMS naměřeného u jejich tříd (bylo tedy zjišťováno, co mají společného učitelé, jejichž třídy v průměru vykazovaly nižší hodnoty stereotypizace a naopak). Pozornost byla věnována též formulacím učitelů, v nichž se ke stereotypům vyjadřovaly implicitně (tj. zejména těm radikálním a pokrokovým názorům). Na základě porovnání byla sestavena jakási ideální kombinace vlastností učitele a jeho přístupu k výuce Afriky (viz Tabulka 13). Lze se domnívat, že učitelé s těmito atributy jsou schopni své žáky provést tématem Afriky tak, aby u nich bylo během výuky minimalizováno posílení stereotypního pohledu.

*Tabulka 13: Vlastnosti a přístup učitele k Africe, který má potenciál u žáků neposilovat její stereotypizaci*

<b>pojetí tématu</b>	začíná obecnou charakteristikou z hlediska celého kontinentu či makroregionů; následně buď volí komplexní přístup kombinující postup po tématech s regionálním aspektem, nebo postupuje po tématech a konkrétních problémech (regionální přístup a přílišný důraz na místopis není ideální volbou)
<b>obsah</b>	zdůrazňuje rozmanitost v rámci Afriky, uvádí společné znaky, ale i ty rozdíly; vybírá nějaké konkrétní problémy, které se rozeberou hlouběji a komplexněji; neignoruje potenciál Afriky do budoucna
<b>časová dotace</b>	uvítal by, kdyby si mohl dovolit Africe věnovat více času
<b>délka praxe</b>	je příslušníkem mladší generace, délka jeho praxe je proto spíše kratší (0–12 let)
<b>vliv na žáky</b>	vliv svého působení na to, jakým způsobem Afriku žáci vnímá, odhaduje na 30–40 % (což je tak akorát na to, aby byl motivován ve své práci a zároveň si nedělal přílišné iluze)

*Zdroj: vlastní data*

*Poznámka: obsah tabulky je sestaven na základě velmi malého výzkumného vzorku, má spíše inspirativní funkci*

## 5. Závěr

Tato práce se zabývala problematikou stereotypizace Afriky. V teoretické části byly diskutovány stereotypy, a to zaprvé v rovině obecné, zadruhé ve vztahu k Africe. Představeny byly též skupiny hlavních podmiňujících faktorů stereotypizace. Výzkumná část byla orientována na vnímání Afriky ze strany žáků pražských gymnázií. Jejimi cíli bylo zodpovědět dvě výzkumné otázky: (1) identifikovat nejčastější stereotypy spojené s Afrikou a (2) určit hlavní faktory, které stereotypizaci Afriky u žáků podmiňují. Odpovědi na obě výzkumné otázky byly nalezeny kombinací dvou metod – dotazníkovým šetřením mezi žáky a rozhovorem s jejich učiteli zeměpisu. V českém i zahraničním prostředí byly na toto téma prováděny především výzkumy založené na obsahové, případně rámcové analýze mediálního či jiného obsahu, ve kterém byla identifikována celá řada negativních stereotypů (např. Myers 2001; Plocková 2007; Horký 2010; Ikon 2016; Šťovíček, Rudincová 2016; Havlíková 2017). Oproti tomu se tato práce zabývá stereotypizací Afriky přímo u konkrétních osob.

První výzkumná otázka spočívala v identifikaci nejrozšířenějších stereotypů. Kategorizace pojmů, které si respondenti spojují s Afrikou a Afričany, vedla k následujícím zjištěním:

- 1) Ve vztahu k Africe mezi respondenty jednoznačně dominovala spojitost s divokou přírodou. Velmi rozšířená byla i představa chudé Afriky.
- 2) V souvislosti s Afričany si respondenti nejčastěji vybavovali negramotnost, chudobu a negroidní rasu.
- 3) Celkově u respondentů převládal obraz Afriky charakterizovaný zejména chudobou, divokou přírodou a zaostalostí, dále pak negroidní rasou obyvatel.

Z uvedených poznatků vyplývá, že odpovědi respondentů byly zatíženy negativními stereotypy. Ve výzkumu provedeném v Polsku, kde dospělí respondenti uváděli, co si spojují s Afrikou, byly identifikovány tři nejčastěji zmiňované oblasti (Ndiayea, Ndiayea 2014). Jednalo se o špatné životní podmínky (mezi něž patřila mj. zaostalost, chudoba a negramotnost), nebezpečnou či nestabilní politickou situaci a nebezpečnou přírodu. Kromě druhé zmíněné oblasti výsledky Ndiayea a Ndiayea (2014) korespondují s těmi publikovanými v této práci. V českém kontextu lze výsledky porovnat s výzkumem Doboše (2016). Na základě rozhovorů s respondenty (opět dospělými) vzešla z jeho výzkumu dvě hlavní témata spojovaná s Afrikou: divočina (plná zvířat a primitivně žijících lidí) a problémy jako chudoba, nebezpečí a násilí. I s touto studií se výsledky výzkumu mezi gymnaziálními žáky víceméně shodují, ačkoliv z této práce vychází jako výrazněji rozšířený ještě další stereotyp – „Afričané jsou všichni černí“. Stereotypizující rasové představy o afrických obyvatelích nejsou v existující literatuře příliš zdůrazňovány, pouze někde bývá zmínka o tom, že „Afričané jsou všichni



stejní“ (Coombes 1994). Z výzkumu této bakalářské práce tedy vycházejí jako nejsilnější stereotypy o Africe ty, jež jsou charakterizovány slovy chudá, divoká, primitivní a zaostalá a černá.

Tabulka 14 představuje závěry hypotéz vytyčených pro druhou výzkumnou otázku zabývající se vlivem pěti faktorů na stereotypizaci. Na základě literatury byly stanoveny tyto hlavní podmiňující faktory: rodina, učitelé, přátelé, média a vlastní zkušenost (Helisová 2011). Potvrzena byla kontaktní hypotéza (H9) a také souvislost mezi stereotypy žáků a výukou Afriky, již absolvovali (H5). Také tvrzení H6 se potvrdilo. Hypotézy H4, H7 a H8 byly potvrzeny jen částečně. Hypotéza H4 byla ověřována dvojím způsobem: zkoumáním korelace mezi skutečným počtem hodin, jež byl Africe věnován, a mírou stereotypizace agregované pro třídy potvrzena byla, avšak subjektivní vnímání míry zaměření výuky na Afriku ze strany respondentů tyto výsledky nepodporovalo. Úplnému potvrzení hypotéz H7 a H8 bránily opačně orientované korelace u skupiny respondentů před absolvováním Afriky na VG. V případě H8 hrál vedle učitelů a médií významnou roli také rodinný faktor. První tři hypotézy v tabulce (socioekonomický status rodiny, zapojení vybraných aktivit do výuky a čas uplynulý od poslední výuky Afriky) se prokázat nepodařilo.

Tabulka 14: Závěry hypotéz

	<b>hypotéza</b>	<b>závěr</b>
H1	Vyšší dosažené vzdělání rodičů a lepší ekonomická situace rodiny snižují míru stereotypizace u jejich potomků, a to zejména u žáků před výukou Afriky.	nepotvrzena
H2	Zapojení diskuzních aktivit, kritického rozboru mediálních produktů a skupinové práce do výuky vede ke snížení míry stereotypizace Afriky.	nepotvrzena
H3	Žáci, kteří se v zeměpisu Afrikou zabývali před dvěma a více roky, vykazují vyšší míru její stereotypizace.	nepotvrzena
H4	Větší zaměření výuky na Afriku souvisí s nižší mírou její stereotypizace.	částečně potvrzena
H5	Stereotypy žáků souvisejí s obsahem výuky o Africe, kterou si žáci prošli.	potvrzena
H6	Míra stereotypizace Afriky je u žáků ovlivněna uvažováním jejich přátel.	potvrzena
H7	Žáci přijímající informace o Africe převážně z veřejnoprávních a důvěryhodných komerčních médií stereotypizují Afriku méně než ti, kteří v tomto ohledu upřednostňují bulvární média.	částečně potvrzena
H8	Nejvýznamnějším faktorem ovlivňujícím vnímání Afriky jsou u žáků média a učitelé.	částečně potvrzena
H9	Kontakt s lidmi afrického původu snižuje míru stereotypizace Afriky.	potvrzena

Zdroj: vlastní data

Z výsledků tedy nelze jednoznačně určit, které faktory byly pro stereotypizaci u žáků nejvíce určující, jelikož do jisté míry měly svůj význam všechny. Vlastní zkušenost (kontakt s Afrikou) se neprojevila jako příliš silná, byť stereotypizaci jednoznačně snižovala, u ostatních faktorů nebyl jednoznačně definován směr, kterým byly s mírou stereotypizace provázány. Odpověď na druhou výzkumnou otázku je proto vhodnější formulovat pro obě zkoumané skupiny zvlášť. U žáků před absolvováním výuky o Africe na vyšším gymnáziu se významněji projevoval vliv rodiny. V případě žáků, kteří Afriku již probrali, byl

zaznamenán vzrůstající vliv ze strany učitelů. Význam přátel hrál u obou skupin podobnou roli. Prokázalo se tedy spíše simultánní působení faktorů nežli jednoznačná dominance některých z nich.

Stejně jako jiné výzkumy má i tento své limity. První podstatnou věcí je, že výzkumný vzorek nebyl vybrán náhodně, což by bylo v praxi téměř nemožné realizovat, nýbrž na základě dostupnosti. Vzhledem k tomu, že výzkum probíhal výhradně na pražských gymnáziích, je do značné míry selektivní, a jeho výsledky tudíž nelze zobecňovat na širší populaci (jiné typy škol či jiné geografické prostředí). Dalším faktorem potenciálně ovlivňujícím výsledky je způsob, jakým byly kategorizovány pojmy, které respondenti v otevřených otázkách přisuzovali Africe a Afričanům. Rozřazování pojmů do kategorií bylo i přes veškerou snahu a využití dostupné literatury do značné míry ovlivněno subjektivním vnímáním autorky, které mohlo ovlivnit též vyhodnocování odpovědí učitelů. Co se týče verifikace hypotéz, byl ve většině případů aplikován Spearmanův korelační koeficient, který je pro ordinální data vhodný. Problémem byly ovšem obecně velmi nízké korelace, na jejichž základě byly výsledky interpretovány. Navíc není jisté, zda všichni respondenti odpovídali podle pravdy, případné zkreslení odpovědí mohlo mít vliv i na prováděné analýzy. Dalším úskalím je rozdělení výzkumného vzorku na žáky před absolvováním výuky Afriky na VG a po něm, které bylo provedeno účelově pro následné porovnávání. Nešlo však o tytéž žáky, aby se dal spolehlivěji měřit vliv výuky Afriky na míru stereotypizace, a proto mohou být rozdíly mezi skupinami náhodné nebo ovlivněné třetí proměnnou, v níž se vzorky vzájemně lišily. Ze zkoumání vlivu faktorů byla pro obtížné vyhodnocování vyřazena sociálních média, ačkoliv právě tento faktor může u dané věkové skupiny hrát velmi významnou roli.

I přes všechny uvedené limity tato práce splnila vytyčené cíle a přináší nové a zajímavé poznatky k fenoménu stereotypizace Afriky v českém prostředí. Další výzkumy by mohly zopakovat autorčin postup na jiných typech škol či v jiných lokalitách. Zajímavé výsledky by mohlo přinést též provedení podobného výzkumu v režimu pretest-posttest nebo výzkum stereotypů u jiných věkových skupin.

## Seznam literatury a zdrojů

- ADEJUMO-AYIBIOWU, O., D. (2023): The Ultimate Other versus the Inferior Other: An Afrocentric Analysis of Ethnic-stereotyping and Afrophobia. *African Identities*, 1–16.
- ADICHIE, C., N. (2009): The Danger of a Single Story. TED Conferences.  
[https://www.ted.com/talks/chimamanda\\_ngozi\\_adichie\\_the\\_danger\\_of\\_a\\_single\\_story](https://www.ted.com/talks/chimamanda_ngozi_adichie_the_danger_of_a_single_story) (cit. 29. 4. 2024).
- ALLPORT, G. W. (2004): O povaze předsudků. Prostor, Praha.
- BADAWI, Z. (2016): Media perspectives: television reporting of Africa: 30 years on. In: Bunce, M., Franks, S., Paterson, C. (eds.): *Africa's Media Image in the 21st Century: From the "Heart of Darkness" to "Africa Rising"*. Routledge, London, 83–85.
- BANERJEE, B. (2023): Ranked: The World's Largest Cities By Population.  
<https://www.visualcapitalist.com/ranked-the-worlds-largest-cities-by-population/> (cit. 20. 4. 2024).
- BARTHES, R. (2004): *Mytologie*. Dokořán, Praha.
- BARTLETT, F. C. (1932): *Remembering: A Study in Experimental and Social Psychology*. Cambridge University Press, Cambridge.
- BARTMINSKI, J. (2009): *Jazyk v kontextu kultury: dvanáct statí z lublinské kognitivní etnolingvistiky*. Karolinum, Praha.
- BARTOŠEK, J. (1997): *Žurnalistika: Úvod do studia*. Univerzita Palackého, Filosofická fakulta, Olomouc.
- BATES, R. (2012): Africa Through Western Eyes: The World's Dark Continent or Capitalism's Shining Light? <https://allafrica.com/stories/201210310994.html> (cit. 2. 3. 2024).
- BATCHELOR, K. (2022): Images of 'Africa' in China–Africa cooperation. *China Information*, 36, 2, 221–240.
- BŘINKOVÁ, L. (2016): *Stereotypy národností a znaky pro národy v českém znakovém jazyce*. Diplomová práce. Filozofická fakulta, Univerzita Karlova, Praha.
- BUCHANAN, W., CANRTIL, H. (1953): *How Nations See Each Other: A Study in Public Opinion*. University of Illinois Press, Urbana, USA.
- BURJANEK, A. (2001): Xenofobie po česku: Jak si stojíme mezi Evropany? *Sociální studia*, 6, 1, 73–89.
- BURTON, G., JIRÁK, J. (2001): *Úvod do studia médií*. Barrister, Brno.
- CERVIGNI, R., MORRIS, M. (2016): *Confronting Drought in Africa's Drylands: Opportunities for Enhancing Resilience*. International Bank for Reconstruction and Development and The World Bank, Washington, DC.
- COOMBES, A. (1994): *Reinventing Africa: Museums, Material Culture, and Popular Imagination in Late Victorian and Edwardian England*. Yale University Press, Connecticut.

- ČÁP, J. (1997): Psychologie výchovy a vyučování. Karolinum, Praha.
- ČSÚ (2022): Věkové složení obyvatel – základní věkové skupiny (časová řada). <https://vdb.czso.cz/vdbvo2/faces/cs/index.jsf?page=vystup-objekt&z=T&f=TABULKA&katalog=33156&pvo=DEM02&str=v4> (cit. 11. 3. 2024).
- DEACON, D., PICKERING, M., GOLDING, P., MURDOCK, G. (2021): *Researching Communications: A Practical Guide to Methods in Media and Cultural Analysis*. Bloomsbury Academic, New York.
- DEVINE, P. G. (1989): Stereotypes and prejudice: Their automatic and controlled components. *Journal of Personality and Social Psychology*, 56, 1, 5–18.
- DOBOŠ, P. (2013): Geografické imaginace světa v českém mediálním diskurzu. Diplomová práce. Přírodovědecká fakulta, Masarykova univerzita, Brno.
- DOBOŠ, P. (2016): Imaginativní geografie: rozbor a diskuze konceptu. Rigorózní práce. Přírodovědecká fakulta, Masarykova univerzita, Brno.
- DOWDEN, R. (2009): *Africa: Altered States, Ordinary Miracles*. Public Affairs, New York.
- DVOŘÁKOVÁ, K. (2007): Kontaktní hypotéza v odborné literatuře pojednávající o interetnických vztazích. *Rexter*, 5, 2, 47–58.
- EUROPEAN COMMISSION (2018): *Many more to come? Migration from and within Africa*. Publications Office of the European Union, Luxembourg.
- EVANS, M., GLENN, I. (2010): „TIA–This is Africa“: Afropessimism in Twenty-First-Century Narrative Film. *Black Camera*, 2, 1, 14–35.
- FAGE, J., D. (1989): The Development of African Historiography. In: Ki-Zerbo, J. (ed.): *General History of Africa, I: Methodology and African Prehistory*. East African Publishers, Nairobi, 10–15.
- FAO (2021): Land Cover. <https://www.fao.org/faostat/en/#data/LC> (cit. 29. 4. 2024).
- FESTINGER, L. (1957): *A Theory of Cognitive Dissonance*. Stanford University Press, Stanford.
- FISKE, S., T. (1993): Controlling Other People: The Impact of Power on Stereotyping. *American Psychologist*, 48, 6, 621–628.
- FISKE, S., T., CUDDY, A., J., C., GLICK, P., XU, J. (2002): A Model of (Often Mixed) Stereotype Content: Competence and Warmth Respectively Follow From Perceived Status and Competition. *Journal of Personality and Social Psychology*, 82, 6, 878–902
- FÓRUM PRO PROŽITKOVÉ VZDĚLÁVÁNÍ (2020): Odmítání předsudků a stereotypů. [https://www.forumppv.cz/wp-content/uploads/2020/09/Metodika\\_Odm%C3%ADt%C3%A1n%C3%AD-p%C5%99edsudk%C5%AF-a-stereotyp%C5%AF.pdf](https://www.forumppv.cz/wp-content/uploads/2020/09/Metodika_Odm%C3%ADt%C3%A1n%C3%AD-p%C5%99edsudk%C5%AF-a-stereotyp%C5%AF.pdf) (cit. 6. 3. 2024).
- GAPMINDER (2024): Africa. <https://upgrader.gapminder.org/t/africa> (cit. 24. 3. 2024).
- GEIST, B. (2000): *Psychologický slovník*. Vodnář, Praha.

- GIDDENS, A. (2013): Sociologie. Argo, Praha.
- GLOBAL HUNGER INDEX (2024): GHI score 2023. <https://www.globalhungerindex.org/> (cit. 20. 4. 2024).
- GOUGH, B., MCFADDEN, M., MCDONALD, M. (2013): Critical Social Psychology. Palgrave Macmillan, London.
- GRANT, R. (2015): Africa: geographies of change. Oxford University Press, New York.
- GREENWALD, A. G., BANAJI, M. R. (1995): Implicit Social Cognition: Attitudes, Self-esteem, and Stereotypes. *Psychological Review*, 102, 1, 4–27.
- HADJ-MOUSSOVÁ, Z. (2003): Sociální psychologie. Univerzita Karlova, Praha.
- HALL, S. (1997): Representation: Cultural Representations and Signifying Practices. Sage Publications Ltd, London.
- HARARI, Y. N. (2014): Sapiens: A Brief History of Humankind. Vintage, London.
- HART, A. J., WHALEN, P. J., SHIN, L. M., MCINERNEY, S. C., FISCHER, H., RAUCH, S. L. (2000): Differential Response in the Human Amygdala to Racial Outgroup vs. Ingroup Face Stimuli. *Neuroreport*, 11, 2351–2355.
- HARTH, AMY (2012): Representations of Africa in the Western News Media: Reinforcing Myths and Stereotypes. Master Thesis. Tiffin University, Ohio.
- HAVLÍKOVÁ (2017): Mediální obraz subsaharské Afriky v českých médiích v letech 2000 až 2015. Diplomová práce. Filozofická fakulta, Univerzita Hradec Králové, Hradec Králové.
- HAYES, N. (1998): Základy sociální psychologie. Portál, Praha.
- HELISOVÁ (2011): Hodnotová orientace dětí a její utváření. Bakalářská práce. Institut mezioborových studií Brno, Fakulta humanitních studií, Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně, Brno.
- HINDUJA, D. (2023): The Effects of Time on Stereotyping: An Experimental Study. *International Journal of Science and Research*, 12, 7, 2094–2099.
- HNILICA, K. (2010): Stereotypy, předsudky, diskriminace. Karolinum, Praha.
- HOLÁ, A., JIRÁSKOVÁ, V., KADLECOVÁ, Š., KALIBOVÁ, K. (2012): Já a oni jsme my: Předsudky, stereotypy, násilí z nenávisťi a aktivní svědek. In IUSTITIA, o. s, Praha.
- HORKÝ, O. (2010): Mediální stereotypy Jihu jako překážka veřejné diskuze: důsledky pro českou rozvojovou spolupráci. In: Drulák, P., Horký, O. (eds.): Hledání českých zájmů II.: Obchod, lidská práva a rozvoj. Ústav mezinárodních vztahů, Praha, 102–124.
- HRUBÁ, J. (2009): Jak se mění role učitele? <https://clanky.rvp.cz/clanek/k/z/3058/JAK-SE-MENI-ROLE-UCITELE.html> (cit. 11. 3. 2024).

- IHME (2019): Global Burden of Disease (GBD) Results. <https://vizhub.healthdata.org/gbd-results/?params=gbd-api-2019-permalink/9e4e5a1113ca750ef3b99e79b1871a33> (cit. 20. 4. 2024).
- IKON, A., O. (2016): UK Newspaper Coverage of Africa: A Content Analysis of the Guardian, and the Daily Mail from the Years 1987–1989 and 2007–2009. Thesis. University of Leicester, Leicester.
- JANOUSHKOVÁ, H. (2022): Hodnocení výkonů žáků v zeměpisu na základních školách. Diplomová práce. Přírodovědecká fakulta, Univerzita Karlova, Praha.
- JESUDASON, D. (2021): Is Hollywood ready to stop stereotyping Africa? <https://www.bbc.com/culture/article/20210304-is-hollywood-ready-to-stop-stereotyping-africa> (cit. 29. 2. 2024).
- JIRÁK, J. (2004): Mediální výchova – inspirace k realizaci. <https://clanky.rvp.cz/clanek/s/Z/87/MEDIALNI-> (cit. 18. 3. 2024).
- JIRÁK, J. (2005): O stereotypu v médiích aneb Svět, který vidí média. <https://clanky.rvp.cz/clanek/c/Z/284/o-stereotypu-v-mediich-aneb-svet-ktery-vidi-media.html> (cit. 24. 2. 2024).
- JMP (2022): Drinking water. <https://washdata.org/data/household#!/table?geo0=region&geo1=sdg> (cit. 30. 4. 2024).
- JSNS (2024a): <https://www.jsns.cz/projekty/medialni-vzdelavani/bulletin-medialni-vzdelavani/ceska-medialni-krajina/3.-dil-media-verejne-sluzby> (cit. 23. 3. 2024).
- JSNS (2024b): <https://www.jsns.cz/projekty/medialni-vzdelavani/bulletin-medialni-vzdelavani/ceska-medialni-krajina/4.-dil-soukroma-media> (cit. 23. 3. 2024).
- KAHN, K., F. (1996): The Political Consequences of Being a Woman. Columbia University Press, New York.
- KALALI, P. (2015): Meaningful perception of place: The most effective dimensions and factors. URBAN DESIGN International, 20, 222–240.
- KAYSER-BRIL, N. (2014): Africa is not a country. <https://www.theguardian.com/world/2014/jan/24/africa-clinton> (cit. 27. 2. 2024).
- KHAN, S. R., BENDA, T., STAGNARO, M. N. (2012): Stereotyping From the Perspective of Perceivers and Targets. Psychology and Culture, 5, 1, 1–10.
- Konings, P. (2005): The anglophone cameroon-nigeria boundary: opportunities and conflicts. African Affairs, 104, 415, 275–301.
- KOSEK, J. (2011): Právo (n)a předsudek. Dokořán, Praha.
- KOŠTÁLOVÁ, P. (2012): Stereotypní obrazy a etnické mýty: kulturní identita Arménie. SLON, Praha.
- KOUŘILOVÁ, S. (2011): Jedinec v meziskupinových vztazích: od sociální kategorizace k předsudkům. Československá psychologie, 55, 1, 12–24.

- KOUŘILOVÁ, S., HŘEBÍČKOVÁ, M. (2009): Evropa národních stereotypů. Lidové noviny. <https://tvorimevropu.cz/2009/02/07/evropa-narodnich-stereotypu/> (cit. 27. 2. 2024).
- LANDAU, P. S., KASPIN, D. (2002): *Images and Empires: Visuality in Colonial and Postcolonial Africa*. University of California Press, Berkeley.
- LIEBKIND, K., HAARAMO, J., JASINSKAJA-LAHTI, I. (2000): Effects of Contact and Personality on Intergroup Attitudes of Different Professionals. *Journal of Community and Applied Social Psychology*, 10, 171–181.
- LINSSEN, H., HAGENDOORN, L. (1994): Social and geographical factors in the explanation of the content of European nationality stereotypes. *British Journal of Social Psychology*, 33, 165–182.
- LIPPMANN, W. (2004): *Public Opinion*. Transaction Publishers, New Brunswick.
- LIVINGSTONE, S. (2009): On the mediation of everything: ICA presidential address 2018. *Journal of Communication*, 59, 1–18.
- LUCHINS, A. (1957): Primacy-recency in impression formation. In: Hovland, C. L. (ed.): *The Order of Presentation in Persuasion*. Yale University Press, New Haven.
- LUKEŠOVÁ, L. (2021): Jazykový obraz světa není politicky korektní. *Heroine*, 4, 70–73.
- MADRID-MORALES, D. (2018): China's Media Struggles to Overcome Stereotypes of Africa. <https://theconversation.com/chinas-media-struggles-to-overcome-stereotypes-of-africa-92362> (cit. 29. 2. 2024).
- MAHADEO, M., MCKINNEY, J. (2007): Media representations of Africa: Still the same old story? In: Simmons, C. (ed.): *Policy & Practice: A Development Education Review*. 4, 14–20.
- MANZO, K. (2008): Imaging Humanitarianism: NGO Identity and the Iconography of Childhood. *Antipode*, 40, 4, 632–657.
- MCCARTHY, M. (1983): *Dark Continent: Africa as Seen by Americans*. Greenwood Press, Westport, Connecticut.
- MCKENDRICK, J. H., SINCLAIR, S., IRWIN, A., O'DONNELL, H., SCOTT, G., DOBBIE, L. (2008): *The Media, Poverty and Public Opinion in the UK*. Joseph Rowntree Foundation, York.
- MIČIENKA, M., JIRÁK, J. (2006): *Rozumět médiím: základy mediální výchovy pro učitele*. Partners Czech, Praha.
- MICHIRA, J. (2002): *Images of Africa in the Western Media*. [https://web.mnstate.edu/robertsb/313/images\\_of\\_africa\\_michira.pdf](https://web.mnstate.edu/robertsb/313/images_of_africa_michira.pdf) (cit. 29. 2. 2024).
- MIKULKA ŠELEPOVÁ, E., HYHLÍKOVÁ, E. (2021): Za mříže se v Česku vrací až tři čtvrtiny vězňů. Na vině je především nedostatečná péče po propuštění. [https://www.irozhlas.cz/zpravy-domov/vezen-vezeni-recidiva-propusteni-integrace-do-spolecnosti-socialni-sluzby\\_2109261607\\_hyh](https://www.irozhlas.cz/zpravy-domov/vezen-vezeni-recidiva-propusteni-integrace-do-spolecnosti-socialni-sluzby_2109261607_hyh) (cit. 11. 3. 2024).
- MISAUEROVÁ, A. (2023): *Dětství a sekta*. <https://sancedetem.cz/detstvi-sekta> (cit. 17. 3. 2024).

- MYERS, G., A. (2001): Introductory Human Geography Textbook Representations of Africa. *The Professional Geographer*, 53, 4, 522–532.
- NAKONEČNÝ, M. (1997): *Psychologie osobnosti*. Academia, Praha.
- NDIAYEA, I. A., NDIAYEA, B. (2014). Sociocultural Stereotypes in Media and Intercultural Communication (Africa in the Polish media). *Procedia-Social & Behavioral Sciences*, 154, 72–76.
- NFNZ (2023): MediaRating. <https://www.nfnz.cz/rating-medii/> (cit. 24. 3. 2024).
- NOLEN-HOEKSEMA, S., FREDERICKSON, B. L., LOFTUS, G. R., WAGENAAR, W. A. (2012): *Psychologie Atkinsonové a Hilgarda*. Portál, Praha.
- NOVOTNÁ, J., JURČÍKOVÁ, J. (2012): *Kritické a tvořivé myšlení v edukaci a výzkumu*. Paido, Brno.
- O2 CHYTRÁ ŠKOLA (2024): Mediální stereotypy ubližují celé společnosti. <https://vyuka.o2chytraskola.cz/clanek/33/medialni-stereotypy/> (cit. 11. 3. 2024).
- OGUH, CH. (2015): *The Representation of Africa in Western Media: Still a 21st Century Problem*. Dissertation. Edinburgh Napier University, Edinburgh.
- OGUNYEMI, O. (2011): Representation of Africa Online: Sourcing Practice and Frames of Reference. *Journal of Black Studies*, 42, 3, 457–478.
- OGUNYEMI, O. (2018): Shaping the perception of African conflicts through framing: A case study of the African diasporic press in the UK. *Media, War & Conflict*, 11, 4, 421–433. <https://journals.sagepub.com/doi/epub/10.1177/1750635218779918> (cit. 27. 2. 2024).
- OLUFEMI, D. (2014). *Lens on Nollywood: An Exploration of Nigerian Cinema and Its Prospects for Deconstructing Condensing Stereotypes of Africa*. Master Thesis. Long Island University, The Brooklyn Center Pro Quest Dissertations Publishing, New York.
- OUR WORLD IN DATA (2022): Clean Water and Sanitation. <https://ourworldindata.org/clean-water-sanitation> (cit. 20. 4. 2024).
- OUR WORLD IN DATA (2023): Population Density. <https://ourworldindata.org/grapher/population-density> (cit. 20. 4. 2024).
- PAYNE, B. K. (2006): Weapon Bias Split-second Decisions and Unintended Stereotyping. *Current Directions in Psychological Science*, 15, 6, 287–291.
- PETTIGREW, T. F. (1998). Intergroup contact theory. *Annual Review of Psychology*, 49, 65–85.
- PETTIGREW, T., F., TROPP, L., R. (2006): A meta-analytic test of intergroup contact theory. *Journal of Personality and Social Psychology*, 90, 5, 751–783.
- PICKERING, M. (2001): *Stereotyping: The Politics of Representation*. Palgrave, New York.
- PLOCKOVÁ, K. (2007): *Obraz rozvojových zemí v deníku MF DNES*. Diplomová práce. Fakulta sociálních studií, Masarykova univerzita, Brno.



- PONCIAN, J. (2015): The Persistence of Western Negative Perceptions About Africa: Factoring in the Role of Africans. *Journal of African Studies and Development*, 7, 3, 72–80.
- POTTER, W. J. (2013): *Media Literacy*. Sage, Los Angeles.
- PRŮCHA, J. (2001): *Multikulturní výchova. Teorie – praxe – výzkum*. ISV, Praha.
- PRŮCHA, J. (2010): *Interkulturní psychologie*. Portál, Praha.
- ROSCH, E., H. (1978): Principles of categorization. In: Rosch, E., H., Lloyd, B. B. (eds.): *Cognition and Categorization*. Lawrence Erlbaum, New Jersey, 27–48.
- SAK, P. (2000): *Proměny české mládeže*. Petrklíč, Praha.
- SCOTT, M. (2009): Marginalized, negative or trivial? Coverage of Africa in the UK press. *Media Culture & Society*, 31, 4, 533–557.
- SEDLÁKOVÁ, R. (2007). *Obraz Romů v televizním zpravodajství – příklad mediální konstrukce reality*. Nepublikovaná diplomová práce. Fakulta sociálních studií, Masarykova univerzita, Brno.
- SCHAELLER, M. (1999): Influence of Impression-Management Goals on the Emerging Contents of Group Stereotypes: Support for a Social-Evolutionary Process. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 25, 7, 819–833.
- SCHALLER, M., CONWAY, L. G. (1999): Influence of Impression-Management Goals on the Emerging Contents of Group Stereotypes: Support for a Social-Evolutionary Process. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 25, 7, 819–833.
- SILVERBLATT, A., VOLEK, J. (2016): *Mediální gramotnost: Jak rozumět obsahům médií*. KOBO Rakuten, New York.
- SINCLAIR, S., HARDIN, C., D., LOWERY, B., S. (2006): Self-Stereotyping in the Context of Multiple Social Identities, 90, 4, 529–542.
- STATISTA (2020): Distribution of the leading causes of death in Africa in 2019. <https://www.statista.com/statistics/1029337/top-causes-of-death-africa/> (cit. 20. 4. 2024).
- STATISTA (2022): Largest Cities in Nigeria in 2022. <https://www.statista.com/statistics/1121444/largest-cities-in-nigeria/> (cit. 20. 4. 2024).
- STATISTA (2023a): Number of people living with HIV in select African countries in 2022. <https://www.statista.com/statistics/1305217/number-people-with-hiv-african-countries/> (cit. 20. 4. 2024).
- Statista (2023b): Muslim population in Africa as of 2023, by country. <https://www.statista.com/statistics/1368589/muslim-population-in-africa-by-country/> (cit. 20. 4. 2024).
- STEELE, C., M., ARONSON, J. (1995): Stereotype Threat and the Intellectual Test Performance of African Americans. *Journal of Personality and Social Psychology*, 69, 797–811.

- STOCK, R. (2013): *Africa South of the Sahara: A Geographical Interpretation*. Third edition. Guilford Press, New York.
- STRAKOVÁ, J., SIMONOVÁ, J. (2015): Výběr základní školy v ČR a faktory, které jej ovlivňují. *Sociologický časopis*, 51, 4, 587–606.
- STRAKOVÁ, J., SIMONOVÁ, J., GREGER, D. (2018): Vliv postojů učitelů na výsledky žáků. *Sociologický časopis*, 54, 5: 727–748.
- SVITÁK, M. (2019): Afrika v mapách: Kontinent, který má HDP Itálie, brzdí v rozvoji poušť, nemoci i velký mix národů. <https://ct24.ceskatelevize.cz/clanek/svet/afrika-v-mapach-kontinent-ktery-ma-hdp-italie-brzdi-v-rozvoji-poust-nemoci-i-velky-mix-narodu-66465> (cit. 28. 2. 2024).
- ŠTOVÍČEK, P., RUDINCOVÁ, K. (2016): Obraz Afriky očima českých médií a jeho využití ve výuce zeměpisu. *Geografické rozhledy*, 26, 1, 10–11.
- TAJFEL, H. (1970): Experiments in Intergroup Discrimination. *Scientific American*, 223, 96–102.
- THE WORLD COUNTS (2024): Population of Africa. <https://www.theworldcounts.com/populations/continents/afrika> (cit. 20. 4. 2024).
- UHLÍKOVÁ, L. (2001). Několik poznámek ke vzniku a zániku etnických stereotypů. In: Toncrová, M., Uhlíková, L. (eds.): *Etnické stereotypy z pohledu různých vědních oborů*. Etnologický ústav AV ČR, Brno, 49–54.
- VAN BLERK, (2018): African Lions: Who are Africa's rising middle class? *Ipsos Views*, 15, 1–14.
- VAN DIJK, T. (2000): *Ideology: A Multidisciplinary Approach*. Sage, London.
- VIKI, N. P. (2016): Media perspectives: Africa for Norway: challenging stereotypes using humour. In: Bunce, M., Franks, S., Paterson, C. (eds.): *Africa's Media Image in the 21st Century: From the "Heart of Darkness" to "Africa Rising"*. Routledge, London, 158–160.
- WAINAINA, B. (2019): How to Write About Africa. <https://granta.com/how-to-write-about-afrika/> (cit. 27. 2. 2024).
- WORLD BANK (2023): Literacy rate, adult total (% of people ages 15 and above) – Sub-Saharan Africa, Middle East & North Africa. <https://data.worldbank.org/indicator/SE.ADT.LITR.ZS?locations=ZG-ZQ> (cit. 20. 4. 2024).
- WORLD BANK (2024a): Fertility rate, total (births per woman) – Mauritius, Egypt, Arab Rep., South Africa, France, United Kingdom. <https://data.worldbank.org/indicator/SP.DYN.TFRT.IN?locations=MU-EG-ZA-FR-GB> (cit. 20. 4. 2024).
- WORLD BANK (2024b): Poverty headcount ratio at \$2.15 a day (2017 PPP) (% of population) - Sub-Saharan Africa. <https://data.worldbank.org/indicator/SI.POV.DDAY?locations=ZG&view=chart> (cit. 20. 4. 2024).
- WORLD BANK (2024c): GDP growth (annual %). <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG> (cit. 20. 4. 2024).

WORLD BANK (2024d): School enrollment, tertiary (% gross) - Sub-Saharan Africa.  
<https://data.worldbank.org/indicator/SE.TER.ENRR?locations=ZG> (cit. 30. 4. 2024).

WORLD POPULATION REVIEW (2024): How Many Black People are in the World 2024.  
<https://worldpopulationreview.com/economics/how-many-black-people-are-in-the-world> (cit. 20. 4. 2024).

WORLDOMETER (2024a): Largest Countries in the World (by area).  
<https://www.worldometers.info/geography/largest-countries-in-the-world/> (cit. 20. 4. 2024).

WORLDOMETER (2024b): How many Countries in Africa?.  
<https://www.worldometers.info/geography/how-many-countries-in-africa/> (cit. 20. 4. 2024).

WORLDOMETER (2024c): Africa Population.  
<https://www.worldometers.info/world-population/africa-population/> (cit. 20. 4. 2024).

ZIMMERMAN, J. (2014): America Must Stop Stereotyping Africa as a Continent of Animals.  
<https://newrepublic.com/article/118600/america-must-stop-stereotyping-africa-continent-animals>  
(cit. 29. 2. 2024).

# Přílohy

Příloha 1: Dotazník pro žáky

## DOTAZNÍK

Dobrý den, jsem studentkou učitelství geografie a matematiky na Přírodovědecké fakultě UK. V rámci své bakalářské práce zkoumám vnímání Afriky u žáků pražských gymnázií. Pro tyto účely bych Vás chtěla požádat o vyplnění tohoto dotazníku.

Děkuji za Vaši trpělivost a upřímnost při vyplňování.

Jana Kofroňová

Souhlasím s využitím anonymizovaných dat z dotazníku pro účely výzkumu. ANO NE

Instrukce: *Není-li uvedeno jinak, v každém řádku vybírejte vždy jen jednu odpověď, kterou zakroužkujete.*

### ÚVODNÍ OTÁZKY

1) **Třída:**

2) **Pohlaví:** muž žena jiný (*uved'te*): .....

3) **Původ:** český jiný (*uved'te*): .....

4) **Rodina**

a. **Původ**

i. Matka: český jiný (*uved'te*): .....

ii. Otec: český jiný (*uved'te*): .....

b. **Nejvyšší dosažené vzdělání rodičů**

i. Matka: ZŠ SŠ bez maturity SŠ s maturitou VŠ

ii. Otec: ZŠ SŠ bez maturity SŠ s maturitou VŠ

c. **Vyberte číslo, které vyjadřuje to, jak byste ohodnotil(a) ekonomickou situaci Vaší rodiny:**

*velmi špatná* 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 *velmi dobrá*

### ZKUŠENOSTI S AFRIKOU

5) **Byl(a) jste někdy v Africe?** ANO NE

6) **Navštívil někdo z Vaší rodiny Afriku?** ANO NE

7) **Je ve Vaší rodině někdo původem z Afriky?** ANO NE

8) **Navštívil někdo z Vašich přátel Afriku?** ANO NE

9) **Je někdo z Vašich přátel původem z Afriky?** ANO NE

## ZDROJE INFORMACÍ O AFRICE

### 10) Vyberte číslo, které vyjadřuje míru Vašeho souhlasu s následujícími výroky:

- a. Přátelé mě velmi ovlivňují v mých názorech a postojích.  
*vůbec nesouhlasím*    1    2    3    4    5    6    7    *zcela souhlasím*
- b. Moji přátelé rádi vtipkují o Africe nebo Afričanech.  
*vůbec nesouhlasím*    1    2    3    4    5    6    7    *zcela souhlasím*
- c. Moji přátelé přispívají na humanitární pomoc.  
*vůbec nesouhlasím*    1    2    3    4    5    6    7    *zcela souhlasím*

### 11) Vyberte číslo, které vyjadřuje, jak moc čerpáte informace o Africe z uvedených zdrojů:

- a. Rodina:        *nejméně*    1    2    3    4    5    6    7    *nejvíce*
- b. Učitelé:       *nejméně*    1    2    3    4    5    6    7    *nejvíce*
- c. Přátelé:       *nejméně*    1    2    3    4    5    6    7    *nejvíce*
- d. Média:        (*vyberte níže zvlášť pro každou skupinu*)
- i. Česká televize  
*nejméně*        1    2    3    4    5    6    7    *nejvíce*
- ii. Aktuálně.cz, Deník, Deník N, Reflex, Respekt, Seznam Zprávy  
*nejméně*        1    2    3    4    5    6    7    *nejvíce*
- iii. iDNES.cz, Novinky.cz  
*nejméně*        1    2    3    4    5    6    7    *nejvíce*
- iv. Aha!, Blesk, FTV Prima, Metro, TV Nova, Super.cz  
*nejméně*        1    2    3    4    5    6    7    *nejvíce*

### 12) Vyberte číslo, které vyjadřuje, jak často sledujete filmy uvedených žánrů s africkou tematikou:

- a. Dokumenty o přírodě  
*nikdy*            1    2    3    4    5    6    7    *velmi často*
- b. Dokumenty o společnosti  
*nikdy*            1    2    3    4    5    6    7    *velmi často*
- c. Animované filmy  
*nikdy*            1    2    3    4    5    6    7    *velmi často*
- d. Ostatní filmy (thriller, výpravny film, akční film, ...)  
*nikdy*            1    2    3    4    5    6    7    *velmi často*

### 16) Do následující věty doplňte 1 nebo více přídavných jmen.

- a. Je Afričan, ale není .....

14) Vyberte číslo, které vyjadřuje míru Vašeho souhlasu s následujícími výroky:

- a. Afriku si lze představit jako oblast divoké přírody.  
vůbec nesouhlasím 1 2 3 4 5 6 7 zcela souhlasím
- b. Africké děti a ženy musí denně chodit několik kilometrů pěšky pro vodu.  
vůbec nesouhlasím 1 2 3 4 5 6 7 zcela souhlasím
- c. Nejčastější příčinou úmrtí v Africe jsou infarkty a mrtvice.  
vůbec nesouhlasím 1 2 3 4 5 6 7 zcela souhlasím
- d. Africké státy se obejdou bez zahraniční (rozvojové, humanitární, vojenské, ...) pomoci.  
vůbec nesouhlasím 1 2 3 4 5 6 7 zcela souhlasím
- e. Afrika je přelidněná, protože její obyvatelé mají mnoho dětí a nepoužívají antikoncepci.  
vůbec nesouhlasím 1 2 3 4 5 6 7 zcela souhlasím
- f. Afričané mají svou primitivní kulturu a zvyky, které nemění.  
vůbec nesouhlasím 1 2 3 4 5 6 7 zcela souhlasím
- g. Ekonomický růst Afriky v 21. století je pomalejší než jinde ve světě.  
vůbec nesouhlasím 1 2 3 4 5 6 7 zcela souhlasím
- h. V afrických státech v podstatě neexistuje střední třída obyvatel.  
vůbec nesouhlasím 1 2 3 4 5 6 7 zcela souhlasím
- i. Evropští kolonisté Afriku civilizovali.  
vůbec nesouhlasím 1 2 3 4 5 6 7 zcela souhlasím
- j. Afričané neumí sami sobě vládnout, a proto dochází neustále k převratům a válkám.  
vůbec nesouhlasím 1 2 3 4 5 6 7 zcela souhlasím

15) Do každé věty doplňte číslo (případně i jednotku) tak, aby byla informace pravdivá. Pokud nevíte, odhadyjte.

- a. Afrika má celkem ..... obyvatel.
- b. V Africe je ..... států.
- c. Z celosvětového počtu válečných obětí mezi lety 2011 a 2021 bylo ..... % v Africe.
- d. .... % jídla, které se v Africe zkonsumuje, pochází ze zahraničí.
- e. V Nigérii je ..... měst s více než 1 milionem obyvatel. (Pro představu: V Japonsku jich je 8, v Rusku 15.)
- f. Aridní (suché) oblasti tvoří ..... % rozlohy Afriky.
- g. V Africe je ..... % obyvatel starších 15 let negramotných.
- h. Ze všech afrických migrantů jich do Evropy míří ..... %.
- i. Svazijsko má největší podíl HIV pozitivních – nakažených je ..... % svazijské populace.
- j. V subsaharské Africe se v roce 2019 nacházelo ..... % lidí v extrémní chudobě (tj. měli méně než 50 Kč na den). (Pro představu: V roce 1999 jich bylo 57 %.)

16) Do následující věty doplňte 1 nebo více přídavných jmen.

- a. Je Afričan, ale není .....

## AFRIKA VE ŠKOLE

17) V jakém školním roce jste se naposledy v zeměpise učil(a) o Africe? 2023/2024 2022/2023 dříve

18) Vyberte číslo, které vyjadřuje, jak moc jste v hodinách zeměpisu věnovali Africe (porovnejte s jinými regiony):

velmi málo 1 2 3 4 5 6 7 velmi nadprůměrně

19) Uveďte to nejdůležitější, co jste si odnesl(a) z výuky o Africe:

20) Byl(a) jste učitelem upozorněn(a) na existenci stereotypů o Africe? ANO NE

*Poznámka: Stereotypy se zde myslí zjednodušené představy o Africe a Afričanech.*

21) Vyberte číslo, které vyjadřuje to, jak často se ve škole (napříč předměty) setkáváte s těmito aktivitami:

a. Diskuze

nikdy 1 2 3 4 5 6 7 velmi často

b. Kritický rozbor (mediálních článků, fotografií, reportáží, videí apod.)

nikdy 1 2 3 4 5 6 7 velmi často

c. Skupinová práce

nikdy 1 2 3 4 5 6 7 velmi často

## DŮVĚRA V INFORMAČNÍ ZDROJE

22) Vyberte číslo, které vyjadřuje Vaši důvěru k informacím, jež získáte od uvedených skupin:

a. Rodina: nejméně 1 2 3 4 5 6 7 nejvíce

b. Učitelé: nejméně 1 2 3 4 5 6 7 nejvíce

c. Přátelé: nejméně 1 2 3 4 5 6 7 nejvíce

d. Média: (vyberte níže zvlášť pro každou skupinu)

i. Česká televize

nejméně 1 2 3 4 5 6 7 nejvíce

ii. Aktuálně.cz, Deník, Deník N, Reflex, Respekt, Seznam Zprávy

nejméně 1 2 3 4 5 6 7 nejvíce

iii. iDNES.cz, Novinky.cz

nejméně 1 2 3 4 5 6 7 nejvíce

iv. Aha!, Blesk, FTV Prima, Metro, TV Nova, Super.cz

nejméně 1 2 3 4 5 6 7 nejvíce

Zkontrolujte si, prosím, že jste na začátku udělili **souhlas se zařazením do výzkumu** a zodpověděli **všechny otázky**.

Děkuji za Váš čas!

**Jméno učitele:**

**Škola:**

**Třídy, které jste učil Afriku na vyšším gymnáziu a zúčastnily se dotazníkového šetření:**

- 1) Jaký obor jste vystudoval(a)?
- 2) Jaké předměty v současnosti vyučujete?
- 3) Jak dlouho učíte zeměpis? (roky)
- 4) Kdy jste v \_\_\_\_\_ probírali Afriku? (liší-li se, uveďte zde i u 5) pro každou třídu zvlášť)
- 5) Jakým způsobem jste v \_\_\_\_\_ učil(a) Afriku? (jako celek / po makroregionech / po regionech / po tématech → v případě kombinace přístupů stručně popište)
- 6) Jak moc se v rámci zeměpisu věnujete Africe? (v porovnání s jinými regiony + kolik je to týdnů/měsíců)
- 7) Jaké má tato časová dotace důvody? (např. nedůležité téma, není čas, komplexní region, MO)
- 8) Co během výuky o Africe zdůrazňujete? Proč? (napíšte jednu nebo více věcí se zdůvodněním)
- 9) Co by si měli studenti z Vašich hodin věnovaných Africe odnést? (napíšte pouze jednu věc)
- 10) Zaměřujete se na rozvoj kritického myšlení u studentů? Jak? (nevztahuje se jen na Afriku)
- 11) Jak často do svých hodin zařazujete: (uveďte ke každému; kolikrát za týden, měsíc, rok – to je na Vás)
  - a. diskuze,
  - b. kritické rozbory mediálních produktů (článků, fotografií, videí, ...),
  - c. skupinovou práci?
- 12) Jaké znáte stereotypy o Africe? (co Vás napadá na první dobrou)
- 13) Považujete stereotypizaci u Afriky za důležité téma? (ano/ne)
- 14) Jak pracujete se stereotypy o Africe ve svých hodinách? (jaké aktivity k tomu používáte / upozorňujete na ně / jejich existence vyplývá z toho, co říkáte / diskutujete / nijak apod.)
- 15) Na kolik procent byste odhadl svůj vliv na studentovo vnímání Afriky? (pocitově, klidně rozmezí)